Zborník zo záverečnej konferencie Spolu s Rómami dosiahneme viac

kolektív autorov

Zborník zo záverečnej konferencie
Spolu s Rómami dosiahneme viac

kolektív autorov

Zostavovateľ: PhDr. Jozef Facuna, PhD.
Autori príspevkov: PhDr. Jozef Facuna, PhD., Ing. Alexej Molčanyi, Ing. Jana Tomová, Mgr. Darina Tökölyová, Ing. Mgr. Gabriela Radičová, Mgr. Simona Radovská, Mgr. Lenka Goroľová, PhDr. Jan Červenka, Ph.D., Prof. PhDr. René Lužica, ArtD.
Recenzenti: Ing. Mgr. Gabriela Radičová, prof. PhDr. René Lužica, ArtD.
Jazyková korektúra v slovenskom jazyku: Mgr. Božena Mizerová
Grafický dizajn a obálka: Juraj Ulický
Vydal: Národný inštitút vzdelávania a mládeže, Pracovisko Pluhová 8, Bratislava

Tlač: Centrum polygrafických služieb MV SR, p. o. - **Počet strán:** 149 - **Náklad:** 500
ISBN 978-80-565-1581-5 **EAN** 9788056515815

Zborník zo záverečnej konferencie je výstupom preddefinovaného projektu *„Inovatívne vzdelávanie učiteľov s cieľom zvýšiť ich interkultúrne kompetencie vo vzdelávacom procese rómskych žiakov“,* ktorý je financovaný z Nórskych grantov a zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky.

Autorské práva sú vyhradené a vykonáva ich vydavateľ. Akékoľvek rozmnožovanie časti alebo celku diela akýmkoľvek spôsobom v slovenskom, ale aj v inom jazyku bez písomného súhlasu vydavateľa je zakázané.
© Národný inštitút vzdelávania a mládeže Bratislava, 2023

Norway grants

NIVAM
NÁRODNÝ INŠTITÚT VZDELÁVANIA A MLÁDEŽE

Working together for a green, competitive and inclusive Europe
Working together for an inclusive Europe

Spolu s Rómami dosiahneme viac – Together with Roma, we will achieve more – Jekhetane le Romenca buter keraha
www.norwaygrants.sk

Poďakovanie za podporu:
Projekt s názvom *„Inovatívne vzdelávanie učiteľov s cieľom zvýšiť ich interkultúrne kompetencie vo vzdelávacom procese rómskych žiakov“* získal grant z Nórska prostredníctvom Nórskych grantov v sume 1 326 000 €. Projekt bol spolufinancovaný v sume 234 000 € zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Cieľom projektu je systémová podpora zavedenia vyučovania rómskeho jazyka a literatúry, rómskej kultúry a rómskej histórie na všetkých stupňoch vzdelávania v rámci školských vzdelávacích programov škôl so žiakmi z rómskych komunít, podpora interkultúrneho vzdelávania, demokratického a inkluzívneho školského prostredia.

Thanks for the support:
The project entitled *„Innovative Training of Teachers to Increase Intercultural Competences of Teachers in the Educational Process of Roma Pupils“* was awarded from Norway through the Norway Grants in the amount of 1 326 000 €. The project was co-financed in the amount of 234 000 € from the state budget of the Slovak Republic. The aim of the project is to systematically support the introduction of the teaching of Romani language and literature, Roma culture and history at all levels of education within the school curricula of schools with pupils from Roma communities, to promote intercultural education, democratic and inclusive school environments.

Obsah

Abstrakty v slovenskom jazyku 5
Abstrakty v anglickom jazyku 15
Úvod 27
Uplatnenie rómskeho jazyka v školách 29
Spark v inkluzívnom vzdelávaní 41
Vzdelávanie a odborná príprava rómskych žiakov k plnohodnotnému uplatneniu sa v multikultúrnej spoločnosti a zaradeniu sa na trhu práce z pohľadu manažmentu 55
Vyučovanie rómskeho jazyka a literatúry v Súkromnej spojenej škole a Súkromnom gymnáziu v Kremnici 75
Rómsky jazyk pre žiakov umeleckého zamerania, konzervatórium 89
Rómska kultúra a reálie ako vyučovací predmet na strednej škole 103
Rómsky jazyk z pohľadu vysokoškolského vzdelávania 113
Jazykový úzus a jeho úloha při intelektualizaci romštiny na příkladu zápisu epentetického j 121
Vzdelávanie rómskych žiakov v minulosti Koncepcie a súčasná realita 131
Zoznam autorov 148

Abstrakty v slovenskom jazyku

Jozef Facuna

Uplatnenie rómskeho jazyka v školách

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou uplatňovania rómskeho jazyka v školskom prostredí. Vymedzuje národné a medzinárodné dokumenty zaoberajúce sa uplatňovaním práva na vzdelávanie v rómskom jazyku. Svoju pozornosť sústreďuje na rôzne inkluzívne vzdelávacie projekty, ktoré boli realizované so zámerom budovania jazykovej a kultúrnej identity rómskych detí a žiakov z vylúčených komunít. Opisuje projekty, ktorých aktivity vedú k uplatňovaniu práva na vzdelávanie v rómskom jazyku ako prostriedok podpory sociálnej inklúzie Rómov a Rómiek v spoločnosti. Od experimentálneho overovania kurikúl rómskeho jazyka a rómskych reálií, cez reformu školstva z roka 2008 až po súčasnosť sprehľadňuje priebeh posilnenia postavenia rómskeho jazyka vo formálnom a neformálnom vzdelávaní. V závere predkladá odporúčania pre pedagogickú, výskumnú a projektovú činnosť v kontexte rómskeho vzdelávania a inkluzívneho vzdelávania.

Kľúčové slová: Rómsky jazyk. Inklúzia. Projekty. Pedagogická prax.

Alexej Molčanyi

Spark v inkluzívnom vzdelávaní

Abstrakt

V štyroch samostatných častiach nazvaných: „Kto sme?, Čo robíme?, Ako to robíme? a Čo ďalej?“ popisujeme vznik a zameranie Súkromnej SOŠ pedagogickej a sociálnej v Košiciach. Školu prezentujeme ako príklad osvedčenej praxe v oblasti inkluzívneho vzdelávania. V časti „Kto sme“ popisujeme vznik a zameranie školy od jej vzniku v roku 2005, kedy začala pracovať so žiakmi s rómskym pôvodom. Škola je uvádzaná ako príklad dobrej praxe v inkluzívnom vzdelávaní, kde od svojho vzniku v roku 2005 pracuje so žiakmi s rómskym pôvodom. V sekcii „Čo robíme“ detailne popisujeme jednotlivé aktivity a projekty, do ktorých sa žiaci zapájajú ako aj spôsob vyučovania rómskeho jazyka a kultúry v rámci školského vzdelávacieho programu. Škola sa zameriava aj na zachovanie a rozvoj kultúrnej a jazykovej identity detí a žiakov patriacich k národnostným menšinám. V časti „Ako to robíme“ uvádzame konkrétne metódy a prístupy, ktoré škola používa na podporu inklúzie a rozvoj študentov s rôznym etnickým pôvodom. Popisujeme spôsob vyučovania rómskeho jazyka a kultúry, ako aj ďalšie aktivity, ktoré pomáhajú žiakom rozvíjať ich potenciál. V záverečnej časti „Čo ďalej“ zdôrazňujeme prínosy tejto školy pre spoločnosť a vyzývame k rozšíreniu moderných demokratických vzdelávacích prístupov v celom vzdelávacom systéme. Škola je dôkazom toho, že inkluzívne vzdelávanie je možné a má pozitívny vplyv na celej spoločnosti.

Kľúčové slová: Rómsky jazyk. Inklúzia. Projekty. Pedagogická prax.

Jana Tomová

Vzdelávanie a odborná príprava rómskych žiakov k plnohodnotnému uplatneniu sa v multikultúrnej spoločnosti a zaradeniu sa na trhu práce z pohľadu manažmentu

Abstrakt

Príspevok analyzuje praktickú aplikáciu poznatkov vo vzdelávacích inštitúciách, školách a školských zariadeniach v zriaďovateľskej pôsobnosti eMKLubu od roku 1992 do roku 2024, v rámci projektu „Cez deti k rodine“, čo zahŕňa celodenný výchovný systém (CVS), inkluzívne vzdelávanie (IV), Súkromnú základnú školu s materskou školou (SZŠ s MŠ) a Súkromné gymnázium (SG) s vyučovaním rómskeho jazyka v Kremnici. Táto iniciatíva priamo nadväzuje na projekt UNESCO „Modelové centrum dennej starostlivosti o deti “ predprimárneho veku prostredníctvom ktorého vzniklo centrum poskytujúce starostlivosť o deti zo SZP/MRK, neskôr základná škola materskou, základná umelecká škola, školský klub detí ako organizačné zložky Súkromnej spojenej školy a Súkromné gymnázium so školským internátom a centrum voľného času. Hlavným zámerom týchto škôl a školských zariadení je okrem komplexného výchovno-vzdelávacieho prístupu aj vyučovanie rómskeho jazyka a literatúry ako aj predmetu rómskych reálií. Súkromné gymnázium (jedno z mála v slovenskom vzdelávacom systéme) pripravuje študentov k maturitnej skúške z rómskeho jazyka na úrovni B1 a spolupracuje so slovenskými univerzitami. V príspevku sú prezentované vzdelávacie metódy a mechanizmy spolupráce používané na gymnáziu a taktiež závery a odporúčania pre ďalší rozvoj celého integrovaného systému týchto zariadení.

Kľúčové slová: História Rómov. Kultúra Rómov. Rómska kultúra a reálie. Pedagogická prax. Vzdelávací systém s posilnením identity a inklúzie.

Darina Tökölіová

Vyučovanie rómskeho jazyka a literatúry v Súkromnej spojenej škole a Súkromnom gymnáziu v Kremnici

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá možnosťami vyučovania rómskeho jazyka a literatúry v Súkromnej spojenej škole a Súkromnom gymnáziu v Kremnici. Školy vyučujú na základe Rámcových učebných plánov s vyučovaním jazyka národnostnej menšiny – rómskeho jazyka a literatúry. Školy sa zúčastnili experimentálneho overovania vyučovania rómskeho jazyka v rámci projektov: Projekt 1 – Opatrenia pre prípravu dostatočného počtu učiteľov rómskeho jazyka a Projekt 2 – Experimentálna verifikácia efektívnosti kurikula pre rómsky jazyk na základných a stredných školách v roku 2004. Do projektov boli zapojené súkromné školy – Súkromná základná škola v Kremnici, Súkromné gymnázium v Košiciach, Súkromná pedagogická a sociálna akadémia v Košiciach a Konzervatórium v Košiciach. Ďalším významným projektom, ktorý prispel výraznou mierou k realizácii záverov z týchto experimentálnych overovaní v praxi bol predefinovaný projekt s názvom „Inovatívne vzdelávanie pre pedagogických zamestnancov základných škôl za účelom zvýšenia ich interkultúrnych kompetencií vo vzdelávacom procese rómskych žiakov“. Tento projekt realizoval Štátny pedagogický ústav. Pri vyučovaní rómskeho jazyka a literatúry vychádzame z výkonových a obsahových štandardov pre rómsky jazyk a literatúru v základnej a strednej škole. Dôležitá je tiež pripravená legislatíva, ktorá je východiskom pre realizovanie cieľov vzdelávania rómskej národnostnej menšiny, začlenenia rómskych žiakov do školského prostredia. Je nutné podotknúť, že vyučovanie rómskeho jazyka a literatúry je dôležitým nástrojom v inklúzii rómskych žiakov do školského prostredia.

Kľúčové slová: Rómsky jazyk. Vyučovanie jazyka. Projekty. Pedagogická prax.

Gabriela Radičová

Rómsky jazyk pre žiakov umeleckého zamerania, konzervatórium

Abstrakt

Hlavným cieľom príspevku je poukázať na využitie rómskeho jazyka na škole pre žiakov umeleckého zmerania (konzervatórium). Práca prezentuje príklady pedagogickej praxe vyučovania predmetov zameraných na rómsku kultúru na Súkromnom hudobnom a dramatickom konzervatóriu v Rimavskej Sobote. Práca je rozdelená do troch kapitol. Prvá kapitola je venovaná školskému systému vzdelávania v rómskom jazyku na Slovensku. V druhej kapitole príspevku sa zameriavame na postavenie rómskeho jazyka v pedagogickej praxi, konkrétne na škole umeleckého zamerania, uplatnenie absolventov na trhu práce a vzdelávaniu pedagógov v profesijnom rozvoji. V tretej kapitole sú opísané jednotlivé ukážky vyučovacích hodín s použitím rómskeho jazyka a rómskej kultúry z konkrétneho vzdelávania pedagógov na škole. Príspevok taktiež prezentuje ukážky obsahu vybraných vyučovacích hodín v slovenskom, rómskom a anglickom jazyku a odporúčania pre školské zariadenia so žiakmi z rómskych komunít.

Kľúčové slová: Rómsky jazyk. História Rómov. Kultúra Rómov. Pedagogická prax. Vzdelávanie.

Simona Radovská

Rómska kultúra a reálie ako vyučovací predmet na strednej škole

Abstrakt

Hlavným cieľom príspevku je poukázať na význam predmetu Rómska kultúra a reálie a jeho postavenie a kurikulárnu integráciu vo vyučovacom procese na škole Súkromného hudobného a dramatického konzervatória v Rimavskej Sobote. Práca je rozdelená do troch kapitol. Prvá kapitola je venovaná histórii a kultúre Rómov. Jednotlivé podkapitoly charakterizujú tradičnú kultúru Rómov, vrátane pohrebu (Parušagos), zásnub (Mangavipen) a remesiel v minulosti. Druhá časť analyzuje predmet Rómska kultúra a multidisciplinárne vzťahy k iným predmetom v kurikulu školy. Taktiež sa venuje prierezovým témam predmetu a poskytuje krátky komentár k výhodám pre žiaka vo vzdelávacom procese. Posledná podkapitola druhej časti uvádza kognitívne a afektívne ciele. Tretia časť príspevku obsahuje cieľové zložky Rómskych reálií, ktoré sú formulované tak, aby mohli byť aj kritériom hodnotenia výsledkov tohto predmetu. V poslednej kapitole príspevku sa analyzuje praktické využitie tohto predmetu vo výchovno-vzdelávacom procese na strednej škole v slovenskom vzdelávacom systéme.

Kľúčové slová: História Rómov. Kultúra Rómov. Rómska kultúra a reálie. Pedagogická prax.

Lenka Goroľová

Rómsky jazyk z pohľadu vysokoškolského vzdelávania

Abstrakt

Článok rozoberá problematiku rómskeho jazyka z pohľadu vysokoškolského vzdelávania. Poukazuje na to, že legislatíva na Slovensku umožňuje školám, aby rómsky jazyk bol súčasťou edukačného procesu. Školy dnes bojujú s materiálmi pri vyučovaní rómčiny, ale i s personálnym obsadením. Prešovská univerzita v Prešova je zatiaľ jediné vysokoškolské pracovisko na Slovensku, kde je možné študovať učiteľstvo rómskeho jazyka, literatúry a reálií v kombinácií. Na Slovensku dlhodobo čelíme problémom so vzdelávaním detí, ktoré pochádzajú z jazykovo a kultúrne odlišného prostredia, najmä z rómskych komunít. Výrazným limitujúcim faktorom ich úspešného vzdelávania je odlišnosť ich materinského (rómskeho) a vyučovacieho (slovenského) jazyka, čo je v školskom systéme naďalej vnímané ako forma znevýhodnenia. Dnes už na Slovensku vieme, že inkluzívne nastavený školský vzdelávací systém, v ktorom je zahrnutý aj materinský jazyk môže mať pozitívne dopady a dokazujú to i mnohé zahraničné výskumy.

Kľúčové slová: Rómsky jazyk. Vysokoškolské vzdelávanie. Inkluzívne vzdelávanie.

Jan Červenka

Jazykový úzus a jeho úloha při intelektualizaci romštiny
na příkladu zápisu epentetického j

Abstrakt

Autor predstavuje fenomén jazykového úzu v kontextu písanej rómčiny. Po krátkom úvode približuje podrobnejšie problematiku zápisu skupiny *i + samohláska* v severocentrálnej rómčine. Na kontraste zápisu tejto skupiny s vkladným **j** a bez neho ukazuje rozdiely i vzájomné vzťahy medzi jazykovým úzom, jazykovou normou a vedeckým odôvodnením jazykového či pravopisného variantu. Sleduje postupne prevládajúci úzus v zápise uvedeného javu a všíma si jeho vplyv na jazykovú normu.

Kľúčové slová: Rómčina. Jazykový úzus. Pravopis.

René Lužica

Vzdelávanie rómskych žiakov v minulosti
Koncepcie a súčasná realita

Abstrakt

Zámerom článku je prispieť k objasneniu koncepcií základného vzdelávania Rómov od obdobia osvieteneckých reforiem po roku 1750, ktoré do základného vzdelávania zahrnulo aj deti usadených Rómov. Po vzniku Československej republiky v rokoch 1918 – 1939 vláda tzv. cigánske obyvateľstvo nezaradila medzi národnostné menšiny. Legislatívne platila povinná školská dochádzka, ktorú však verejné školstvo i rómske rodiny nedodržiavali. Vznik tzv. cigánskej školy v Užhorode a neskôr aj triedy v Košiciach boli súkromnými iniciatívami zanietených učiteľov. Vo „vojnovej" Slovenskej republike len niektorí rómski žiaci absolvovali základné vzdelanie vďaka učiteľom a učiteľkám, ktorí ich v škole akceptovali. Väčšina z nich bola zo vzdelávania vylúčená. Po druhej svetovej vojne komunistický režim sľuboval zásadnú zmenu vo vzdelávaní rómskych detí. Koncepcia násilnej asimilácie len na začiatku vlády komunistickej strany umožnila niektoré výnimky, ktoré však vychádzali z paternalistickej štátnej asimilačnej prevýchovy. Po roku 1960 boli akékoľvek snahy o autonómne vzdelávanie rómskych žiakov zakázané. Po zmene politického režimu v roku 1989 demokratizácia vzdelania zaručuje Rómom rovnaké práva, ktoré sa v školskom systéme dostatočne nerealizujú.

Kľúčové slová: Povinná školská dochádzka. Odoberanie detí. Prevýchova. Asimilácia. Cigánska trieda. Cigánska škola.

Abstrakty v anglickom jazyku

Jozef Facuna

Application of the Romani language in schools

Abstract

The paper deals with the use of the Romani language in school environment. It specifies national and international documents dealing with the implementation of the right to education in the Romani language. Particular focus is placed on various inclusive educational projects that have been implemented with the intention of developing linguistic and cultural identity of Roma children and pupils from excluded communities. It describes projects including activities leading to the implementation of the right to education in the Romani language as a means of promoting social inclusion of Roma men and women in society. From the experimental validation of curricula of the Romani language and culture, through the 2008 education reform, to the present day, it reviews the process of strengthening the status of the Romani language in formal and non-formal education. It concludes with recommendations for pedagogical, research and project activities in the context of Roma education and inclusive education.

Keywords: Romani language. Inclusion. Projects. Pedagogical practice.

Alexej Molčanyi

SPARK in inclusive education

Abstract

In four separate parts entitled: „Who are we?, What do we do?, How do we do it? and What is next?“ we describe the founding and focus of the Private Secondary School of Education and Social Sciences in Košice. We present the school as an example of best practice in the field of inclusive education. In the section „Who we are“ we describe the origins and focus of the school since its establishment in 2005, when it started working with pupils of Roma origin. The school is presented as an example of good practice in inclusive education, working with pupils with a Roma background since its inception in 2005. In the section „What we do“ we describe in detail different activities and projects that pupils are involved in as well as the way Romani language and culture is taught in the school curriculum. The school also focuses on preserving and developing cultural and linguistic identity of children and pupils belonging to national minorities. In the „How we do it“ section, we outline the specific methods and approaches the school uses to promote the inclusion and development of students from different ethnic backgrounds. We describe how we teach Romani language and culture, as well as other activities that help pupils to develop their potential. In the final section, „What is next“, we highlight the school‘s contributions to society and call for the spread of modern democratic educational approaches throughout the education system. The school is an evidence of the fact that inclusive education is possible and has a positive impact on the whole society.

Keywords: Romani language. Inclusion. Projects. Pedagogical practice.

Jana Tomová

Education and vocational training of Roma pupils to enable a full-fledged inclusion into a multicultural society and labour market from the management point of view

Abstract

The paper analyzes a practical application of knowledge in educational institutions, schools and school facilities under the competence of eMKLub from 1992 to 2024, within the project „Through Children to Family", which includes an all-day education system, inclusive education, Private Primary School with Kindergarten and Private Grammar School with teaching of Romani language in Kremnica. This initiative is directly related to the UNESCO project „Model day care centre for children" of pre-primary age through which a centre providing care for children from SZP/MRK, later a primary school with kindergarten, a primary art school, a school children's club as organizational components of the Private Joint School and a Private Secondary Grammar with boarding school and a leisure centre were established. The main purpose of these schools and school facilities is, in addition to a comprehensive educational approach, the teaching of the Romani language and literature as well as the subject of Roma realities. The private secondary grammar school (one of the few in the Slovak education system) prepares students for the final examination in the Romani language at B1 level and cooperates with Slovak universities. The paper presents educational methods and cooperation mechanisms used at the school, as well as conclusions and recommendations for further development of the whole integrated system of these institutions.

Keywords: History of Roma. Roma culture and realities. Pedagogical practice. Educational system with strengthening of identity and inclusion.

Darina Tökölіová

Teaching of Romani language and literature in the Private Joint School and Private Grammar School in Kremnica

Abstract

The paper deals with the possibilities of teaching Romani language and literature in the Private Joint School and Private Secondary Grammar School in Kremnica. The schools teach on the basis of the Framework Curriculum on the teaching of the language of the national minority - Romani language and literature. The schools participated in the experimental verification of the teaching of the Romani language within the framework of the projects Project 1 - Measures for the training of a sufficient number of teachers of the Romani language and Project 2 - Experimental verification of the effectiveness of the curriculum for the Romani language in primary and secondary schools in 2004. The projects involved private schools - the Private Primary School in Kremnica, the Private Grammar School in Košice, the Private Pedagogical and Social Academy in Košice and the Conservatory in Košice. Another important project that contributed significantly to the implementation of the conclusions of these experimental verifications in practice was the predefined project entitled „Innovative education for pedagogical staff of primary schools to increase their intercultural competences in the educational process of Roma pupils“. This project was implemented by the National Institute for Education. The teaching of Romani language and literature is based on the performance and content standards for Romani language and literature in primary and secondary schools. The prepared legislation, which is the basis for the implementation of the goals of the education of the Roma national minority, the inclusion of Roma pupils in the school environment, plays an important role as well. It should be noted that the teaching of Romani language and literature is an important tool in the inclusion of Roma pupils in the school environment.

Keywords: Romani language. Language teaching. Projects. Pedagogical practice.

Gabriela Radičová

Romani language for pupils with artistic focus, conservatory

Abstract

The main aim of the paper is to point out to the use of the Romani language at the school for pupils with artistic focus (conservatory). The paper presents examples of pedagogical practice of teaching subjects focused on Roma culture at the Private Music and Drama Conservatory in Rimavska Sobota. The paper is divided into three chapters. The first chapter describes the system of education in the Romani language in Slovakia. The second chapter of the paper focuses on the position of the Romani language in pedagogical practice, specifically on the school of artistic orientation, the inclusion of graduates into the labour market and the education of teachers within their professional development. The third chapter describes individual examples of lessons using the Romani language and culture from specific teacher trainings at the school. The paper also presents examples of the content of selected lessons in Slovak, Romani and English and recommendations for schools with pupils from Romani communities.

Keywords: Romani language. History of Roma. Pedagogical practice. Education.

Simona Radovská

Roma culture and realities as a teaching subject at secondary school

Abstract

The main aim of the paper is to point out to the importance of the subject Roma culture and realities and its position and curricular integration in the teaching process at the school of the Private Music and Drama Conservatory in Rimavská Sobota. The paper is divided into three chapters. The first chapter describes the history and culture of Roma. The individual sub-chapters characterize the traditional culture of the Roma, including funerals (Parushagos), engagements (Mangavipen) and crafts in the past. The second part analyzes the subject of Roma culture and its multidisciplinary relations to other subjects in the school curriculum. It also discusses the cross-cutting themes of the subject and provides a brief commentary on the benefits for the pupils in the educational process. The last sub-chapter of the second part presents cognitive and affective objectives. The third part of the paper contains the target components of Roma realities, which are formulated in such a way that they can also be the criteria for the assessment of the results of this subject. The last chapter of the paper analyzes the practical use of this subject in the educational process at secondary school in the Slovak educational system.

Keywords: History of Roma. Roma culture and realities. Pedagogical practice.

Lenka Goroľová

Romani language from the perspective of higher education

Abstract

The article discusses the issue of the Romani language from the perspective of higher education. It points out that legislation in Slovakia allows schools to include the Romani language in the educational process. Schools today struggle with materials for teaching Romani, but also with staffing. The University of Prešov is so far the only university in Slovakia where it is possible to study the teaching of Romani language, literature and realities in a combination. In Slovakia, we have long faced problems with the education of children who come from linguistically and culturally different backgrounds, especially from Roma communities. A significant limiting factor in their successful education is the difference between their mother tongue (Romani) and the language of instruction (Slovak), which is still perceived as a form of disadvantage in the school system. Today, we already know in Slovakia that an inclusive school education system, which includes mother tongue, can have positive effects, and this has been proven by differens kinds of research from abroad.

Keywords: Romani language. Higher education. Inclusive education.

Jan Červenka

Linguistic usage and its role in the intellectualization of Romani language on the example of the epenthetic j

Abstract

The author presents the phenomenon of linguistic usage in the context of written Romani. After a short introduction, he introduces in more detail the issue of the writing of the group i + vowel in North-Central Romani. By contrasting the notation of this group with and without the insertion of j, he shows the differences and interrelations between linguistic usage, linguistic norm and scientific justification of linguistic or orthographic variation. It traces the gradually prevailing usage in the notation of the above phenomenon and notes its influence on the linguistic norm.

Key words: Romani language. Linguistic usage. Orthography.

René Lužica

Education of Roma pupils in the past
Concepts and current reality

Abstract

The purpose of the article is to contribute to the clarification of the concepts of Roma primary education from the period of the Enlightenment reforms after 1750, which included the children of settled Roma in primary education. After the establishment of the Czechoslovak Republic in 1918-1939, the government did not classify the so-called Gypsy population as a national minority. Compulsory school attendance was legislated, but was not observed by the public school system and Roma families. The establishment of the so-called Gypsy school in Uzhhorod and later a class in Košice were private initiatives of dedicated teachers. In the „wartime" Slovak Republic, only some Roma pupils graduated from primary education thanks to teachers who accepted them in school. Most of them were excluded from education. After the Second World War, the Communist regime promised a fundamental change in the education of Roma children. The concept of forced assimilation only allowed for some exceptions at the beginning of the Communist Party's rule, but these were based on paternalistic state assimilationist re-education. After 1960, any attempts of autonomous education of Roma pupils were forbidden. After the change of political regime in 1989, the democratization of education guaranteed Roma equal rights, which have not been sufficiently implemented in the school system.

Keywords: Compulsory school attendance. Child removal. Re-education. Assimilation. Gypsy class. Gypsy school.

Niekoľko slov na úvod

Uznesením č. 153/1991 vláda Slovenskej republiky prijala Zásady vládnej politiky Slovenskej republiky k Rómom a ich rozpracovania v rezortoch školstva, mládeže a športu, kultúry, práce a sociálnych vecí, financií. Týmto v legislatívno-právnom systéme vláda deklarovala rovnoprávnosť Rómov so všetkými národnosťami na Slovensku. Na revitalizáciu, podporu menšinového rómskeho jazyka sa však zabudlo.

Zákon č. 270/1995 o štátnom jazyku prístup k právu používať jazyky národnostných menšín v úradnom styku podstatne sťažil. O rómskom jazyku sa mlčalo, resp. sa spochybňovala jeho kodifikácia. Až v roku 2002 vstúpila do platnosti Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov, ktorá ponúkala riešenia ochrany a používania jazykov národnostných menšín v oblasti vzdelávania, súdnictva, štátnej a verejnej správy, médií, kultúry a spoločenského života. Spochybňovaný rómsky jazyk však zostal na polceste medzi uznaním, resp. neuznaním. Podobne zákon č. 245/2008 o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov (školský zákon) vzdelávanie rómskych detí v ich materinskom jazyku nevyriešil. Až Deklarácia Rómov Slovenskej republiky k štandardizácii rómskeho jazyka v Slovenskej republike vyhlásená 29. júna 2008 sa odvolávala na „zabudnutú“ kodifikáciu rómskeho jazyka v roku 1971. V historickej realite sa však o kodifikáciu rómskeho jazyka zaslúžila romistka Milena Hübschmannová, Orientálny ústav ČSAV v Prahe a Spoločensko-vedná komisia Svazu Cikánů/Romů v roku 1973. Vládna totalitná moc sa však postarala o konečné odstránenie rómskeho jazyka z verejného života, a to na dlhé roky. Rómsky jazyk sa zachoval len v rodinnom prostredí. Deklarácia z roku 2008 sa tak isto neposunula ďalej, len odporučila prehlbovať podmienky pre výchovu a vzdelanie rómskych detí „aj v materinskom jazyku“. Tento stav trvá do súčasnosti.

Podobne inkluzívne vzdelávanie rómskych žiakov, ktoré by malo postupovať paralelne so vzdelávaním v rómskom jazyku, je odporúčané, ale nie je systémovo záväzné. V konečnom dôsledku ministerstvo školstva „netlačí“ na pedagogické fakulty, aby sa seriózne zaoberali vzdelávaním v rómskom jazyku a inkluzívnym vzdelávaním. V súčasnosti je aj politická vôľa, ale nie sú vyškolení pedagógovia. Rokmi podceňovaný a odkladaný problém sa javí ako neprekonateľný.

Predložený zborník textov sa zaoberá pálčivou témou vzdelávania v rómskom jazyku, rómskej kultúre, histórii „ruka v ruke“ s inkluzívnym prístupom. Zborník je aj ojedinelý počin, ako v praxi fungujú súkromné, mimovládne, akademické projekty postavené na chcení nemnohých pedagógov niečo s naliehavým problémom robiť. Patrí im za to vďaka tých, ktorí im rozumejú, v presile tých, ktorí sa uvedeným problémom netrápia. Za každým článkom sa skrývajú hodiny hľadania materiálov, študovania po víkendoch, odovzdávania vedomostí žiakom, ktorých edukácia je sťažená podmienkami, v ktorých žijú. Na tŕnistej ceste za emancipáciou rómskych žiakov a študentov im držme palce.

Prof. PhDr. René Lužica, ArtD.

Uplatnenie rómskeho jazyka v školách

Jozef Facuna

Úvod

Inkluzívna a moderná spoločnosť má reflektovať okrem iného aj rôznorodosť kultúr, do ktorej patrí aj rómska kultúra, a je neoddeliteľnou súčasťou života na tejto planéte už po stáročia. Žiaľ, minulosť ale aj súčasnosť sa rómskemu jazyku len v nepatrnej časti venuje, pokiaľ sa nenájdu iniciátori či influenceri, ktorí sú zároveň nielen odborníkmi, ale aj ťahúňmi v danej téme. Sú to tí, ktorí vyslovene zo srdca chcú, aby sa rómsky jazyk aj naďalej vyvíjal a mal plnohodnotné miesto medzi inými jazykmi. Sú to tí, ktorí pochádzajú z rómskych komunít a spolu s nadšencami z majoritnej spoločnosti dosahujú neuveriteľné hmatateľné výstupy a pozitívny kvalitatívny dopad na celú rómsku národnostnú menšinu, ktorá žije na Slovensku už niekoľko stoviek rokov.

Aby sme dosiahli ideál tolerantnej spoločnosti, je nevyhnutne vzdelávať so zámerom odstrániť predsudky a stereotypy, ktoré dodnes pretrvávajú voči inakosti, v kontexte našej témy voči Rómom a Rómkam. Je našou ambíciou vychovávať a vzdelávať novú generáciu a to k tomu, aby sa mladí ľudia navzájom rešpektovali a vážili si hodnoty ľudskej jedinečnosti. Akceptácia rozmanitosti, jazykovej a kultúrnej identity každého z nás bez rozdielu má byť prirodzenou súčasťou správania sa v modernej a inkluzívnej spoločnosti. Niekde sa to darí, inde zase nedarí. Je to všetko o ľuďoch, o ich rozhodovaniach a konaniach v konkrétnej situácii, za ktoré by mali brať plnú zodpovednosť vrátane morálnej a etickej zodpovednosti.

Výchova a vzdelávanie detí a žiakov z rómskych komunít v Slovenskej republike je stále aktuálnou témou, ktorá si vyžaduje systém udržateľnej podpory v oblastiach prípravy učiteľov a ďalších pracovníkov, ktorí pracujú v školách s rómskymi žiakmi z vylúčených lokalít. Nedostatočné riešenia sociálneho aspektu vzdelávania týchto žiakov pretrvávajú dodnes. Existujú prípady, kedy učitelia žiakom prispievajú na jedlo, ošatenie, školské pomôcky, lieky atď. Ďalšiemu aspektu, ktorému sa v rámci našich kompetencií venujeme, je vytvorenie podmienok na to, aby rómski žiaci mali možnosť spoznať reč, ktorou doma rozprávajú, a aby ju ďalej rozvíjali a zveľaďovali

a nehanbili sa ňou rozprávať aj v škole.

Je však nedostatok kvalifikovaných učiteľov, ktorí by dokázali využívať efektívne vzdelávacie metódy a ktorí by ovládali rómsky jazyk na dostačujúcej úrovni, aby mohli pomôcť rómskym žiakom počas vyučovacieho procesu. Chýbajú aj rôzne podporné učebné materiály z rómskeho jazyka, kultúry a histórie Rómov. Z dôvodu zavedenia nových vzdelávacích prístupov a obsahu vzdelávania je však potrebné venovať veľkú pozornosť aj príprave manažmentu škôl. Aj tieto témy boli predmetom viacerých projektov, ktoré realizoval Štátny pedagogický ústav, dnes Národný inštitút vzdelávania a mládeže, ktorý je príspevkovou organizáciou ministerstva školstva na Slovensku.

1. Rómsky jazyk a jeho uplatnenie v praxi

Rómovia dosiahli úroveň národnostnej menšiny v roku 1991. Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 153/1991 – Zásady vládnej politiky Slovenskej republiky k Rómom prinieslo uznanie svojbytnosti rómskej populácie, ktoré ju pozdvihlo na úroveň ostatných etnických minorít žijúcich na území Slovenska. Vláda Slovenskej republiky oficiálne uznala Rómov za národnostnú menšinu, čo znamená ich politickoprávnu rovnoprávnosť v porovnaní s ostatnými národnostnými menšinami na Slovensku. Na základe uvedeného národnostného postavenia Ústava Slovenskej republiky zaručuje národnostným menšinám, vrátane rómskej národnostnej menšiny, právo na všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie vo svojom materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Podľa Ústavy Slovenskej republiky Rómovia sú občanmi patriacimi k národnostným menšinám alebo etnickým skupinám, preto okrem práva na osvojenie si štátneho jazyka majú aj právo na vzdelanie vo svojom jazyku, právo používať svoj jazyk v úradnom styku, právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín.

Medzi ďalšie dokumenty, ktoré ochraňujú a rozvíjajú atribúty rómskej národnostnej menšiny, môžeme zaradiť Rámcový dohovor Rady Európy na ochranu národnostných menšín publikovaný pod číslom 160/1998 Z. z., Európsku chartu regionálnych alebo menšinových jazykov publikovanú pod číslom 588/2001 Z. z., zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín, Návrh koncep-

cie výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov, vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania, ktorý bol schválený uznesením vlády SR č. 206 zo dňa 2. apríla 2008. Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov zaručuje slobodnú voľbu vyučovacieho jazyka v jednotlivých stupňoch vzdelávania a podporuje vyučovanie menšinového jazyka, v kontexte našej témy, rómskeho jazyka v materských, základných a stredných školách.

2. Vzdelávacie projekty ako prostriedok inklúzie v školách so žiakmi z rómskych komunít

Slovenská republika na základe národných vládnych dokumentov a medzinárodných nariadení postupne začala vytvárať podmienky na všestranný rozvoj príslušníkov rómskej národnostnej menšiny vrátane vzdelávania v materinskom jazyku.

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky preto prijalo iniciatívu rómskych pedagógov na realizáciu národných projektov, ktoré vytvorili podmienky aj na štandardizáciu rómskeho jazyka prostredníctvom experimentálneho overovania kurikúl rómskeho jazyka a literatúry v základných a stredných školách zameraných na podporu identity a rómskeho národnostného školstva. Na podnet predstaviteľov rómskej inteligencie boli vypracované dva národné projekty experimentálneho overovania. Prvý projekt bol zameraný na overovanie rómskeho jazyka a literatúry v základných a stredných školách. Druhý projekt bol zameraný na overovanie rómskych reálií v základných a stredných školách. Gestorom oboch projektov bol Štátny pedagogický ústav (dnes je to Národný inštitút vzdelávania a mládeže).

V období 2003 až 2005 boli Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky schválené tieto projekty:

- Projekt „Experimentálna verifikácia efektívnosti kurikula rómskeho jazyka a literatúry v základných a stredných školách“, ktorý bol schválený Ministerstvom školstva Slovenskej republiky dňa 14. 4. 2003 pod číslom 1999/2003 – 44 ako projekt experimentálneho overovania v základných a stredných školách.
- Projekt „Experimentálna verifikácia efektívnosti kurikula predmetu rómske reálie v základných a stredných školách“, ktorý schválilo Ministerstvo školstva Slovenskej republiky dňa 15. júna 2004 pod číslom CD-20045211/18824-3:097 ako projekt experimentálneho overovania v základných a stredných školách.

- Projekt „Zvýšenie kvalifikačného potenciálu príslušníkov rómskej komunity zavedením nového študijného zamerania Romistika do systému vzdelávania stredných škôl“, reg. č. SOP ĽZ 2004/NP1-002, kód projektu: 11230100003, ktorý bol schválený dňa 28. 1. 2005.
- Pilotný projekt „Dočasné vyrovnávacie opatrenia na prípravu pedagógov vyučujúcich v rómskom jazyku“. Od roku 2004 bolo realizované rozširujúce štúdium „Príprava učiteľov rómskeho jazyka a literatúry základných a stredných škôl“. Úloha C. 29 z uznesenia vlády SR č. 278/2003. Projekt schválilo Ministerstvo školstva Slovenskej republiky pod číslom CD-2004-7613/14980-1:097 zo dňa 28. 06. 2004.

Prostredníctvom týchto projektov sa podarilo: 1) experimentálne overiť učebné plány a učebné osnovy pre predmet rómsky jazyk a literatúra pre základné a stredné školy, 2) experimentálne overiť učebné plány a učebné osnovy pre predmet rómske reálie pre základné a stredné školy, 3) pripraviť pedagogické dokumenty vrátane učebných textov na vyučovanie rómskeho jazyka a literatúry, ako i rómskych reálií v základných a stredných školách, napríklad Základné pravidlá rómskeho pravopisu, Učebnicu rómskeho jazyka – Romaňi čhib 1, Konverzačný lexikón rómskej gramatiky, Antológie autorov rómskej literatúry, rómskych tradícií a remesiel a rómskej hudby, 4) pilotne overiť proces zabezpečenia a realizácie maturít z rómskeho jazyka, 5) pripraviť pedagógov vyučujúcich rómsky jazyk, 6) zaviesť vyučovacie predmety rómsky jazyk a literatúra a rómske reálie do školského vzdelávacieho programu.

Do projektov experimentálnych overovaní sa zapojili tieto školy: Základná škola Galaktická, Košice, Základná škola Veľká Ida, Súkromná základná škola Kremnica, Osemročné gymnázium Zvolen, Súkromné gymnázium Galaktická, Košice, Gymnázium J. Hronca, Bratislava, Stredná umelecká škola Košice, Súkromná sociálno-právna akadémia, Košice.

- Projekt pod názvom „Inovatívne vzdelávanie pre pedagogických zamestnancov základných škôl za účelom zvýšenia ich interkultúrnych kompetencií vo vzdelávacom procese rómskych žiakov“, slogan projektu „Spolu s Rómami dosiahneme viac“, bol schválený Úradom vlády Slovenskej republiky a jeho realizácia začala v novembri 2013. Projekt patril pod program „Miestne a regionálne iniciatívy pre zníženie národných ne-

rovností a podporu sociálnej inklúzie“ a bol financovaný z Finančného mechanizmu Európskeho hospodárskeho priestoru a zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Prijímateľom projektu bol Štátny pedagogický ústav. Projektovým partnerom bolo Nansenovho centrum pre mier a dialóg z nórskeho Lillehammera.

Hlavným cieľom projektu bolo prostredníctvom vzdelávania pedagogických zamestnancov základných škôl a vypracovania učebných textov podporiť proces interkultúrneho a inkluzívneho vzdelávania v školách. Projekt sledoval tieto ciele: 1) skvalitniť profesijné kompetencie pedagogických zamestnancov; 2) zvýšiť kompetencie pedagogických zamestnancov v oblasti používania rómskeho jazyka ako podporného jazyka pri výchove a vzdelávaní žiakov v školách; 3) zvýšiť kompetencie pedagogických zamestnancov v oblasti kultúry a histórie Rómov; 4) vytvoriť a sprístupniť učebné materiály so zameraním na rómsky jazyk, kultúru a históriu Rómov; 5) poskytovať odborné poradenstvo zapojeným školám v oblasti tvorby školského vzdelávacieho programu zameraného na interkultúrne a inkluzívne vzdelávanie.

Projekt zahŕňal dve hlavné aktivity.

Hlavná aktivita č. 1 – inovatívne vzdelávanie.

Hlavným cieľom inovatívneho vzdelávania bolo vyškoliť pedagogických zamestnancov vybraných základných škôl tak, aby vedeli používať: a) rómsky jazyk ako podporný jazyk vo vzdelávacom procese, b) vzdelávacie metódy podporujúce interkultúrne a inkluzívne vzdelávanie, c) učebné texty, ktoré boli vypracované v rámci tohto projektu. Inovatívne vzdelávanie poskytlo príležitosť: 1) preklenúť komunikačné bariéry medzi rómskymi žiakmi a nerómskymi žiakmi, 2) preklenúť komunikačné bariéry medzi rómskymi žiakmi a pedagogickými zamestnancami (učiteľmi, vychovávateľmi a pedagogickými asistentmi), 3) vybaviť pedagogických zamestnancov kompetenciami, ktoré im umožnia efektívne pracovať s rómskymi žiakmi v školách a tiež umožnia objektivizovať problémy žiakov vo vzdelávaní, 4) sprístupniť pedagogickým zamestnancom informácie o rómskom jazyku, kultúre a histórii Rómov s cieľom pestovania medzietnickej tolerancie, 5) vytvárať v školách priaznivú školskú klímu, 6) zabrániť diskriminácii a segregácii rómskych žiakov v školách.

Hlavná aktivita č. 2 – tvorba učebných textov.

Hlavným cieľom bolo vypracovať učebné texty, ktoré by podporili vyučovanie rómskeho jazyka a literatúry a rómskych reálií v základných a stredných školách. Výstupmi v rámci tejto aktivity boli tieto publikácie: Rozprávky v slovenskom a rómskom jazyku, Rómsko-slovenská čítanka vrátane pracovného zošita, Učebnica pre začiatočníkov – Amari Romani Čhib/Naša rómčina vrátane pracovného zošita, Dejepisná čítanka (pátrame po minulosti Rómov), Rómsko-slovenský-slovensko rómsky slovník a Metodika podporujúca inkluzívne vzdelávanie na školách.

Vzhľadom na pretrvávajúce potreby škôl a úspešnosť projektu bol projekt podporený v ďalšom programovom období nórskych grantov.

- Projekt Inovatívne vzdelávanie učiteľov s cieľom zvýšiť ich interkultúrne kompetencie vo vzdelávacom procese rómskych žiakov, známy pod sloganom Spolu s Rómami dosiahneme viac, ktorý bol financovaný z nórskych grantov a zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Projekt bol schválený v máji 2020. Prijímateľom projektu bol Národný inštitút vzdelávania a mládeže. Projektovým partnerom bolo Európske Wergeland Centrum so sídlom v Oslo.

Inovatívne vzdelávacie programy pre školský manažment a inovatívne vzdelávacie tréningy pre pedagogických zamestnancov

– V rámci tejto aktivity boli vypracované vzdelávacie programy, študijné materiály pre pedagógov v materských, základných a stredných školách. Bolo vyškolených 80 riadiacich pracovníkov v rámci školenia školského manažmentu a 82 pedagogických zamestnancov v rámci inovatívneho vzdelávania „Interkultúrne vzdelávať v školách so žiakmi z rómskych komunít“.

Príprava učiteľov na jazykovú skúšku z rómskeho jazyka

– V rámci tejto aktivity bol vypracovaný obsah programu vzdelávania a boli realizované vzdelávacie tréningy pre účastníkov dištančnou a prezenčnou formou pod vedením Mgr. Evy Gašparovej. Vyškolili sme 13 učiteľov,

z toho 9 úspešne absolvovalo štátnu jazykovú skúšku z rómskeho jazyka C1, ktorí ďalej pôsobia vo formálnom a neformálnom vzdelávaní.

Študijné návštevy (tréningy) v Nórsku

– Pre pedagógov boli pripravené dve týždňové študijné návštevy, vzdelávacie tréningy v Európskom Wergeland Centre v Nórsku. Cieľom študijných návštev, tréningov bolo prehĺbiť, zvýšiť a prepojiť nadobudnuté teoretické poznatky v oblasti interkultúrneho vzdelávania. Účastníci tréningov mali mať možnosť vidieť prácu nórskych pedagógov so žiakmi v škole a oboznámiť sa s pedagogickou praxou v oblasti inkluzívneho vzdelávania (vzdelávania žiakov rôznych národností a kultúr). Obsahová náplň vzdelávacích tréningov bola pripravená v spolupráci s medzinárodným partnerom projektu – Európskym Wergeland Centrom. Tieto vzdelávacie tréningy absolvovalo 60 pedagogických a výskumných zamestnancov.

Tréningy pre multiplikátorov/školiteľov v oblasti výchovy a vzdelávania k ľudským právam a demokratickému občianstvu

– Táto aktivita zahŕňala školenie multiplikátorov/školiteľov v oblasti výchovy a vzdelávania k ľudským právam a demokratickému občianstvu. Školenie bolo zamerané na zvýšenie odborných kapacít v danej oblasti, t. j. vyškoliť školiteľov, učiteľov alebo iných aktérov z oblasti vzdelávania s cieľom posilniť kapacity v oblasti výchovy a vzdelávania k demokratickému občianstvu a inkluzívneho rozvoja škôl. Vybudovaná sieť multiplikátorov/školiteľov podporila vo výraznej miere implementáciu Slovenskej akadémie „Demokratické a inkluzívne školské prostredie pre všetkých“. Školenie absolvovalo 10 pedagógov.

Slovenská akadémia "Demokratické a inkluzívne školské prostredie pre všetkých"

– Slovenská akadémia „Demokratické a inkluzívne školské prostredie pre všetkých“ (ďalej i Akadémia) bola zameraná na podporu demokratického školského prostredia v Slovenskej republike, posilnenie profesijných kompetencií vedenia škôl, učiteľov a ďalších aktérov v oblasti výchovy a vzdelávania, podporu partnerstva a spolupráce škôl v oblasti výchovy

a vzdelávania k ľudským právam a demokratickému občianstvu. Účastníci získali praktické nástroje a stratégie na vytvorenie demokratického a inkluzívneho školského prostredia pre všetkých žiakov prostredníctvom celoškolského prístupu. Akadémia zahŕňala analýzu potrieb a situácie školy a umožnila školským tímom pripraviť a realizovať akčný plán. Realizačná a hodnotiaca fáza akčných plánov zúčastnených škôl prebiehala jeden školský rok. Aktivitu absolvovalo 60 účastníkov z 20 škôl.Učebné materiály

Učebné materiály

– Učebné materiály boli pripravované priebežne počas trvania projektu a boli pilotne overované priamo v školách. V elektronickej podobe sú k dispozícii na metodologickom a vzdelávacom portáli https://spolu-together-jekhetane.sk/sk.

✓ Rómsko-slovenský a slovensko-rómsky slovník pre pedagógov
✓ Rómsko-slovenská čítanka pre 3. ročník základnej školy
✓ Pracovný zošit k rómsko-slovenskej čítanke pre 3. ročník ZŠ
✓ Rómsko-slovenská čítanka pre 4. ročník základnej školy
✓ Pracovný zošit k rómsko-slovenskej čítanke pre 4. ročník ZŠ
✓ Rómsky jazyk pre mierne pokročilých žiakov a manuál pre učiteľa
✓ Pracovný zošit k rómskemu jazyku pre mierne pokročilých žiakov
✓ Metodika k Dejepisnej čítanke – pátrame po minulosti Rómov
✓ Metodika – História Rómov
✓ Pravidlá rómskeho pravopisu – druhé, rozšírené a prepracované vydanie
✓ Prehľad rómskej gramatiky
✓ 2x zborníky z konferencie
✓ Publikácia – príklady dobrej praxe k výchove a vzdelávaniu k ľudským právam a demokratického občianstvu

Vzdelávacie tréningy v centre Auschwitz/Birkenau

– Cieľom vzdelávacích tréningov bolo rozšíriť kompetencie pedagógov a výskumných pracovníkov v oblasti ľudských práv so zameraním na rómsky holokaust počas druhej svetovej vojny. Absolventi vzdelávacích trénin-

gov implementovali svoje získané poznatky vo svojej pedagogickej praxi a výskumnej práci. Zámerom je odstraňovať predsudky a stereotypy prevládajúce v majoritnej spoločnosti, ktorá je často netolerantná voči menšinám. Aktivitu absolvovalo 20 účastníkov.Medzinárodný workshop v Oslo pre manažment

Medzinárodný workshop v Oslo pre manažment

– Cieľom workshopu bolo rozšíriť kompetencie manažmentu, ktorí pôsobia v rôznych rezortoch a majú vplyv na podporu a rozvoj vzdelávacích projektov. Tréningy napomohli k efektívnejšej spolupráce medzi rezortmi so zámerom riešiť inkluzívne vzdelávacie projekty tak, aby sa zvýšila nielen úroveň vzdelávania detí z marginalizovaných komunít, ale aj úroveň prístupu pedagógov k týmto deťom. Prostredníctvom výmeny skúseností z prípravy a realizácie inkluzívnych vzdelávacích projektov kvalitnejšie implementovať získané poznatky v ďalšej odbornej, výskumnej a projektovej činnosti. Aktivitu absolvovalo 10 účastníkov.

Učitelia rómskeho jazyka

– Učitelia rómskeho jazyka, ktorí boli vyškolení v rámci tohto projektu, svoje vedomosti a poznatky implementovali vo svojej pedagogickej činnosti a práci s deťmi z rómskych komunít. Keďže učiteľov rómskeho jazyka je nedostatok, cieľom bolo rozšíriť ľudské zdroje v súvislosti so vzdelávaním v rómskom jazyku. Do projektu bolo zapojených 10 učiteľov rómskeho jazyka, ktorí učili rómsky jazyk v rámci formálneho a neformálneho vzdelávania v období od septembra 2023 do apríla 2024.

Odporúčania namiesto záveru

Pedagogická prax ukazuje, že len spoločným úsilím spolu s rómskymi učiteľmi sa dokážu vykonať pozitívne zmeny vo formálnom a neformálnom vzdelávaní rómskych detí a žiakov z vylúčených lokalít. Vzhľadom na doterajšie skúsenosti z praxe a z realizácie rôznych vzdelávacích projektov navrhujeme tieto odporúčania, ktoré sa zameriavajú na podporu inkluzívneho vzdelávania v školách s rómskymi deťmi a žiakmi:

– pokračovať v úspešnom preddefinovanom projekte Inovatívne vzdelávanie učiteľov s cieľom zvýšiť ich interkultúrne kompetencie vo vzdelávacom procese rómskych žiakov, známeho pod sloganom Spolu s Rómami dosiahneme viac;
– podporovať realizáciu práva dieťaťa vzdelávať sa v jeho materinskom jazyku, v kontexte našej témy vzdelávať sa v rómskom jazyku;
– rozvíjať a podporovať celoškolský prístup, pripravovať a podporovať školy na zavedenie rómskeho jazyka, rómskej kultúry a rómskej histórie do školského kurikula;
– rozvíjať a zdokonaľovať pedagogickú činnosť v oblasti interkultúrneho a inkluzívneho vzdelávania (pripravovať a implementovať inovatívne úrovňové kurikulá, realizovať inovatívne vzdelávania a tréningy s garanciou štátnych a/alebo vysokoškolských, výskumných inštitúcií, zabezpečiť pre pedagógov bezplatné vzdelávanie, výmenné/vzdelávacie pobyty, študijné návštevy, podporovať školy materiálne i finančne);
– rozširovať a prehlbovať vedomosti v oblasti rómskeho jazyka, rómskej kultúry a rómskej histórie (zamerať sa na terénny výskum, zber údajov a historických prameňov);
– organizovanie národných a medzinárodných seminárov/workshopov, tvorbu edukačných materiálov vrátane didaktických a metodických listov, podporovať autorov učebníc;
– uplatňovať v pedagogickej praxi princípy otvorenej školy (otvorený prístup modernej školy, organizovanie súťaží, realizovanie zážitkového vzdelávania, spolupráca s rodičmi v školskom i mimoškolskom prostredí, poskytovanie konzultácií, vydávanie vlastných časopisov, bezplatné zabezpečenie krúžkov/voľnočasových aktivít pre deti a podobne);
– cielene spolupracovať s obcou/mestom a vzdelávacími organizáciami pri získavaní finančných zdrojov/dotácií;
– finančne podporovať detí z vylúčených lokalít.

Zoznam použitej literatúry

1. FACUNA, J. – LUŽICA, R. 2016. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Spolu s Rómami dosiahneme viac – Together with Roma, we will achieve more. Bratislava: ŠPÚ. 302 s. ISBN 978-80-8118-170-2.

2. FACUNA, J. 2015. Možnosti sociálnej inklúzie Rómov cez inovácie štátnych vzdelávacích programov. In: Jazyk a literatúra, 2015, 2. roč., č. 4, s. 25. Bratislava: ŠPÚ. ISSN 1339-7184.

3. HANCOCK, I. 2005. My, rómsky národ. Ame sam e Romane džene. Preklad anglického originálu We are the Romani people. Petrus publishers, 2005. s. 217. ISBN 80-88939-97-6.

4. HÜBSCHMANNOVÁ, M. et al. 2006. Pravidlá rómskeho jazyka s pravopisným a gramatickým slovníkom. Bratislava: ŠPÚ, 2006. s. 9. ISBN 80-89225-17-9. Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020.

Spark v inkluzívnom vzdelávaní

Ing. Alexej Molčanyi

Úvod

Pedagogická prax v súčasnosti ukazuje, že v drvivej väčšine škôl je úspech žiaka s rómskym pôvodom skôr výnimkou ako pravidlom. V nasledujúcom krátkom odborom článku popisujeme príklad dobrej praxe na súkromnej strednej škole s vyučovaním rómskeho jazyka. Na základe čiastkových chronologicky odlišných úryvkov opíšeme odlišnosti tejto školy, ktorá pripravuje odborníkov pre prácu aj v rómskych komunitách a pôsoby, ktorými je možné dosiahnuť lepšie výsledky vo vzdelávaní Rómov cez inkluzíve vzdelávacie programy. Spoločne bez zbytočných predsudkov a diskriminácie sa môžu vzdelávať intaktní žiaci, aj žiaci so zdravotným znevýhodnením, ako aj žiaci z majority spolu so žiakmi s rôznymi národnosťami a kultúrnymi zvyklosťami. Škola tak vychováva absolventov schopných uplatniť sa na trhu práce, ktorí môžu byť prínosnom pre spoločnosť, ale schopných aj pokračovať vo vzdelávaní na vysokých školách či v programoch kontinuálneho vzdelávania.

Školy, ktoré sa zameriavajú na vzdelávanie Rómov, sa v oblasti strednej Európy začínajú objavovať na prelome 80. až 90. rokov minulého storočia. Hlavným dôvodom ich vzniku bola potreba prispôsobiť vzdelávanie s cieľom zlepšiť výsledky detí pochádzajúcich z rómskych komunít. Diskriminácia môže jednak odradiť deti od školskej dochádzky, ako aj ovplyvniť kvalitu vzdelania, ktorú tieto deti získavajú v triedach (The World Bank Washington, D. C 2000). Slabé výsledky týchto detí v bežnom vzdelávacom systéme súvisia s diskrimináciou, ale aj so slabou podporou vzdelávania v rómskych rodinách. Preto vznik takýchto škôl bol spoločenskou požiadavkou hlavne v Maďarsku, kde pod hlavičkou alternatívneho školstva vzniká v roku 1988 škola Dona Bosca (ZŠ a SOŠ). Neskôr v rokoch 1994 až 1997 je založených ďalších 5 škôl s podobným zameraním. Na Slovensku vzniká popri Košickom štátnom konzervatóriu elokované pracovisko zamerané na rómsku hudbu už v roku 1992. Neskôr s názvom Stredná umelecká škola, ktorá pod vedením PeadDr. Adama dosahuje úspechy hlavne na hudobnej scéne, ale aj v oblasti štúdia rómskeho jazyka. Na tejto škole maturujú aj prví žiaci z rómskeho jazyka, na rozdiel od študentov Gándhiho gymnázia vo Zvolene. Gymnázium zamerané aj na rómsky jazyk založené

v roku 2004 a po troch rokoch existencie zaniká. Po legislatívnych zmenách začínajú vznikať súkromné školy a štátna správa po neúspechoch upustila od zriaďovania škôl takéhoto typu.

Potrebu takýchto škôl zdôrazňuje aj profesor Zelina: „Predpokladáme, že nestačí len vzdelanie a vzdelávanie rómskych detí, ale že musí ísť o komplexný proces celoživotnej edukácie zameranej na kľúčové životné kompetencie človeka."

Akékoľvek projekty a programy zlepšenia postavenia a žitia rómskeho etnika by mali začať a končiť vzdelaním. Ale to nie je len ich „prípad". Zlepšenie kvality všeobecne by malo začať vzdelaním (Zelina a kol. 2002).

„*Love tutaržajčoren, aľe so džanes,* ňikotutar *na leha.*"

(„Peniaze ti môžu ukradnúť, ale to, čo si sa naučil, ti nikto nevezme.")

rómske príslovie

Kosam? - Kto sme?

ADAMOVÁ v Liste bankám predstavila novú školu „Súkromnú sociálnoprávnu akadémiu pre rómske komunity", ktorá vznikla 15. 01. 2005, a svoju činnosť začala 01. 09. 2005. Ide o riadnu strednú odbornú školu s odborom „Sociálno-výchovný pracovník", ktorá je zaradená do siete stredných škôl Ministerstva školstva vedy, výskumu a vývoja SR. Škola má 151 študentov, pričom 90 % z nich sú príslušníci rómskej národnostnej menšiny. *„Aj keď máme v názve, že sme školou súkromnou, asi výstižnejší by bol názov „charitatívna". Je to z toho dôvodu, že iba málokto si vie predstaviť, aké ťažké je študovať rómskemu dieťaťu, ktoré nemá žiadnu podporu rodičov. My napriek tomu veríme, že naši absolventi po ukončení štúdia sa vrátia do svojich osád ako kvalifikovaní sociálno-výchovní pracovníci, a že práve oni budú tými, ktorí budú v budúcnosti meniť myslenie, spôsob života a rebríček životných hodnôt svojej menšiny. A práve toto by malo napomôcť zlepšiť spolužitie medzi majoritou a minoritou"* (Adamová 2006).

SPARK – škola dáva šancu na vzdelanie všetkým, bez zbytočných predsudkov a odmieta akúkoľvek formu segregácie. Schopnosť a túžba tvoriť nové veci, pre-

siahnuť poznané, fascinovalo ľudí už od začiatku existencie školy. Talent a nadanie nie sú cudzie ani našim študentom. Ale ak máme hodnotiť ich tvorivosť, chceme upriamiť pozornosť na tvorivosť ako proces, schopnosť rozpoznávať problémy, hľadať neobvyklé riešenia, meniť významy. Takéto schopnosti je však potrebné neustále rozvíjať. V našom prípade najmä prostredníctvom priameho styku s problémom a poznaním daného prostredia. Študenti našej školy túto možnosť a príležitosť majú. Od prvého ročníka sa v rámci exkurzií a praxe oboznamujú s inštitúciami poskytujúcimi sociálnu starostlivosť, s prostredím orgánov činných v trestnom konaní a s terénnou sociálnou prácou. To a ešte viac musia naši študenti zvládnuť, ak sa majú vrátiť do prostredia, z ktorého prišli a aby v budúcnosti dokázali urobiť zmeny v myslení, konaní a kvalite doterajšieho života (Adamová 2009).

Hlavným cieľom školy bolo a naďalej ostáva zmeniť rigidné myslenie a predsudky väčšej časti spoločnosti o rómskej národnostnej menšine Veď jednou z hlavných priorít v rámci tejto problematiky je vzdelávanie a vznik ďalších stredných škôl. Už z pôvodného názvu školy vyplýva, že je zameraná na študentov, ktorí by mali v budúcnosti pracovať a pôsobiť v rómskych komunitách. Škola dáva šancu na vzdelanie všetkým bez zbytočných predsudkov a odmieta akúkoľvek formu segregácie. Súkromná sociálnoprávna akadémia (zmena v názve s účinnosťou od 1. septembra 2007) si svoju podstatu naďalej zachováva a vypustenie troch slov z pôvodného názvu školy bolo len dôsledkom nepochopenia jej hlavného zámeru spoločnosťou, ktorá na isté zmeny ešte nedozrela (Fečíková 2007).

Z názvu školy sa vypúšťa dodatok „pre rómske komunity“, postupne sa zakladajú aj detašované pracoviská (Bardejov, Hnúšťa a Nižný Hrabovec, ktoré neskôr zaniknú) a zriaďovateľ zakladá aj Súkromne hudobné a dramatické konzervatórium v Košiciach v roku 2009.

Zriaďovateľom niekoľkých škôl je Kultúrne združenie občanov rómskej národnosti Košického kraja, n. o. (KZORN KK n. o.), ktoré sa od roku 2005 venuje edukácii a kultúre v komunitách národnostných menšín. Školy sú svojim zameraním orientované na študentov, ktorí budú v budúcnosti pôsobiť na zlepšovaní postavenia a zmene vnímania rómskej menšiny majoritnou spoločnosťou. Dávajú šancu na vzdelanie všetkým, v rodinnej atmosfére s možnosťou poberania sociálnych štipendií. Žiaci škôl získavajú skúsenosti v rôznych oblastiach spoločenského života, zažívajú atmosféru tolerancie, v ktorej bok po boku úspešne fungujú mladí ľudia bez

predsudkov. Tí sú vedení v duchu pozitívneho prístupu k spolunažívaniu so svojimi rovesníkmi z rôznorodého sociálneho prostredia, bonusom je možnosť študovať rómsky jazyk a reálie (Molčanyi 2013).

V súčasnosti už škola figuruje pod názvom Súkromná stredná odborná škola pedagogická a sociálna, Požiarnická 1, Košice (zmena názvu od 1. 9. 2022). SPARK stále ostáva oficiálnou skratkou školy, aj keď nie úplne presne korešponduje s počiatočnými písmenami v oficiálnom názve školy. Spark z ang. znamená iskra, čo lepšie vystihuje aj činnosť a víziu školy, ktorá už skoro dvadsať rokov mení podmienky života Rómov na Slovensku. Škola vychovala už viac ako tristo absolventov, z ktorých väčšina pôsobí v školstve, ale aj v obecných orgánoch alebo neziskových organizáciách.

So keras? - Čo robíme?

Schopnosť a túžba tvoriť nové veci, presiahnuť poznané fascinovala ľudí už od začiatku ich existencie. Pod pojmom tvorivosť si väčšina ľudí predstaví niečo, čo súvisí s umením. Talent a nadanie nie sú cudzie ani našim študentom, ale ak máme hodnotiť ich tvorivosť, chceme upriamiť pozornosť na tvorivosť ako proces, schopnosť rozpoznávať problémy, hľadať neobvyklé riešenia, meniť významy. Takéto schopnosti je však potrebné neustále rozvíjať. V našom prípade sa to deje najmä prostredníctvom priameho styku s problémom a poznaním daného prostredia. Študenti našej školy túto možnosť a príležitosť majú.

Prví absolventi školy – príslušníci rómskej menšiny pôsobili v niektorých obciach (Kecerovce, Luník IX, Veľká Lomnica, Zámutov,...) a na základných školách, ktoré chceli odstrániť segregáciu. Dokázali eliminovať prekážky a prispôsobiť činnosť týchto inštitúcií aj za pomoci rómskeho jazyka. Odbor Sociálno-výchovný pracovník bol prvý odbor na škole. Tento odbor poskytoval kvalifikáciu absolventom v súlade s jeho názvom, aj keď neskoršia legislatívna úprava platná aj v súčasnosti vyžaduje na výkon sociálneho pracovníka-vysokoškolské vzdelanie II. stupňa.

Uplatnenie absolventov je prevažne v orgánoch štátnej správy, samosprávy, v neštátnych subjektoch, v zariadeniach sociálnych služieb ako komunitný terénny pracovník, asistent učiteľa v školských a výchovno-vzdelávacích zariadeniach (Zborník ProEduco 2013).

Naši absolventi sú veľmi žiadaní práve pre ich schopnosť využívať rómsky jazyk a uplatniť sa v praxi. Dnes pôsobia ako asistenti terénnych sociálnych pracovníkov, pedagogickí asistenti, ale aj asistenti zdravia etc. práve v lokalitách (Kecerovce, Veľká Ida, Luník IX, Vtáčkovce, Medzev, Jasov, Rankovce, Moldava nad Bodvou, Krásnohorské Podhradie, Prakovce, Mníšek nad Hnilcom, etc.), kde sa aspoň sčasti darí riešiť „spolunažívanie s MRK/rómsku otázku" (Molčanyi 2020).

Predpokladom zlepšenia situácie je, aby rómske deti čo najskôr, a podľa možností všetky, chodili do materskej školy. Deti v predškolskom veku majú najplastickejší mozog, mozog, ktorý je schopný veľa prijať a zapamätať si (Zelina a kol. 2002).

V spoločnosti je zjavný nedostatok kvalifikovaných učiteľov, ktorí by sa venovali špeciálnym potrebám Rómov (TheWorld Bank Washington, D. C 2000).

Škola v roku 2010 zavádza druhý odbor Učiteľstvo pre materské školy a vychovávateľstvo najprv v externej pomaturitnej forme a od roku 2012 aj v dennej forme. Rozširovanie ponuky študijných odborov pokračuje v roku 2018 zavedením odboru Pedagogický asistent v dennej forme. Komplexnú ponuku študijných odborov dopĺňa aj odbor Špeciálna pedagogika pomaturitného špecializačného štúdia zavedený v tom istom roku, ako aj rozšírenie formy štúdia pedagogického asistenta na externú v roku 2022.

Súkromná stredná odborná škola pedagogická a sociálna, Požiarnická 1, Košice v súčasnosti ponúka vzdelanie v odboroch dennej formy štúdia:

- 7661M sociálno-výchovný pracovník,
- 7670M pedagogický asistent,
- 7649M učiteľstvo pre materské školy a vychovávateľstvo.

Externé formy štúdia:

- 7661M sociálno-výchovný pracovník,
- 7670M pedagogický asistent.

Pomaturitné štúdium v odboroch (zatiaľ len externou formou):

- 7649N učiteľstvo pre materské školy a vychovávateľstvo,
- 7670N pedagogický asistent,
- 7518Q špeciálna pedagogika.

Sar oda keras? - Ako to robíme?

Mohli by sme napísať, ako to robíme moderne inkluzíve alebo označené starším termínom aj keď obsahovo iným, integračne, ale prioritou je u nás, aby si všetci boli rovní a nikto sa nad nikým nevyvyšoval. V podstate robíme činnosti, ktoré sú bežné aj na iných školách, ale ich výnimočnosť spočíva v tom, že ich robia rómski žiaci, ktorí sú často aj z málo podnetného prostredia. Taktiež je u nás priorita kladená popri iných predmetoch aj na vyučovanie prevažne ich materinského jazyka v predmete rómsky jazyk a literatúra. Staviame na posilňovaní rómskej identity a vytváraní pozitívnych vzorov, aby označenie rómska národnosť nebola pre našich žiakov problémom. Práve označenie Róm/Rómka je v spoločnosti chápané skôr negatívne.

Bežné predsudky o Rómoch hovoria, že zvyčajne si veľmi neváži vzdelanie; jednak ho považujú za zbytočné a jednak za veľmi ťažké, namáhavé... Je to naozaj tak? Nebude skôr platiť psychoanalytické tvrdenie, že rómske deti (a ich rodičia predtým) prežívajú v škole veľa nepríjemných zážitkov, že sú v škole odstrkované, viac trestané, izolované, frustrované a stresované? Vy by ste radi chodili do takejto školy? Aká je potom prirodzená reakcia na školu, ktorá má byť symbolom vzdelania, ale je miestom strachu? Útek z nej, nenávisť, nepriateľstvo... a pri rómskej expresívnej nátúre a zakorenenom vzťahu k „bielym“ je škola miestom, kde Róm prežíva samé nepríjemnosti... (Zelina a kol. 2002).

Motivujúcim nástrojom pre našich žiakov môže byť sociálne štipendium alebo riaditeľské štipendium, ktoré riaditeľ školy udeľuje na základe najlepšej dochádzky a najlepšieho prospechu.

Súčasťou štúdia sú aj kurzy, ktoré žiaci v rámci štúdia absolvujú. A to konkrétne sociálny psychologický výcvik, kurz ochrany života a zdravia, plavecký výcvikový kurz a lyžiarsky výcvikový kurz. V popoludňajších hodinách mimo vyučovania funguje na škole záujmová činnosť, kde sa organizuje 6 krúžkov (krúžok kickboxu, turistický krúžok, dievčenský spevácky zbor, školský časopis «SPARKY», hravá slovenčina, počítačovo-programátorsky krúžok). Žiacka školská rada pri Súkromnej strednej odbornej škole pedagogickej a sociálnej má svojho predsedu a demokraticky zvolených zástupcov z každej triedy. Táto Žiacka školská rada zasadá 4x do roka. Riaditeľovi školy predkladajú rozpočet a presadzujú rôzne návrhy.

Aj v rámci vyučovania máme na škole často rôzne aktivity ako návštevy kina, návštevy koncertov, filharmónií, galérií, návštevy múzeí. Na väčšine z nich sa zúčastňujú žiaci, ktorí si vyžadujú podporné opatrenia, ak im to ich zdravotný stav dovolí.

Žiaci sú pravidelne zapájaní do podujatia Maratónu písania listov – Write for Rights. Jedná sa o najväčšie ľudskoprávne podujatie na svete. Amnesty International usporadúva túto udalosť v súvislosti s Medzinárodným dňom ľudských práv v mesiaci december už viac ako 20 rokov. Žiaci píšu a odosielajú listy solidarity, ktorými žiadajú spravodlivosť pre nespravodlivo väznených, utláčaných a prenasledovaných ľudí. Každoročne žiaci navštevujú divadelné predstavenia svetoznámeho divadla rómskej národnostnej menšiny Romathan. Herci prezentujú príbehy zo života rómskej menšiny, zdôrazňujú hodnoty Rómov a rómsku kultúru s cieľom podporovania mládeže v rozvoji telesnej kultúry a fyzických zručností a za účelom zábavy, oddychu, vzájomného spoznávania s plnením zadaných súťažných úloh odporúčame tiež trávenie voľného času so žiakmi na workhoutovom ihrisku. V rámci Svetového čistiaceho dňa je vhodné pripojiť sa do aktivít v rámci medzinárodnej iniciatívy, ktorej cieľom je nielen počas Svetového čistiaceho dňa vyčistiť svoje okolie. Každoročne sú žiaci zapájaní do verejnej zbierky Biela pastelka, ktorá zlepšuje životy tých, ktorí sa ocitli v neľahkej životnej situácii. Organizátorom zbierky je Únia nevidiacich a slabozrakých Slovenska. Výnos Bielej pastelky je použitý na poskytovanie sociálneho poradenstva a sociálnej rehabilitácie a na financovanie rôznych aktivít pre nevidiacich. Na znak solidarity sa žiaci každoročne v mesiaci apríl pripájajú do verejno-prospešnej zbierky Deň narcisov občianskeho združenia Ligy proti rakovine Slovenskej republiky, ktorá pomáha onkologickým pacientom na Slovensku už mnoho rokov. Žiaci sa zúčastňujú pravidelne aj darovania krvi. V rámci Valentínskej kvapky krvi boli darovať krv mnohí žiaci po prvý raz. Ostatní si mohli do svojho darcovského preukazu zapísať dátum svojho ďalšieho odberu. Týmto významným humánnym činom žiaci a učitelia darujú najvzácnejšiu a zároveň najdôležitejšiu životnú tekutinu, ktorej je na svete stále nedostatok (Gajdošová 2023).

Pri príležitosti Medzinárodného dňa boja proti chudobe sa zaviedla tradícia s odkazom na chudobu vo vylúčených prevažne rómskych komunitách Romanočoripen – rómska chudoba. Každoročne sa organizuje finančná zbierka a zbierka materiálnych vecí, ktoré sú odovzdané ľudom, trpiacich chudo-

bou. Vyzbierané veci a potraviny nakúpené za vyzbierané peniaze odnesú žiaci aj s pedagogickým sprievodom do Súkromnej materskej školy na sídlisku Luník IX v Košiciach.

Významné je podporovanie mladých talentov v rámci súťaže v recitácii poézie a prózy v rómskom jazyku „Amari romaňi čhib" – Naša rómčina, ktoré ako škola organizujeme za spolupráce s naším zriaďovateľom. KZORN KK n. o. Usporiadali sme už 5. ročník tejto súťaže, na ktorej každoročne stúpa aj počet účastníkov, ako aj zapojených škôl.

V rámci vzdelávania a osvety v oblasti histórie, kultúry, ľudských práv a identity Rómov, rozvoja rómskej kultúry, upevňovania rómskej identity a kultúry rómskej národnostnej menšiny odporúčame pravidelnú návštevu koncentračného tábora v Osvienčime, konkrétne návštevu nasledovných múzeí – Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu a Múzeum Stowarzyszenie Romów w Polsce (Gajdošová 2023).

Naša škola je špecifická. Venujeme sa vzdelávaniu pre prácu s MRK, vyučujeme rómsky jazyk a tiež predmet rómska kultúra a reálie, ako jedna z maximálne 6 škôl na území SR. A pravdepodobne sme jediná škola, kde je možné vykonať aj maturitnú skúšku z rómskeho jazyka, doteraz ju vykonalo už viac ako 200 študentov za 15 rokov existencie školy (Molčanyi 2020).

Aj keď maturitná skúška z rómskeho jazyka je dobrovoľná, na škole je tento predmet riadnou súčasťou každého študijného odboru už od jej vzniku. V dennej forme štúdia je rómsky jazyk a literatúra vyučovaný s týždennou dotáciou hodín 3 hodiny v prvom a druhom ročníku, 2 hodiny v treťom a štvrtom ročníku. Tento predmet je v pozícii druhého cudzieho jazyka. Navyše si žiaci môžu voliť aj predmet seminár rómskeho jazyka, buď ako prípravu na maturitnú skúšku, alebo pri prestupe z inej školy pre zdokonaľovanie svojich jazykových zručností ako nepovinný predmet.

V prvých troch ročníkoch sa vyučuje aj premet rómska kultúra a reálie, ktorý mal do roku 2018 názov rómske reálie. Tento predmet je súčasťou odbornej prípravy a vzdelávania. Odbor pedagogický asistent má v poslednom ročníku aj predmet konverzácia v rómskom jazyku s jednohodinovou dotáciou týždenne. Alikvotnú dotáciu hodín majú aj žiaci diaľkovej formy štúdia vo vyššie spomínaných odboroch.

Pre pomaturitné štúdium bol predmet rómsky jazyk a literatúra po konzultácii so Štátnym inštitútom odborného vzdelávania zmenený na predmet rómsky jazyk v odbore. Posilnenie školských vzdelávacích programov o tieto predmety je v súlade so štátnym vzdelávacím programom so zameraním školy. V súčasnosti tieto predmety vyučujú plne kvalifikovaní pedagógovia. Práve výučba týchto predmetov zohráva významnú úlohu pri vzdelávaní žiakov s rómskym pôvodom.

Škola je zameraná na študentov, ktorí by mali v budúcnosti pracovať a pôsobiť v rómskych komunitách (a nielen v nich). Škola dáva šancu na vzdelanie všetkým, bez zbytočných predsudkov a odmieta akúkoľvek formu segregácie. Schopnosť a túžba tvoriť nové veci, presiahnuť poznané fascinovali ľudí už od začiatku ich existencie. Pod pojmom tvorivosť si väčšina ľudí predstaví niečo, čo súvisí s umením. Talent a nadanie nie sú cudzie ani našim študentom, ale ak máme hodnotiť ich tvorivosť, chceme upriamiť pozornosť na tvorivosť ako proces, schopnosť rozpoznávať problémy, hľadať neobvyklé riešenia, meniť významy. Takéto schopnosti je však potrebné neustále rozvíjať. V našom prípade najmä prostredníctvom priameho styku s problémom a poznaním daného prostredia. Študenti našej školy túto možnosť a príležitosť majú. Od prvého ročníka sa v rámci exkurzií a praxe oboznamujú s prostrediami inštitúcií poskytujúcich sociálnu starostlivosť, s prostrediami samosprávy, s prostrediami neziskových organizácií, s prostredím orgánov činných v trestnom konaní a prostrediami pracovísk poskytujúcich služby v oblasti terénnej a sociálnej práce. To a ešte viac musia naši študenti zvládnuť, ak sa majú vrátiť do tzv. „znevýhodneného prostredia“, z ktorého prišli, a aby v budúcnosti dokázali pomocou účinných nástrojov na riadenie integračných procesov iniciovať zmeny v myslení, konaní a kvalite doterajšieho života (Adamová 2016 in Facuna, Lužica).

A keď hodnotíme úspechy školy, tak podľa mňa je úspechom ak žiak, ktorý vyjde z takého prostredia, dokáže dokončiť vzdelanie/maturitu a sa vrátiť späť do komunity a pomáhať riešiť problémy aspoň na lokálnej úrovni. Ale napriek tomu máme množstvo ocenení, spomeniem napr. ocenenie našich pedagogických zamestnancov od Štátneho pedagogického ústavu – Mgr. Adamová, Ocenenie – Roma Spirit –Mgr. Gašparová, Cena nadácie Orange v kategórii vzdelávanie, ako škola etc.

Tiež žiacke úspechy na krajských kolách stredoškolskej odbornej činnosti alebo víťazstva v prednese rómskej poézie a prózy AMARI ROMAŇI ČHIB – Naša rómčina s celoslovenskou účasťou schválená MŠVVaV SR. Práve rómsky jazyk je súčasťou

výchovno-vzdelávacieho procesu škôl s vyučovaním rómskeho jazyka a literatúry a vytvára osobitnú motiváciu na rozvíjanie talentu žiakov na základe ich súťaživosti.

Aj účasť študentov na ďalších projektoch, ako Startthe change, Biela pastelka, Deň narcisov, Amnesty Internacional, DofE, separácia odpadov etc. V súčasnosti až polovicu študentov Prešovskej univerzity v Centre jazykov a kultúr národnostných menšín tvoria naši absolventi. A takto by som mohol pokračovať (Molčanyi 2020).

Najskôr škola pôsobila pod názvom Súkromná sociálnoprávna akadémia pre rómske komunity. Dnes má približne tristopäťdesiat študentov, z ktorých asi tretina študuje v dennej a dve tretiny v externej forme. Škola pripravuje ľudí pre prácu s rómskou národnostnou menšinou, vyučuje odborné predmety ako rómsky jazyk a rómska kultúra a reálie. Medzi absolventov školy patrí mnoho vzdelaných Rómov na Slovensku a viac ako tristo terénnych sociálnych pracovníkov, pedagogických asistentov a učiteľov, ktorí pomáhajú v marginalizovaných rómskych komunitách. Žiaci školy majú široké možnosti vybrať si z komplexnej ponuky študijných odborov. Škola tiež iniciovala založenie Asociácie škôl s vyučovaním rómskeho jazyka, v ktorej je združených sedem škôl na Slovensku, kde sa rómsky jazyk vyučuje. Jedným z jej úspechov je organizovanie celoslovenskej literárnej súťaže v prednese rómskej poézie a prózy pod názvom Amari romaňi čhib, teda Naša rómčina. Úspechom je určite každý študent, ktorý bude po úspešnom ukončení štúdia prospešný pre celú spoločnosť (Molčanyi 2023).

Hlavným poslaním školy je vyrovnávať šance v prístupe ku vzdelaniu a zvyšovať vzdelanostnú úroveň rómskej národnostnej menšiny budovaním stredného školstva, ktoré je žiaduce pre prácu v rómskych komunitách. Študenti našich škôl budú schopní výrazne meniť kvalitu života v rómskych komunitách. Absolventi akadémie získali v šk. roku 2008/09, maturitnou skúškou spôsobilosť ako sociálno-výchovný pracovník. Dnes už títo absolventi aktívne pracujú prevažne v rómskych komunitách, MVO alebo na úradoch ako sociálni pracovníci a väčšina z nich pokračuje v štúdiu na vysokých školách aj popri zamestnaní. Až 80 % študentov školy je v hmotnej núdzi alebo žije zo životného minima. Títo študenti sú poberateľmi sociálnych štipendií, ktoré vykryjú len minimum nákladov na štúdium (doprava, internát, strava, učebné pomôcky). V minulosti tzv. rómske štipendiá poskytované z úradu splnomocnenkyne vlády pomohli týmto študentom zmierniť ich sociálne

postavenie. Z nášho pohľadu aj študent s priemerom 2,4 je nadaný, keď je z 13 detí, žije na lazoch v Zvolenskej Slatine a rodičia sú bez vzdelania (Adamová 2009).

Súčasťou školy je aj podporný tím v zložení sociálny pedagóg a špeciálny pedagóg. Spolupráca týchto dvoch zamestnancov je úzko prepojená aj pri riešení rôznych problémov u žiakov. V závažnejších problémoch kolegovia vycestujú do rodiny a vyskytnutý problém sa snažia riešiť v domácom prostredí žiaka. Sociálny pedagóg taktiež spolupracuje s Centom poradenstva a prevencie. Žiakom, ktorí potrebujú podporné opatrenia, asistujú dvaja pedagogickí asistenti.

Žiaci navyše na sebe pracujú a zdokonaľujú sa aj v rámci dobrovoľného rozvojového programu Medzinárodná cena vojvodu z Edinburghu – DofE. Vo voľnom čase robia, čo ich baví, učia sa nastaviť si ciele a hľadajú cesty, ako stanovené ciele dosiahnuť. Za rozvíjanie svojich schopností môžu byť žiaci odmenení cenou vojvodu z Edinburgu vo forme diplomu a odznaku.

So dureder? – Čo ďalej?

V budúcnosti plánujeme rozvíjať aktivity v rámci Asociácie škôl s vyučovaním rómskeho jazyka, ktorej vznik sme ako škola aj iniciovali. Výmena skúseností a podpora rómskeho jazyka bude prebiehať aj cez ďalšie projekty, plánujeme naďalej spolupracovať s Národným inštitútom vzdelávania a mládeže a Štátnym inštitútom odborného vzdelávania pri implementácii predmetov s rómskym zameraním do učebných osnov.

Škola je postupne modernizovaná, zmodernizovali a rekonštruovali sa priestory školy pre lepšiu efektivitu edukácie. Disponujeme interaktívnymi monitormi v učebniach, každý učiteľ má svoj pracovný počítač a taktiež každý žiak má svoj notebook zakúpený z projektov. Nachádzajú sa u nás aj dve počítačové miestnosti, kde je žiakom v popoludňajších hodinách vždy prístupný počítač/notebook.

Čo sa týka modernizácie vzdelávacieho procesu, tak sa všetci zamestnanci pravidelne zúčastňujú na rôznych školeniach. Pedagogickí zamestnanci absolvovali školenia týkajúce sa tvorby moderných prezentácii a ďalšieho elektronického obsahu. Naši učitelia venujú veľkú pozornosť aj zavádzaniu prierezovej témy environmentálna výchova. Väčšina vyučujúcich absolvovala aj inovatívne škole-

nie, kde získali základné informácie o rómskom jazyku a rómskych reáliách, čo im pomôže viac pochopiť potreby našich žiakov. Škola sa bude zapájať do rôznych projektov.

Jedným z naposledy realizovaných projektov, do ktorého sme sa zapojili, je vzdelávanie pedagógov prostredníctvom organizácie Nurture International, ktorá sa zaoberá modernými vzdelávacími potrebami pre žiakov vyžadujúcich podporné opatrenia.

Škola prechádza na učenie v duchu modelu 4C, čo je vzdelávanie pre budúcnosť zamerané a rozvíjanie štyroch kľúčových kompetencii ako spolupráca, kreativita, kritické myslenia a komunikácia. Tieto kompetencie plánujeme rozvíjať u všetkých zamestnancov školy, ale taktiež u našich žiakov. U zamestnancov rozvíjame tieto kompetencie na pravidelných teambuildingoch. Rozvíjanie uvedených kompetencií u žiakov realizujeme aj prostredníctvom moderných vyučovacích metód, ako napríklad transmediastorytalling, či projektové vyučovanie.

Vzhľadom na zohľadňovanie potrieb našich žiakov sme do vzdelávacieho procesu zaviedli mnohé „novinky“. Plánujeme meniť klasický vyučovací proces, kedy učiteľ je skôr facilitátor. Plánujeme postupne dopĺňať známkovanie 1 – 5 na slovné hodnotenie kompetencií. Postupne zavádzame interkultúrne a demokratické princípy. Týmito plánovanými zmenami sme sa inšpirovali na školeniach v zahraničí (v Nórsku, vo Veľkej Británii). V rámci zavedenia týchto „noviniek“ plánujeme zaviesť do vyučovania ranné kruhy.

Záver

V článku približujeme vývoj a prínos inkluzívneho vzdelávania. Zdôrazňujeme dôležitosť fungovania Súkromnej strednej odbornej školy pedagogickej a sociálnej ako inšpiratívneho príkladu vzdelávania Rómov v praxi. Jej úspechy a neúnavné úsilie o inklúziu a dôraz na rómsky jazyk a kultúru ju robia výnimočným príkladom toho, ako by malo inkluzívne vzdelávanie fungovať v reálnom svete. Táto škola sa stala miestom, kde sa každý študent cíti akceptovaný a podporený bez ohľadu na svoj etnický pôvod. Jej zameranie na rómsky jazyk ako súčasť každodennej výučby a štúdium rómskej kultúry a reálií sú dôležitými piliermi, ktoré prispievajú k plnej integrácii a porozumeniu rómskej komunity. Tento príbeh

SPARK-u je príkladom toho, že angažovanosť má skutočný vplyv na životy študentov. Je to príbeh o odvahe a oddanosti inklúzii a o tom, ako jedna škola môže meniť spoločnosť k lepšiemu. Inšpirovať sa takýmito príkladmi a snažiť sa o vytvorenie inkluzívnych prostredí vo vzdelávaní, kde každý študent má rovnaké príležitosti dosiahnuť svoj plný potenciál. Súkromná stredná odborná škola pedagogická a sociálna je dôkazom toho, že inkluzívne vzdelávanie je možné a má pozitívny vplyv na celú spoločnosť.

Zoznam použitej literatúry

1. ADAMOVÁ, Irena, 2016. *Znalosť vlastných reálií a jazyka ako motivačný faktor k upevneniu identity /SPARK ako príklad dobrej praxe/*. In: Facuna Jozef a Réné Lužica, eds. *Spolu s Rómami dosiahneme viac*. Štátny pedagogický ústav: Bratislava. ISBN 978-808118-170-2.

2. ADAMOVÁ, Irena, 2009. O škole. *Interný materiál Súkromnej strednej odbornej školy pedagogickej a sociálnej.*

3. MOLČANYI, Alexej, 2023. In: CIRBES, Vladimír a kol. Čarovné Košice a okolie. Banská Bystrica : CBS spol, s.r.o., 2023 ISBN 978-80-8144-338-1

4. FEČÍKOVÁ, Monika, 2007. O škole. *Interný materiál Súkromnej strednej odbornej školy pedagogickej a sociálnej.*

5. GAJDOŠOVÁ, Eva, 2023. *Poskytovanie mentorskej a tútorskej podpory žiakov z marginalizovaných rómskych komunít*. Košice: KZORNKK n.o., 2023. ISBN 978-80-570-5097-1 z projektu STIMULÁCIA VZDELÁVANIA ŽIAKOV Z MRK.

6. MOLČANYI, Alexej, 2013. *Zborník k veľtrhu vzdelávania ProEduco, ProgressPromotion Košice*.

7. MOLČANYI, Alexej, 2020. *List inštitúcii INEKO, Interný materiál Súkromnej strednej odbornej školy pedagogickej a sociálnej.*

8. TheWorld Bank Washington, D.C, 2000. *MakingTransitionWorkforEveryone: Poverty and Inequality in Europe and CentralAsia. A Wor-*

ldFree of Povertyseries. Washington DC: Svetová banka. Dostupné na internete: http://documents.worldbank.org/curated/en/571801468037741599/Making-transition-work-for-everyone-poverty-and-inequality-in-Europe-and-Central-Asia

9. ZELINA, Miron a kol., 2002.*Vzdelávanie Rómov a multikultúrna koexistencia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2002. ISBN 80-08-03339-8.

Vzdelávanie a odborná príprava rómskych žiakov k plnohodnotnému uplatneniu sa v multikultúrnej spoločnosti a zaradeniu sa na trhu práce z pohľadu manažmentu

Jana Tomová

Úvod

„Ako príklad kvalitnej komplexnej starostlivosti presahujúcej rámec formálnych vzdelávacích programov garantovaných štátom možno spomenúť projekt „Cez deti k rodine“, ktorý realizuje občianske združenie eMKlub v Kremnici“.[1]

„***Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020“***[2] kopíruje komplexný prístup. Priamo prepája ciele a dôležitosť nastavenia akčných plánov na medzirezortnom prepojení. Čiastočná aplikácia bola realizovaná na lokálnej úrovni, stala sa podnetom pre realizáciu aj ako príklad dobrej praxe pre iné lokality na Slovensku.

1. Charakteristika projektu „Cez deti k rodine“

V roku 1994, v Roku rodiny, bol projekt „Cez deti k rodine“ ocenený v rámci participiálnych projektov UNESCO, ktorý priamo nadviazal na tiež ocenený projekt UNESCO – Modelové centrum dennej starostlivosti o deti – predprimárneho veku (1992).

Cieľom projektu bolo ozdravenie spoločenského života v meste a okolí, prostredníctvom pomoci marginalizovaným skupinám obyvateľstva, etnicky, sociálne, zdravotne, vylúčeným deťom bez rodinného zázemia v integrácii s majoritnou spoločnosťou. Je založený na komplexnom prístupe v oblastiach výchovy a vzdelávania, kultúry a osvety, práce a bývania.

1 Zimenová, Havrilová, 2011, Štart k novej kvalite vzdelávania, str. 25
2 Materiál vznikol na podnet:
• 3 089. zasadnutie Rady Európskej únie pre zamestnanosť, sociálnu politiku, zdravie a spotrebiteľské záležitosti zo dňa 19. 05. 2011
• zasadnutie Európskej rady zo dňa 24. 06. 2011
• na základe plánu práce vlády SR na rok 2011
Materiál bol schválený uznesením vlády SR c. 1/2012 dňa 11. januára 2012

2. História a poslanie škôl a školských zariadení v celodennom výchovnom systéme (CVS) v Kremnici

Začalo sa to Modelovým centrom dennej starostlivosti o deti (od roku 1992), ktoré poskytuje sociálnu a výchovno-vzdelávaciu službu pre deti zo SZP/MRK, v integrácii s deťmi predškolského veku a ich rodičov. Cieľom projektu je úspešná predprimárna príprava do vyučovacieho procesu, posilnenie rómskej identity od útleho veku u detí a ich rodičov a povzbudzovanie k spolunažívaniu medzi rómskymi a nerómskymi deťmi a ich rodičmi.

Súkromná spojená škola v Kremnici

Súkromná spojená škola (od roku 2004) s inkluzívnym prístupom realizuje celodenný výchovný systém (CVS) od predškolského veku v materskej škole, v Súkromnej základnej škole s vyučovaním rómskeho jazyka (SMŠ s MŠ), (od roku 2004) Súkromná základná umelecká škola (SZUŠ), (od roku 2000) – hudobný a výtvarný odbor, kde rozvíjajú svoj talent. Školský klub detí a školská jedáleň dotvárajú podmienky na prípravu na vyučovanie, stravovanie, okrem obedov aj desiate a olovranty, aby žiaci, ktorí sú prevažne z MRK/SZP, školské prostredie prijímali ako miesto, kde chodia radi. Prostredníctvom výučby rómskeho jazyka posilňujeme identitu rómskych žiakov. Rozvojom ich hudobného a výtvarného talentu sa včleňujú plnohodnotne do majoritnej spoločnosti, a to prezentovaním sa jazykovo, hudobne, výtvarne na konferenciách, workshopoch, koncertoch, na výstavách, živých knižniciach s osobnosťami, s rómskymi spisovateľmi, výtvarnými a hudobnými umelcami a podobne. Žiaci po ukončení 9. ročníka základnej školy môžu pokračovať v Súkromnom gymnáziu s vyučovaním rómskeho jazyka v Kremnici alebo pokračujú na iných stredných školách.

Súkromné centrum voľného času „Nádvorie “ (SCVČ) (od roku 2000) dopĺňa potreby realizácie celodenného výchovného systému (CVS) podľa prof. PhDr. Mirona Zelinu, DrSc., ktorý bol hlavným oponentom v začiatkoch projektu a priamo tento model (CVS) odporúča *„ako overený model na zefektívnenie rozvoja rómskych detí“*[3].

3 Oponentský posudok participačného programu „Cez deti k rodine“ Bratislava 30.10.1993 s. 1.

Zámerom komplexného prístupu v oblasti výchovy a vzdelávania bolo zlepšiť situáciu detí z rómskych a nerómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, nakoľko ich výsledky pri nástupe na bežné základné školy v Kremnici boli slabé a častokrát boli preraďované do špeciálnej školy, neukončili základné vzdelanie a nedosiahli ani stredoškolské vzdelanie. Prieskumom sme zistili, že tieto deti potrebujú špecifický výchovno-vzdelávací prístup. Mnohé z nich sú iba sociálne a nie mentálne zaostalé.

Ciele jazykovej prípravy v rómskom jazyku

Cieľom je podpora a skvalitnenie vzdelávania žiakov v rómskom jazyku a histórii Rómov prostredníctvom tvorby a využívania kvalitných výučbových materiálov v rómskom jazyku – vzdelávacie videá, audio nahrávky pre 1. a 2. stupeň ZŠ, čerpať a nadviazať na tvorbu EDU TV našej pani učiteľky rómskeho jazyka a vytvoriť ďalšie výučbové videá. Zapojiť našich žiakov do tvorby nahrávaním rómskych rozprávok, poézie, prózy a rómskej piesne. Pokračovať v tvorbe audiovizuálnych jazykových slovníkov pre ZŠ na úrovni A1, A2.

Súkromné gymnázium v Kremnici

Súkromné gymnázium s vyučovaním rómskeho jazyka (od roku 2008) a s inkluzívnym prístupom je jediné gymnázium na Slovensku, ktoré vyučuje predmety rómsky jazyk a literatúra, reálie Rómov a umožňuje z nich aj maturovať. Študenti majú možnosť štúdia hudobného a výtvarného odboru umeleckej školy, ako aj ubytovania pre žiakov z celého Slovenska v Súkromnom školskom internáte rodinného typu. Škola pripravuje talentovaných žiakov aj z vylúčených rómskych komunít na ďalšie akademické vzdelávanie. Od vzniku školy v roku 2008 cca 33 % absolventov ukončilo alebo pokračuje v ďalšom štúdiu na VŠ, alebo pomaturitnom štúdiu.

Uplatnenie našich absolventov je prednostne v pedagogickej oblasti ako učiteľ hudby, výtvarnej výchovy, dejepisu. Tiež sa uplatňujú ako pedagogickí asistenti, vychovávatelia v internáte a v sociálnej oblasti (sociálna práca a poradenstvo) po dosiahnutí vysokoškolského štúdia 1. stupňa Bc. a 2. stupňa Mgr. Napríklad jedna naša absolventka s maturitou z rómskeho jazyka a literatúry sa pri konkurze uplatnila ako terénna sociálna pracovníčka v obci s vysokou koncentráciou Rómov.

Po absolvovaní pomaturitného štúdia sa niektorí absolventi uplatnili aj v polícii či v rozličných profesiách na trhu práce. Tým sa posilňuje rómska inteligencia na trhu práce v banskobystrickom regióne.

Zámerom Súkromného gymnázia je vytvoriť priaznivé podmienky pre vzdelávanie nadaných rómskych žiakov. Gymnázium je otvorené aj pre nerómskych žiakov a má nadregionálny charakter. Súčasťou gymnázia je aj Súkromný školský internát. Rôznymi aktivitami sa snažíme vytvárať kvalitné podmienky pre spoluprácu žiakov a rodičov našej školy so žiakmi stredných a základných škôl v meste a okolí, občianskou verejnosťou v meste a okolí, samosprávou a zástupcami vedenia z iných škôl a organizácií.

Ciele jazykovej prípravy v rómskom jazyku

Cieľom je podpora a skvalitnenie vzdelávania žiakov v rómskom jazyku a reálií Rómov na jazykovej úrovni B1. Dosiahnuť kvalitu vzdelania v oblasti štandardizovaného rómskeho jazyka a literatúry, orientovať sa v dialektoch na miestnej, národnej a európskej úrovni. Získať prehľad v oblastiach jazykovej prípravy na maturitu, v porovnaní s témami a obsahovými štandardami anglického jazyka, a to v písaní, čítaní, hovorení a počúvaní.

Ďalším cieľom je získať vedomosti na úrovni maturitnej skúšky z reálií Rómov. Získať povedomie a budovať hrdosť na svoj materinský jazyk, ako aj identitu, históriu, prítomnosť a budúcnosť Rómov. Posilniť povedomie multikultúrneho prístupu, ktorý realizujeme v našom gymnáziu a rozšíriť dôležitosť vzájomného spolunažívania medzi Rómami a majoritou, medzi mládežou na miestnej a regionálnej úrovni (školy v Kremnici, Gymnázium Milana Rúfusa v Žiari nad Hronom a pod.) Rovnako dôležité je tento prístup rozšíriť na rodičov žiakov, majoritu a verejnosť. Posilniť osvetu v oblasti ústavného práva na vyučovanie rómskeho jazyka ako národnostnej menšiny a tým búrať predsudky.

Charakteristika Súkromného gymnázia a
Súkromného školského internátu ako súčasť Súkromného gymnázia

Otvorenie školy – 1. 9. 2008 – 2023 (15. výročie školy)

- Zriaďovateľ školy: eMKLub Kremnica – od 1993 realizuje komplexný prístup riešenia rómskej komunity: vzdelávanie, bývanie, zamestnanosť, zdravie, kultúra a osveta.

- Typ školy: stredná škola so 4 a 8- ročným študijným programom (od 11 – 19 rokov).

- Zameranie: cudzie jazyky – anglický jazyk, nemecký jazyk.

- Vyučovací jazyk je slovenský jazyk, pričom škola je s vyučovaním rómskeho jazyka.

- Pôsobnosť – celoslovenská (naši žiaci pochádzajúci z miest a obcí ako Kremnica, Bardejov – Poštárka, Lomnička, Krížová Ves, Banská Bystrica, Detva, Nitrianske Pravno, Košice – Luník, Šumiac, Čelovce, Podolínec, Martin...).

- Súkromný školský internát je určený pre študentov v rámci celého Slovenska.

<u>Ciele Súkromného gymnázia v Kremnici</u>

- Posilniť identitu rómskych žiakov na Slovensku – nadviazať na myšlienku prípravy rómskych študentov na univerzitné štúdium podľa projektu Gándhího gymnázia v Pécsi (Maďarsko).

- Vytvárať podmienky ku kvalitnému vzdelávaniu pre štúdium rómskych nadaných študentov z marginalizovaných rómskych komunít pre ďalšie akademické vzdelávanie, pre aktívny trh práce a zaradenie sa do spoločnosti.

- Podporovať „inklúziu“ – prekonávať prekážky detských práv pre rovnaký prístup ku kvalitnému vzdelávaniu pre deti zo sociálne znevýhod-

neného prostredia: cestovné náklady, príspevok na stravu, zdravotné a hygienické potreby, učebné pomôcky...

– Ponúkať kvalitné vzdelávanie podľa požiadaviek Ministerstva školstva SR: kvalifikovaní pedagógovia, kvalitné priestory pre vzdelávanie, kvalitné vybavenie školy učebnými a didaktickými pomôckami.

Alternatívne prvky v prístupe školy

Individuálny prístup je dôležitým prvkom v prístupe pre dosiahnutie úspešného získania vzdelávacích prístupov a návykov u žiakov z MRK/SZP, ako aj sebahodnotenie, sebadisciplína, tvorba vlastných vzdelávacích a osobných cieľov a ich dosahovanie, vízia osobného života ďalšieho štúdia, resp. uplatnenia sa na trhu práce, v osobnom a spoločenskom živote. Pre dosiahnutie strategických cieľov a výsledkov školy je preto nevyhnutné venovať sa žiakom individuálne, čo pri vysokom počte žiakov na 1 pedagóga nie je možné, preto uprednostňujeme aj na základe štúdií nižší počet študentov v triede v počte od 8 do 17.

Tútoring, mentoring okrem sprevádzania žiakov počas celého štúdia, intenzívnejšie sa venujeme žiakom dva ročníky pred maturitnými skúškami, a to cielenými metódami. V maturitnom ročníku prostredníctvom „modelových maturít" získavajú žiaci skúsenosti, sebadôveru. Sebahodnotením ako predchádzať stresom, skúsenosťami nadobúdajú nové sociálne zručnosti, čo ich vedie k väčšej zainteresovanosti a k úspechu pri maturite, rozhodovaní o ďalšom štúdiu (na VŠ resp. pomaturitnom a inom vzdelávaní sa). V prípade štúdia absolventov na VŠ im naďalej poskytuje škola sprevádzanie v potrebnej miere.

Zážitkové vyučovanie – okrem metód, ktoré v mnohom závisia od pedagógov, ich zaškolenosti, využívania poznatkov v praxi, kladieme dôraz na vybavenie pomôckami, prístup k IKT (IT tabule. PC, tablety, notebooky a ich využívanie vo vyučovacom procese – študentské prezentácie, krátke filmy ...), jazykové laboratórium, vlastná tvorba.

Projekty a spolupráca s Univerzitami – počas existencie nášho gymnázia sa nám podarilo nadviazať kontakty a spolupracovať s univerzitami doma i v zahraničí.

S Univerzitou Mateja Bela – UMB v Banskej Bystrici sme mali možnosť spolupracovať na niekoľkých jazykových konferenciách, organizovaných k výročiam historických osobností, ako boli Konštantín a Metod, J. C. Hronský, Dezider Banga, ktoré sa uskutočnili v Kremnici.

Univerzita Konštantína Filozofa – UKF v Nitre naši žiaci niekoľkokrát navštívili a zúčastnili sa na prednáškach, získali odborné výklady o jednotlivých odboroch, o študentskom živote na vysokej škole. Spolupráca pokračovala aj návštevami pedagógov a odbornými seminármi v našom gymnáziu pre žiakov a pedagógov. Naša umelecká hudobná skupina vystupovala pri slávnostnom oceňovaní osobností v aule UKF na Deň Rómov. Na tejto univerzite piati naši absolventi získali titul Bc. – sociálna práca a poradenstvo, jeden obhájil titul Mgr. ako pedagóg – výtvarná výchova a dejepis, a jeden práve obhajuje titul Mgr. v tomto školskom roku.

Prešovskú univerzitu naši študenti tiež navštívili a boli prijatí vedením školy s odborným výkladom, navštívili Štátnu vedeckú knižnicu a Dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry.

Karlovu Univerzitu v Prahe – Katedru stredoeurópskych štúdií – romistiky navštívili naši študenti a zúčastnili sa prednášok v aule KU, dvaja boli prijatí na štúdium.

Karl-Franzens-Universität *Graz* realizovala projekt „QUALIROM“ – Project QUALITY EDUCATION IN ROMANI FOR EUROPE – Kvalitné vzdelávanie v rómčine pre Európu, kde partnerom za Slovensko bolo Súkromné gymnázium v Kremnici a pedagógovia našej školy boli zainteresovaní na tvorbe učebných zdrojov pre rómsky jazyk v roku 2010 – 2011.

Naši žiaci navštívili Univerzitu v Grazi v decembri 2017 v rámci konferencie DEPART.

Gandiho gymnázium v Pecsi – po návšteve gymnázia po vzniku našej školy nastala spolupráca a výmenné návštevy. Na medzinárodnej konferencii v Pecsi v roku 2017 naša škola prezentovala výsledky vzdelávacieho systému ako príklad dobrej praxe za Slovensko a naši študenti sa prezentovali trojjazyčne v kultúrnom programe – literárnej, speváckej a tanečnej forme za účasti slovenskej reprezentácie z Ministerstva školstva SR.

Projekty so zahraničnými partnermi

- **Projekt EACEA**: Education, Audiovisual and CultureExecutiveAgency – Výkonná agentúra pre vzdelávanie, audiovizuálny sektor a kultúru, realizovalo mesto B. Bystrica, Graz v partnerstve s EuropeanNeighbours, za Slovensko aj naše Súkromné gymnázium v Kremnici, kde sa žiaci prezentovali Konferenciách EACEA v roku 2013 v Banskej Bystrici a v Kremnici.
- **Projekt DEPART EU** – NetworkforDemocraticparticipation of Roma and travellercommunities on municipality level – Sieť pre demokratickú účasť rómskych a kočovných komunít na samospráve, realizovalo mesto Graz v partnerstve s European Neighbours, za Slovensko je partner Súkromné gymnázium v Kremnici. Naši žiaci sa prezentovali Konferenciách v Pecsi v Gandhiho gymnáziu v roku 2016 a na konferenciách v roku 2017 v Kopřivnici, v Grazi a v Kremnici.
- **Projekt FAIR FUTURE BIO KNOBLAUCH** realizuje mesto Graz v spolupráci s European Neighbours, kde dlhodobo spolupracujeme. Absolvovali sme školenia v partnerskej škole spojené s praxou a letnými brigádami našich žiakov.
- **Projekty financované z nórskych fondov:**
  „ Brána jazykov otvorená " – realizovala Súkromná spojená škola v Kremnici.
  „ Rómsky jazyk – most medzi nami" – realizovalo Súkromné gymnázium v Kremnici.
- **Rôzne inovatívne projekty v spolupráci s MPC, ŠPU – NIVAM a s Ministerstvom školstva, Plán obnovy** (študenti a učitelia školy), na ktorých dlhodobo spolupracujeme.

Implementácia národných projektov

- **„V základnej škole úspešnejší" 2018 – 2021 –** realizovala Súkromná základná škola, Kremnica.
- **„Pomáhajúce profesie v edukácii detí a žiakov" 2020 – 2023** trvá ďalej **–** realizovalo Súkromné gymnázium, Kremnica v spolupráci s ŠPU a NIVAM, v súčasnosti aj Súkromná základná škola, Kremnica.

- **„Inklúzia – cesta podpory k rovnakému a kvalitnému vzdelávaniu žiakov so SZP/MRK v bežnom prúde (2020 – 2023) –** realizovali Združenie cez deti k rodine, Kremnica, v spolupráci so Súkromným gymnáziom a Súkromnou spojenou školou.

Projekty boli zamerané na vytvorenie školských podporných tímov na základnej a strednej škole, ako aj na aktivity počas vzdelávania na I., II. a III. stupni a voľnočasových aktivít.

Spolupráca so súkromnými strednými školami s vyučovaním rómskeho jazyka na Slovensku, vznik „Asociácie škôl s vyučovaním rómskeho jazyka" (AŠVRJ)

Úzka a dlhodobá spolupráca vo vzdelávaní rómskych žiakov v rámci Slovenska vyústila do vytvorenia „Asociácie škôl s vyučovaním rómskeho jazyka" (AŠVRJ), ktorej hlavným cieľom je vytvoriť platformu pre podporu a vytváranie podmienok na zvyšovanie odbornej úrovne vzdelávania rómskeho jazyka a reálií Rómov v rámci inkluzívneho vzdelávania na všetkých stupňoch škôl. Neformálne sa Asociácia vytvorila už na workshope QUALIROM v Bratislave 10. – 11.apríla 2018 a združuje tieto školy:

- Súkromná pedagogická a sociálna akadémia, Požiarnická 1, Košice
- Súkromné hudobné a dramatické konzervatórium, Požiarnická 1, Košice
- Súkromná spojená škola, Biela voda, Nad traťou 1342/28, Kežmarok
- Súkromné hudobné a dramatické konzervatórium, Školská 31, Rimavská Sobota
- Súkromná spojená škola, Dolná 48/19, Kremnica
- Súkromné gymnázium, Dolná 48/19, Kremnica

3. Skúsenosti pri zavádzaní inkluzívnych škôl a školských zariadení s vyučovaním rómskeho jazyka v CVS – Inkluzívne prvky v prístupe školy

Výchova a vzdelávanie ako inkluzívne prostredie

Inkluzívne vzdelávanie

• UNESCO (2005) vymedzuje inkluzívne vzdelávanie,

- akceptovanie rôznorodosti žiakov,
- individuálne rozdiely sa nechápu ako problém,
- možnosť obohatiť edukačný proces.

Cieľom k sociálnemu začleneniu je získanie kvalifikácie, ktorá je hlavným faktorom pre inklúziu na trhu práce**.**

Inkluzívna škola

O inkluzívnej škole môžeme hovoriť vtedy, ak vytvára také podmienky v škole, aby sa každé dieťa bez výnimky cítilo v škole dobre, aby do nej chcelo chodiť a aby ju považovalo za svoju. Otázkou je**: *„Darí sa vytvárať inkluzívne prostredie v škole pre týchto žiakov?“***, pretože odpoveďou a dôkazom sú dlhodobo neuspokojivé výsledky z ich vzdelávania.

Podpora inklúzie a rešpektovania individuálnych vzdelávacích potrieb v školskom systéme

Medzinárodné skúsenosti ukazujú, že najefektívnejšími prístupmi vo výchove a vzdelávaní detí, najmä v prípade detí zo SZP sú tie, ktoré nielen podporujú intenzívne prepojenie výchovno-vzdelávacích a sociálnych programov s rodinným prostredím dieťaťa, ale sú na toto prepojenie priamo zacielené. Civilizovaný svet, krajiny v EÚ nevedú štatistiky variantov A, B, C – nekategorizujú, ale zameriavajú sa na potreby dieťaťa, žiaka, na vzdelávanie a na podporu „šitú na mieru“, na čo najvyššie dosiahnutie úspešnosti v edukácii.

***Ako odstraňujeme bariéry na strane žiaka zo SZP a MRK* – Je žiaduce rómske deti nastavovať na nižšie výkony?**

Vytváranie podmienok znamená identifikovanie tých bariér, v ktorých sa ocitne rómske dieťa už od útleho detstva (kultúra chudoby, málo podnetné, nestimulačné, devastačné prostredie), ktoré treba identifikovať na strane dieťaťa od predškolského veku až po plnoletosť, ďalej identifikovať bariéry na strane rodičov (rodiny), do ktorej sa narodilo (nezamestnanosť, nevzdelanosť, patologické javy vyplývajúce z kultúry chudoby, vzorce správania, negatívne vzory), a tiež na strane spoločnosti v bezprostrednej blízkosti (MRK/SZP) a spoločnosti ako takej, (predsud-

ky, mýty, stereotypy), ktorá môže mať ľahostajný, alebo vyhranený postoj k situácii dieťaťa, a preto ho nerieši.

Odstránenie bariér pre rómske nadané deti z rómskych marginalizovaných komunít je predpokladom pre úspešnosť vo vzdelávaní, ako aj k možnému úspešnému ukončeniu maturitných skúšok. Dôležitým faktorom je akceptovanie detí prichádzajúcich nielen z bežných rodín, ale hlavne zo sociálne znevýhodneného prostredia (SZP) marginalizovaných rómskych komunít (z MRK). Ako to dosahujeme?

- Celodenný výchovný systém v našej škole znamená pre žiaka byť celý deň vo vysoko motivačnej a kreatívnej atmosfére Súkromnej spojenej školy, Súkromného gymnázia, Súkromnej materskej školy, Súkromnej základnej umeleckej školy (v hudobnom odbore – husle, klavír, akordeón, gitara, bicie, flauta, spev,... vo výtvarnom odbore), Súkromného centra voľného času a školského klubu detí (relax, príprava na vyučovanie, kluby), školského internátu (rodinná atmosféra, modely vzorcov správania).

- *Školský podporný tím – inkluzívny tím*, ktorý sa zameriava na identifikovanie všetkých typov bariér individuálne u jednotlivých žiakov ohrozených sociálnym vylúčením a nastavuje najefektívnejšie odborné prístupy na ich odstránenie. Dôležitá je podporná tímová práca, ako aj identifikovanie, či nastáva progres u žiaka a nakoľko sú opatrenia efektívne.

- Škola je otvorená ***pre rómskych aj nerómskych študentov***, a to priamo v triede, alebo vytvára programy, kde sa žiaci môžu navzájom stretávať, spoznávať, komunikovať, súťažiť.

- Nemenej dôležitá je spolupráca školy s komunitnými organizáciami, centrami pracujúcimi v rómskych komunitách, so základnými školami, strednými a vysokými školami doma i v zahraničí a inštitúciami, ktoré podporujú a motivujú rómskych žiakov k osobným výkonom a výsledkom. ***Spolupráca s rodičmi*** je dôležitým faktorom. Ak sa podarí získať ich pozornosť, zvýši sa aj ich povedomie o tom, prečo je dôležité sa vzdelávať. Rodičia si postupne uvedomia, že túžba po dosiahnutí

maturity je reálna. Žiak má v rodičovi podporu napredovania, ktoré sa stáva systematické. Naopak rodičovi, ktorému na dieťati nie veľmi alebo vôbec nezáleží alebo považuje vzdelávanie za trápenie jeho dieťaťa, takéto napredovanie je sťažené. Pri priamej, ale aj nepriamej spolupráci, napríklad cez asistentov, komunitných pracovníkov je potrebné sa zamerať na podporu motivácie rodičov ku vzdelávaniu vlastných detí.

- ***Celodenný výchovný systém (CVS) v Kremnici*** vytvárajú všetky organizačné zložky Súkromnej spojenej školy a Súkromného gymnázia a Súkromného centra voľného času „Nádvorie".
  - Súkromná spojená škola s organizačnými zložkami :
    - Súkromná materská škola (SMŠ) od roku 1992
    - Súkromná základná škola (SZŠ) s 0-tými ročníkmi od roku 2004
    - Súkromný školský klub detí (SŠKD) od roku 2015 (neformálne pôsobil od vzniku ZŠ)
    - Súkromná základná umelecká škola (SZUŠ) – hudobný odbor a výtvarný odbor od roku 2000
    - Súkromná školská jedáleň (SŠJ) od roku 2004
  - Súkromné gymnázium (SG) (8-ročné a 4-ročné gymnázium) od roku 2008
    - Súkromný školský internát(SŠI) od roku 2008
  - Súkromné centrum voľného času „Nádvorie" (SCVČ) od roku 2000

Súkromné gymnázium v Kremnici – Posilňovanie identity a uplatnenia sa na trhu práce

- ✓ Prostredníctvom vyučovania predmetov ***rómsky jazyk a literatúra, reálie Rómov*** dochádza k sebauvedomeniu, vysporiadanie sa s predsudkami o vlastnom pôvode, hrdosti na svoj pôvod, objavenie kultúrnych hodnôt a osobností z minulosti, prítomnosti a postavenie sa do vízie možnej vlastnej pozície v budúcnosti hodnotovo motivovanej.
- ✓ Prostredníctvom rôznych aktivít ***Klubu rómskeho jazyka*** v jeho literárno-dramatickej a hudobno-tanečnej oblasti, vlastnej literárnej tvorby

v rómskom jazyku – poézia a próza, živá knižnica, účasťou na literárnych celoslovenských súťažiach, budovaním knižnice rómskej literatúry.

- ✓ Prostredníctvom verejných vystúpení pre rodičov, majoritu na národnej a medzinárodnej úrovni, napríklad na konferenciách (Banská Bystrica, Kežmarok, Bratislava, Varšava, Graz, Kopřivnica, Gándhiho gymnázium Pecs a iné), ktoré boli organizované našimi školami a s projektovými partnermi.

Na Slovensku sa málo alebo nie dostatočne počíta s využívaním ľudských zdrojov u rómskych žiakov z prostredia z MRK/SZP od predškolského vzdelávania cez ďalšie vzdelávanie v základnom a strednom školstve.

Mnohé z týchto ľudských zdrojov tak ostanú nevyužité. Pri súčasnom a perspektívnom raste demografickej krivky nie sú dostatočne alebo vôbec nastavené systémové opatrenia pre využitie tohto potenciálu u mladých ľudí z rómskej komunity tak, aby nastal výrazný progres vzdelanosti a uplatnenia sa na trhu práce.

Cieľom našej školy – Súkromnej spojenej školy a Súkromného gymnázia je využiť a posilniť vzdelávací systém „šitý na mieru“ (vyhovujúci) pre vytvorenie vzdelanosti určenej mladým ľuďom z MRK/SZP získať stredoškolské vzdelanie s maturitou ako predpokladu pre ďalšie akademické vzdelávanie na rôznych typoch vysokých škôl, a tak s príslušným akademickým vzdelaním sa podieľať a aktívne pôsobiť v inštitúciách, ktoré pracovné príležitosti vytvárajú (štátny sektor, samosprávy, súkromný sektor) smerom k vlastnej komunite. Vznikne tak ďalšia podpora pre uplatnenie sa na trhu práce vytvorením systémových opatrení, na ktorých sa podieľajú sami Rómovia.

Skúsenosti s inkluzívnym vzdelávaním na gymnáziu v Kremnici

Progres vo vzdelávaní a v osobnom rozvoji po eliminovaní bariér sú dobré výsledky potvrdené výsledkami štátnej školskej inšpekcie. Posilnenie identity rómskych žiakov vedie k vážnemu záujmu o akademické vzdelanie v oblasti romistiky, sociálnej práce, pedagogického vzdelania, manažmentu a podobne. U našich žiakov pozorujeme búranie bariér, stereotypov a predsudkov, aktívne včlenenie sa do spoločnosti. Celodenný výchovný systém ako základná pomoc je nevyhnutný pre progres študentov z marginalizovaných komunít.

Rómski rodičia posielajú svoje deti do školy (napriek veľkej vzdialenosti až cca 250 km), dôvera voči škole naštartovala akceptáciu hodnoty vzdelania v marginalizovanej rómskej komunite. Po maturite sa naši absolventi častokrát rozhodujú pre ďalšie akademické vzdelávanie na vysokých školách, čo im umožní širšie uplatnenie sa na trhu práce.

4. Analýza prekážok na posilnenie manažmentu v inkluzívnom vzdelávaní v jednotlivých oblastiach – z našich skúseností

Nedostatočná podpora zo strany:

a) *rodičov žiaka* (neznalosť, neinformovanosť, nemotivovanosť), kultúra chudoby,

b) *základnej školy* (neveria vo vzdelávateľnosť rómskych žiakov – umiestňujú ich len na učňovky, resp. preraďujú na špeciálne školy)
- dôvod: jazyková bariéra, sociálna vylúčenosť,

c) *občianskej verejnosti*
- predsudky, stereotypy, izolovanosť na obidvoch stranách,
- nepoznanie vlastnej histórie a jazyka,
- neprijatie zo strany majority,
- nízke alebo žiadne poznanie identity,
- nepoznanie aj zo strany majority,

d) *samosprávy* (mesto, obec) VÚC
- samoúčelné riešenie, nekomplexné,
- riešenie problematiky bez hlbšej analýzy, navrhnuté riešenia sú častokrát nesystémové, jednorazové,
- riešenia sú bez komunikácie a aktívneho zapojenia Rómov a komunity do problematiky sebaorganizácie.

Navrhované riešenia by mali zlepšovať kvalitu života všetkých občanov obce vrátane Rómov (napríklad obec postaví športové centrum a na realizácii aktivít tohto centra pracujú aj Rómovia – benefit pre svoju rodinu, komunitu),

– chýba spolupráca s významnými rómskymi osobnosťami akceptovanými v komunitách,

– je slabá osveta o možnosti vzdelávania mladých ľudí na stredných školách, ktorá sa môže považovať za dlhodobú investíciu rozvoja obce,

e) štátna správa

– chýba komplexný prístup riešenia vzdelávania žiakov z MRK/SZP od predprimárneho až po vysokoškolské vzdelávanie – systémový prístup zohľadňujúci odbornosť implementácie požiadaviek štátneho vzdelávacieho programu a rovnako dôležitý prístup k žiakom zohľadňujúci ich sociálnu vylúčenosť s adekvátnymi riešeniami.

Systémový prístup vo vzdelávaní rómskych detí minimálne od 3 rokov so sociálnym dohľadom počas vzdelávania na všetkých stupňoch škôl, s individuálnym prístupom, sledovanie pokroku žiaka a jeho rozvoj s cieľom získať čo najlepšie vzdelanie a uplatnenie sa na trhu práce vytvára podmienky pre úspešný model, ktorý sa čiastočne potvrdil aj v našich školách v Kremnici.

Realizuje sa v celodennom výchovnom systéme s možnosťou ubytovania sa na školskom internáte rodinného typu. Zabezpečuje sa rozvoj kognitívnych, emocionálnych a vôľových vlastností v rámci výchovno-vzdelávacích inštitúcií v celodennom výchovnom systéme, od predprimárneho vzdelávania v Súkromnej základnej škole s materskou školou, v hudobnom a výtvarnom odbore Súkromnej základnej umeleckej školy a v Súkromnom gymnáziu. Školský podporný tím eliminuje problémy sociálneho vylúčenia žiaka. Tento model sa akceptuje ako príklad dobrej praxe (NIVAM, VÚDPAP, MŠVVaV SR a pod.),

– nie sú prenesené inkluzívne modely v požadovanej miere do legislatívy a financovania. Chýba financovanie vzdelávacej inštitúcie na mieru podľa potrieb a finančné zabezpečenie potrieb žiaka (nedostačujúce sociálne štipendium na strednej škole),

– chýba medzirezortná spolupráca v riešení potrieb (vzdelávania, podpory a práce, kultúry, osvety, zdravotníctva a bývania), a to na lokálnej, regionálnej a národnej úrovni.

Nepripravenosť pedagogických zamestnancov a výkonných kompetentných (aj kontrolných) zložiek pre vzdelávanie s ohľadom na úspešné vzdelávacie systémy „šité na mieru“ pre žiakov z MRK/SZP.

Prejavuje sa:

a) Nastavenie žiakov z MRK/SZP na nižšie výkony, nízka náročnosť.

b) Neznalosť v oblasti vzdelávania žiakov z MRK/SZP, nedostatok sociálneho cítenia a aplikácie sociálnej práce (sociálna pedagogika, sociálna práca, a pod.).

c) Práca zameraná na výkony žiaka, nie na jeho osobnostný rozvoj.

d) Formálne dosahovanie cieľov vzdelávacích štandardov u žiaka podľa štátneho vzdelávacieho programu.

e) Nevedú žiaka ku kritickému mysleniu.

f) Neprepojenosť s aplikáciou na prax a potreby trhu práce.

g) Nedôvera vo vzdelávateľnosť rómskeho žiaka:

– Nízka kompetencia – je potrebné oddeliť vzdelávacie problémy od sociálnych problémov, v opačnom prípade sa znižuje motivácia u pedagógov dosahovať lepšie výkony u rómskych žiakov.
– Nízka motivácia pre nové pedagogické výzvy.
– Vyhorenosť, rezignácia, zotrvačnosť.

Chýba trvalá podpora školského podporného tímu (legislatíva a financovanie) a zavedenie tohto modelu do škôl v Slovenskej republiky.

Naše školy, Súkromná spojená škola a Súkromné gymnázium realizujú tieto úlohy prostredníctvom projektov. Po ukončení projektu chýba garancia trvalej udržateľnosti zo strany štátu, chýba systémový a stabilný prístup v daných oblastiach:

a) Potreba riešenia sociálnej vylúčenosti žiakov z MRK/SZP (sociálny pedagóg, sociálny pracovník v školstve v spolupráci s pedagogickým tímom).

b) Potreba rozvinutia kognitívnych emocionálnych a vôľových vlastností u žiaka z MRK/SZP – riešenie sociálnej deprivácie z dôvodu málopodnetného prostredia.

c) Riešenie výchovno-vzdelávacích problémov zdravotne a sociálne znevýhodnených žiakov z MRK/SZP (špeciálny pedagóg, pedagogický asistent učiteľa).

Záver a odporúčania

- Potreba ekonomického nástroja v školskej legislatíve pre implementáciu celodenného výchovného systému (CVS) v základných a stredných školách pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia.
- Implementovať do legislatívy tzv. „Inkluzívny finančný balíček“ vo forme príspevku na stravu, cestovné náklady, zdravotnú starostlivosť a hygienu, ubytovanie (školský internát), učebné pomôcky – cesta ako eliminovať bariéry ku kvalitnému vzdelávaniu.
- Stabilizovať a vybudovať materiálne podmienky a modernizáciu školy s internátom pre žiakov v rámci Slovenska, zabezpečenie trvalých priestorov, podpora zo strany štátu.
  (Vzorom môže byť Gándhiho gymnázia v Pecsi v Maďarsku – školu aj internát pre zvýšenie vzdelanosti Rómov podporili vládne orgány). Naša škola realizuje vzdelávanie v priestoroch Spojenej školy internátnej, ktorá nezabezpečuje stabilitu.

Návrh na zvýšenie prístupu ku kvalitnému a dostupnému vzdelávaniu rómskych žiakov z hľadiska riešenia potrieb v Súkromnom gymnáziu v Kremnici

- získanie väčších priestorov – budova školy a internátu,
- kvalitné dobudovanie materiálno-technického vybavenia (učebné pomôcky, didaktické pomôcky) v škole a internáte,
- zapracovať princípy sociálnej inklúzie do výchovno-vzdelávacieho procesu s trvalou udržateľnosťou,
- sprostredkovať informovanosť o možnostiach a potrebe vzdelávania v Súkromnom gymnáziu s maturitou, s perspektívou ďalšieho vzdelávania,
- posilniť motiváciu u žiakov z MRK/SZP na základných školách pre 8-ročnú formu štúdia (žiaci 1. stupňa) a 4-ročnú formu (žiaci 2. stupňa)
  - deň otvorených dverí na našej škole a prezentácia Súkromného gymnázia v školách s vysokou koncentráciou rómskych žiakov,
  - pobyty a exkurzie na vzdelávacie a kultúrne inštitúcie pre žiakov a rodičov (Múzeum rómskej kultúry v Brne, Tlačové a dokumentačné centrum rómskej kultúry v Prešove a pod.),
- získať pre podporu a spoluprácu s rodičmi samosprávy, štátnu správu, neziskové organizácie, a to na miestnej, regionálnej a národnej úrovni,
- udržiavať kontakty na stredoškolské, vysokoškolské, rómske inštitúcie (múzeá, rómska tlačová agentúra) a kultúrne inštitúcie, samosprávne orgány, parlament, ministerstvá),
- výmena skúseností, potrieb a záujmov stredoškolskej mládeže z MRK/SZP s ostatnou mládežou majority,
- získať lektorov zo zahraničia (pre účely anglického, rómskeho či nemeckého jazyka),
- zmena vzorcov správania u žiakov z MRK/SZP ohrozených kultúrou chudoby (sociálna vylúčenosť, generačná chudoba).

Komplexný prístup sa osvedčil – Modelové riešenie v Kremnici od roku 1992 až 2023

1. ***Výchova a vzdelávanie*** je rozpracovaná v príspevku (školy a školské zariadenia s vyučovaním rómskeho jazyka v celodennom výchovnom systéme v Kremnici)

2. ***Kultúra a osveta*** ako motivačný faktor na riešenie kvality života Rómov, sebaorganizácia s víziou.
3. ***Bývanie*** ako základná potreba generácie mladých ľudí, ktorá úzko súvisí so zlepšením kvality života Rómov. V rámci projektu „Cez deti k rodine" sa vybudovalo 9 bytových jednotiek pre rómsku a nerómsku komunitu ako integrované sociálne bývanie v Kremnici.

4. ***Zamestnanie*** – uplatňovanie princípu rovnosti príležitostí zamestnania voči Rómom podľa dosiahnutého vzdelania (učiteľ rómskeho jazyka, ekonómka, sociálny pedagóg, pedagogický asistent, kuchárka, upratovačka a podobne). Umožňovanie a podporovanie zvyšovania si kvalifikácie (maturita, vysokoškolské vzdelanie 1. stupňa a 2. stupňa).

Hľadáme oporu v spoločnosti

Vzdelávacie a sociálne systémy zotrvávajú dlhodobo bez vzájomnej medzirezortnej prepojenosti cieľov, **a preto očakávané efekty v cieľovej skupine zotrvávajú často bez výsledku a bez ekonomického efektu.**

My Rómovia chceme byť prínosom.
Ak mám motiváciu – dosiahnem vzdelanie.
Ak dosiahnem vzdelanie, získam uplatnenie a prácu.
Ak mám prácu – získam bývanie.

Motto*: „Dávame možnosť zlepšiť životy. Dávame šancu tým, ktorým iní neveria. Otvárame dvere, ktoré ostatní zatvárajú".*

Vyučovanie rómskeho jazyka a literatúry v Súkromnej spojenej škole a Súkromnom gymnáziu v Kremnici

Darina Tökölyová

Úvod

Rómovia sú oficiálne uznaní za národnostnú menšinu (Vláda SR, uznesenie č. 53, 1991). Môžu sa slobodne prihlásiť k svojej národnosti a prináleží im všestranný kultúrny a etnický rozvoj.

Rómsky jazyk patrí medzi regionálne a menšinové jazyky, ktoré Slovenská republika uznáva na účely uplatňovania Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. Štandardizácia rómskeho jazyka položila legislatívne základy pre vytvorenie plnohodnotných podmienok na výchovu a vzdelávanie v rómskom jazyku, vrátane prípravy pedagógov vyučujúcich rómsky jazyk, resp. v rómskom jazyku, používanie rómskeho jazyka vo verejnom či kultúrnom živote národnostnej menšiny.

Reformou školstva a prijatím Zákona o výchove a vzdelávaní (2008) sa vytvorili legislatívne podmienky pre vyučovanie rómskeho jazyka a literatúry v ZŠ a SŠ v rámci dvojúrovňového modelu vzdelávania (Štátny vzdelávací program, ktorého garantom je Štátny pedagogický ústav, priamo riadená organizácia MŠVVaV SR a Školský vzdelávací program, ktorého garantom je škola). Zmenou v systéme vzdelávania sa podarilo rómsky jazyk zaradiť do ŠVP pre jednotlivé stupne vzdelávania (ISCED 1, ISCED 2, ISCED 3).

1. Historický pohľad na vyučovanie rómskeho jazyka a literatúry v Kremnici

Vyučovanie rómskeho jazyka a literatúry začalo v Súkromnej základnej škole s materskou školou v roku 2004, kedy bol otvorený 1. ročník ZŠ. Škola bola zapojená do dvoch dôležitých projektov Ministerstva školstva SR:

Projekt 1 – Opatrenia pre prípravu dostatočného počtu učiteľov rómskeho jazyka:

- Experimentálna verifikácia efektívnosti kurikula pre rómsky jazyk a literatúru na základných a stredných školách – 14. apríl 2003.

- Experimentálna verifikácia efektívnosti kurikula pre predmet Rómske reálie na základných a stredných školách – 15 jún 2004.
- Pilotný kurz – príprava učiteľov rómskeho jazyka a literatúry pre základné a stredné školy.

Projekt 2 – Experimentálna verifikácia efektívnosti kurikula pre rómsky jazyk na základných a stredných školách:

- Predmetom experimentálnej verifikácie bolo navrhnúť, overiť a schváliť obsah predmetu rómsky jazyk a literatúra, aby sa stal štandardným vyučovacím predmetom na základných a stredných školách.
- Pod obsahom sa rozumela kompletná štruktúra vzdelávacieho predmetu. Kurikulum: štandardy, sylaby, nástroje merania (monitorovania), študijné texty, materiály, učebnicové texty a doplňujúce materiály, metodické materiály pre učiteľov.

Vyučovanie rómskeho jazyka bolo pre žiakov povinné a uskutočňovali sa z disponibilných hodín Rámcového učebného plánu.

V roku 2008 bolo zriadené Súkromné gymnázium, v ktorom prebiehalo vyučovanie rómskeho jazyka a literatúry na základe Rámcového učebného plánu z disponibilných hodín 2 hodiny týždenne a vyučovanie reálií Rómov 1 hodina týždenne.

Výrazná zmena sa uskutočnila v školskom roku 2016/2017, keď Súkromná škola začala vyučovať rómsky jazyk a literatúru podľa Rámcového učebného plánu – škola s vyučovaním jazyka národnostnej menšiny (rómskeho jazyka) a následne v školskom roku 2017/2018 v Súkromnom gymnáziu sa začal rómsky jazyk a literatúra a reálie Rómov vyučovať podľa Rámcového učebného plánu s vyučovaním jazyka národnostnej menšiny (rómskeho jazyka).

Ďalší projekt, ktorý prispel výraznou mierou k realizácii záverov z týchto experimentálnych overovaní v praxi bol preddefinovaný projekt s názvom „Inovatívne vzdelávanie pre pedagogických zamestnancov základných škôl za účelom zvýšenia ich interkultúrnych kompetencií vo vzdelávacom procese rómskych žiakov“, ktorý realizoval Štátny pedagogický ústav. Projekt trval v období od 15. 11. 2013 do 30. 04. 2016. Jeho cieľom bolo prostredníctvom vzdelávania pedagogických zamest-

nancov základných škôl a vypracovania niekoľkých publikácií podporiť proces interkultúrneho a inkluzívneho vzdelávania na školách.

Vzdelávanie a publikácie boli zamerané na rómsky jazyk, kultúru a históriu Rómov, ale aj na metódy vzdelávania, ktoré umožnili frekventantom realizovať inovatívne pedagogické prístupy zodpovedajúce potrebám a záujmom žiakov, najmä z rómskych komunít v školách. Inovatívne vzdelávanie učiteľov, vychovávateľov, asistentov učiteľov a pracovníkov zaoberajúcich sa vzdelávaním detí a žiakov z rómskych komunít prebiehalo v týchto oblastiach: história Rómov a rómska kultúra, inovatívne vzdelávacie metódy, rómsky jazyk ako pomocný jazyk vo výchovno-vzdelávacom procese.

2. Naše skúsenosti z vyučovania rómskeho jazyka a literatúry

Kodifikovaný rómsky jazyk má svoju gramatiku, morfológiu a slovnú zásobu. Spisovná rómčina má zaručiť, že si všetci navzájom porozumejú. Rómčina má rôzne variácie aj v rámci Slovenska. „Ako slovenčina má svoje dialekty, tak rómčina ich má oveľa viac. Keďže sa vo verejnej sfére nepoužíva, nemá šancu stabilizovať sa v hovorovej podobe. Deti sa v iných školách nestretávajú so spisovnou rómčinou, a tak pribúdajú nové dialekty a varianty, napríklad ju miešajú so slovenčinou či maďarčinou. Nielenže v každej dedine, ale aj v každej rodine sa rozpráva trocha inak. Stáva sa, že deti prídu do prvého ročníka a nevedia po slovensky a aj v rómčine majú slabú slovnú zásobu. Následne ich tento systém hodnotí, ako reagujú na učiteľku a ako vykonávajú pokyny. Lenže ako ich môže žiak vykonávať, keď učiteľke nerozumie? A potom musíte nechať dieťa prepadnúť. Keď dieťa prepadne v tomto veku, už sa nespamätá a školu skončí v 6. ročníku. Pre tieto deti je úplne najťažším predmetom slovenčina.

Jedným z dôvodov, prečo je na Slovensku tak málo škôl s vyučovaním rómskeho jazyka, je nedostatok učiteľov, ktorí by mali z tohto predmetu štátnu jazykovú skúšku. Ten, kto ho chce učiť, musí mať vysokoškolský titul druhého stupňa a štátnicu z rómskeho jazyka. Tú si môže pedagóg urobiť na Karlovej univerzite v Prahe alebo v Štátnej jazykovej škole v Prahe. Ako prvej univerzite na Slovensku v Prešove sa podarilo úspešne akreditovať nový študijný program pedagogického zamerania – rómsky jazyk, literatúra a reálie v študijnom odbore učiteľstvo akademických predmetov.

Výsledkom tejto aktivity je snaha o prípravu učiteľov, ktorí by boli schopní kvalifikovane vyučovať rómsky jazyk na základných a stredných školách na Slovensku. K dispozícii sú Výkonové a obsahové vzdelávacie štandardy pre rómsky jazyk a literatúru pre ZŠ a SŠ. Dostatočne pripravená legislatíva je východiskom pre realizovanie cieľov vzdelávania rómskej národnostnej menšiny, začlenenia rómskych žiakov do školského prostredia.

Je dôležité, aby pedagóg počas vyučovania vedel komunikovať v rómskom jazyku, minimálne používať základnú terminológiu s cieľom porozumieť žiakovi z iného kultúrneho prostredia. Pedagóg má byť pripravený na vzdelávanie žiakov zo znevýhodnených skupín, ktoré chceme zabezpečiť prostredníctvom výmeny osvedčených postupov partnerských organizácii a inovácií didaktiky rómskeho jazyka. Vyučovanie rómskeho jazyka si vyžaduje motiváciu tak, aby žiak bol priamo vnesený do vzdelávacieho procesu. Každý žiak sa má v triede cítiť dobre a každý žiak má byť rovnocenným partnerom, nielen objektom, ale aj subjektom vzdelávania.

Rozvíjanie pozornosti k rómskemu jazyku so zameraním nielen na presné, ale aj bohaté a kultivované vyjadrovanie sa vytvára kladný vzťah k rómskemu jazyku (v pozícii materinského jazyka, druhého jazyka, národnostného jazyka či cudzieho jazyka). Podporuje i úctu k jazyku ako nositeľovi národnej kultúry a tradícií. Vyučovanie rómskeho jazyka v primárnom vzdelávaní pozitívne mení postoj rómskeho žiaka k sebe samému, životu a k vzdelaniu ako celoživotnej hodnote.

Základom vyučovania rómskeho jazyka je štandardizovaná forma rómskeho jazyka, za ktorú sa na Slovensku považuje severocentrálny dialekt (štandardizovaný rómsky jazyk z roku 2008). V tomto dialekte komunikuje najviac Rómov v Slovenskej republike, ako aj v Českej republike a v uvedenom dialekte existuje najviac písomností z hľadiska odborného a didaktického. Žiaci sa zároveň učia chápať štandardizovanú rómčinu ako prostriedok kultivovanej komunikácie, ktorý umožňuje rozvoj osobnosti bez potláčania rómstva. Rómstvo je spôsob života Rómov, ktorý sprevádza Rómov od narodenia po smrť. Obsahuje materinský jazyk, rómske tradície (kmotrovstvo, krst, zásnuby, svadbu, rómsky súd – romano kris, odev, rómske mená...).

Prečo učiť rómsky jazyk?

- motivovať žiakov k štúdiu jazykov a všeobecne štúdiu;

- viesť žiaka k poznávaniu jeho i ďalších kultúr a k ich akceptovaniu;
- viesť k rozširovaniu obzoru žiaka a k jeho informovanosti;
- viesť k rovnováhe medzi pocitom spolupatričnosti a otvorenosťou k svetu bez predsudkov;
- učiť žiakov tolerovať odlišnosti;
- vytvárať predpoklady pre úspešnosť rómskych detí v škole.

Snažíme sa prostredníctvom objavenia hodnoty rómskeho jazyka objaviť vlastnú kultúru. Za dôležité považujeme pozdvihnúť jazykové znalosti žiakov z rómskeho prostredia od útleho veku a tým posilniť vplyv na rodiny, prebudiť v rodičoch potrebu poznania vlastných koreňov prostredníctvom rómskeho jazyka, oživiť identitu, potrebu ďalšieho vzdelávania a ekonomickej stability na partnerskom princípe.

Vyučovanie Rómskeho jazyka a literatúry ISCED 1, 2

Za začiatočníkov sa považujú žiaci, ktorí sa začali učiť rómsky jazyk v škole. Za pokročilých sa považujú žiaci, ktorí sa učili jazyk doma ako svoj materinský jazyk. Pokročilí žiaci majú zvládnuť všetky požiadavky pre začiatočníkov a okrem toho i osobitné požiadavky pre pokročilých.

Program, je zložený z obsahového a výkonového štandardu, je určený pre primárne a nižšie sekundárne vzdelávanie (jazyková úroveň A1 a A2) a opiera sa o 11 tematických okruhov: Rodina a spoločnosť, Náš domov, Ľudské telo a starostlivosť o zdravie, Človek na cestách, Vzdelávanie, Rómske remeslá a povolania, Človek a príroda, Voľný čas, Záľuby, Výživa a zdravie, Sviatky a oslavy, Odievanie a móda.

Vo vyučovaní rómskeho jazyka spolupracujeme s učiteľmi anglického jazyka a snažíme sa o bilingválnosť vo výuke jazykov. Tematicko-výchovné plány sú pre obidva predmety vypracované tak, aby sa žiaci učili slovnú zásobu aj gramatiku paralelne s témami v anglickom jazyku. Táto metóda je účinná, nakoľko žiaci majú možnosť učiť sa obidva jazyky súčasne. Texty, ktoré tvoríme na hodinách rómskeho jazyka, využívame aj na hodinách anglického jazyka. Učíme žiakov rozmýšľať v slovenskom jazyku, rómskom jazyku a v anglickom jazyku. Žiaci, ktorí majú problém porozumieť slovenskému textu a je im bližší rómsky text, tak môžu lepšie prejsť na anglické texty. Slovné spojenia si precvičujú v rómskom jazyku aj anglickom jazyku

(máme pre nich ozvučený slovník v obidvoch jazykoch – úroveň A1 a A2). Časová dotácia pre vyučovanie rómskeho jazyka je 2 hodiny týždenne v ročníkoch 4. – 8. a v 9. ročníku 3 hodiny týždenne (1 hodina – reálie Rómov).

Vyučovanie rómskeho jazyka sleduje tieto základné výchovno-vzdelávacie ciele:

- vzbudiť záujem o rómsky jazyk a budovať vzťah k nemu ako k jednému z jazykov, ktoré sú súčasťou spoločného európskeho, kultúrneho a jazykového dedičstva;
- vzbudiť záujem prostredníctvom rómskeho jazyka o rómsku literatúru a kultúru;
- podporiť a rozvíjať vyjadrovacie schopnosti žiakov;
- osvojiť si základné pravidlá pravopisu v rómskom jazyku, zručnosť a návyk, podľa nich správne písať;
- osvojovať si elementárne poznatky o hláskovej, tvarovej a vetnej stavbe jazyka, význame slov a ich stavbe, osvojovať si zásady štandardizovaného pravopisu severocentrálnej rómčiny;
- sprostredkovať základné vedomosti v rómskom jazyku (rodina, škola, veci bežného života);
- byť prínosom k celkovému vývinu osobnosti žiaka (rozumový, sociálny a emocionálny vývin).

Obsahový štandard:

- Témy základných tematických okruhov sú zamerané na dôležité aspekty rómskej kultúry, tradícií, každodenné situácie a základné komunikačné potreby vyplývajúce z každodenného života dejín a životného štýlu, predovšetkým na rómsku spoločenskú štruktúru, kultúrne a rodinné normy, ústnu tradíciu a dejiny.
- Vyučovanie prebieha na základe naratívnych textov, ktoré navodzujú situácie blízke zážitkom žiakov. Dôraz sa kladie na počúvanie, porozumenie a imitovanie.
- Veľmi dôležitá je pozitívna motivácia detí. Učiteľ sám rozhoduje o rozsahu slovnej zásoby pri jednotlivých tematických okruhoch, ako aj o pracovnom tempe na hodinách rómskeho jazyka. Poradie jednotlivých tematických okruhov a bodov v tematických okruhoch nie je záväzné. Jednotlivé okruhy sa môžu spájať a prelínať.

Vyučovanie Rómskeho jazyka a literatúry ISCED 3 pre vyššie stredné vzdelávanie, jazyková úroveň B1:

Počúvanie s porozumením – žiak vie porozumieť hlavným myšlienkam podaným štandardným jazykom na známe témy, s ktorými sa pravidelne stretáva doma, v škole, vo voľnom čase atď. Vie porozumieť špecifickým informáciám a zachytiť logickú štruktúru textu, rozlíšiť podstatné informácie od nepodstatných. Vie pochopiť príbeh alebo krátke rozprávanie o každodennom živote Rómov v minulosti a v súčasnosti. Vie porozumieť textom v rámci tematických okruhov, napríklad o možnostiach nakupovania, službách, o výhodách a nevýhodách bývania na dedine a v meste, o školskom systéme v Slovenskej republike atď.

Čítanie s porozumením – žiak vie prečítať a rozumie obsiahlejším textom, príbehom, rozprávkam v rámci tematických okruhov, napríklad o rodine a výzvach, ktorým čelia národnostné menšiny, o významných osobnostiach rómskeho pôvodu, o cestách Rómov, jedlách, nápojoch, potravinách, správnej životospráve a výžive, o odievaní Rómov v minulosti a v súčasnosti, o najčastejších chorobách, úrazoch, zdravotných ťažkostiach a ich prevencii atď.

Ústny prejav (monológ) – v rámci tematických okruhov žiak vie napríklad krátko porozprávať o svojom domove a dôležitých pravidlách a činnostiach rodiny, krátko porozprávať o jedlách doma, porozprávať o príčinách chorôb, ktoré sa v segregovaných rómskych komunitách aj v súčasnosti vyskytujú, porozprávať o tradičných rómskych remeslách a súčasných povolaniach Rómov, povedať príbeh súvisiaci s konkrétnou udalosťou, oslavou alebo spomienkovou slávnosťou, porozprávať o tom, ako sa u nich doma prijímajú hostia a návštevy atď.

Ústny prejav (dialóg) – žiak sa vie zapojiť bez prípravy do rozhovoru na známe témy. Vie začať, udržať a ukončiť jednoduchý priamy rozhovor na témy, ktoré sú mu známe alebo ktoré ho osobne zaujímajú. Vie sa vyjadriť a reagovať na pocity, akými sú prekvapenie, šťastie, smútok, záujem, nezáujem a zdvorilo vyjadriť presvedčenie, názor, súhlas a nesúhlas. Vie zrozumiteľne vyjadriť svoje názory a reakcie, čo sa týka riešenia problémov alebo praktických otázok o tom, kam ísť, čo robiť, ako zorganizovať nejakú udalosť. Vie klásť otázky a odpovedať na otázky širokej škále známych tém (rodina, domov, aktivity rodičov, záujmy, škola, príroda, atď.).

Písomný prejav – žiak vie napísať hlavné myšlienky alebo informácie z vypočutého alebo prečítaného textu. Vie napísať súvislý text (príbeh, rozprávanie, opis) o živote rómskeho spoločenstva. Vie napísať životopis, krátky oznam, správu, odkaz, ospravedlnenie, jednoduchý súvislý text, v ktorom opíše osobu (priateľa/priateľku, člena rodiny a pod.). V rámci tematických okruhov vie napísať krátky súvislý text, v ktorom opíše miesto, kde býva, obľúbenú činnosť, život známej rómskej osobnosti, zvyky a tradície v rodine, význam ochrany prírody a životného prostredia atď.

Rómsky jazyk a literatúra rozvíja schopnosti žiaka poznávať svet a zmocňovať sa ho esteticko-umeleckými prostriedkami. Najdôležitejším prvkom v rámci literárnej výchovy je sústredenie dôrazu na čítanie ako všestranné osvojovanie umeleckého textu. Cieľom sa stáva rozvoj čitateľských schopností, ktoré ďaleko presahujú aspekt technického zvládnutia čítaného textu a smerujú k prijatiu jeho obsahu.

Metodické postupy na dosiahnutie výchovno-vzdelávacích cieľov si volí učiteľ. Za efektívne metódy vyučovania rómskeho jazyka a literatúry považujeme konverzačné cvičenia, dialógy, pojmové mapy, rozhovory a jazykové hry, videá (viki.iedu.sk), slovensko-anglicko-rómsky slovník). Vyučovacia hodina je rozčlenená na kratšie časti, často sa striedajú činnosti. Gramatiku preberáme paralelne s jednotlivými témami.

Časová dotácia pre vyučovanie rómskeho jazyka a literatúry v ročníkoch 1 – 4 sú 2 hodiny týždenne a 1 hodina týždenne vyučovanie reálií Rómov. Žiaci majú možnosť z predmetu rómsky jazyk a literatúra maturovať a túto ponuku využívajú, hlavne rómski žiaci.

Prístupy vo vyučovaní:

- Vo vzťahu k žiakovi pristupujeme neformálne, bez príkazov a zákazov.
- Žiak sa má cítiť uvoľnene, bez strachu a stresu zo skúšania.
- Snažíme sa podporovať záujem žiaka o rómsky jazyk a literatúru napríklad rôznymi obrázkami, prehrávaním krátkych príbehov a nahovorených textov s poučným charakterom so zámerom využiť jeho prirodzenú zvedavosť.
- Dôležitým predpokladom úspešného pestovania ústneho i písomného vyjadrovania je motivácia žiaka.

– Nie je potrebné žiaka upozorňovať na jeho vedomostné nedostatky, ale naopak, dávať žiakovi priestor na jeho sebarealizáciu a sebazdokonaľovanie tak, aby žiak pociťoval potrebu niečo povedať, aby sa vedel správne vyjadriť bez strachu zo zlej odpovede.

Overovanie vedomostí:

Overovanie vedomostí žiaka prebieha hravou formou. Zisťujeme prírastok vedomostí žiaka, jeho vyjadrovacie schopnosti, sociálne správanie a jazykové zručnosti. Vedieme žiaka k správnemu hodnoteniu seba samého, ako aj k hodnoteniu spolužiakov.

Aké učebné zdroje používame pri výuke rómskeho jazyka a literatúry:

- ✓ Učebnice: Romaňi čhib, Amari romaňi čhib, Pracovný zošit – Amari romaňi čhib, Metodická príručka, Pracovné listy.
- ✓ Ďalšie médiá: pracovné listy, časopis, internet, slovníky, atlasy rómskeho jazyka.
- ✓ Krátke a jednoduché texty (približne 150 – 200 slov) obsahujúce najbežnejšiu slovnú zásobu, ktorá sa týka daných tematických okruhov
- ✓ Jednoduché texty z časopisov (Romano džaniben)
- ✓ Ukážky z rómskych poviedok a príbehov:
  Čorde čhave/Ukradnuté detí od I. Ferkovej, Brno: Společenství Romů na Moravě, 1995
  Pal e bari Rama the aver paramisa/O veľkej Rame a iné príbehy, Praha: Signeta, 2003
  Čalo voďi/Sytá duša – Antológie prozaických textů rómskych autorů z ČR, Brno: Muzeum rómske kultúry, 2007
  Rómske pohádky/Rómske rozprávky od M. Hübschmannovej, Praha: Fortuna 1999
  Rómske hádanky, M. Hübschmannovej, Praha: Fortuna 2003
  O verdan le grajenca džal/Voz ťahaný koňmi ide ďalej od J. Horvátha, Praha: Matice rómska, 2007
- ✓ Rôzne reklamy, recepty na prípravu rómskych jedál
- ✓ Vysielanie RTVS – Rómsky magazín – *Lačho ďives Patria/Dobrý deň Patria*

Vrátime sa vo svojom príspevku ku žiakom Súkromného gymnázia a chceli by sme poukázať na to, ako mohli naši študenti v praxi využiť maturitu z rómskeho jazyka.

Uplatnenie absolventov Súkromného gymnázia v Kremnici, ktorí maturovali z rómskeho jazyka v praxi.

Piati naši absolventi ukončili štúdium v Ústave romologických štúdií v Nitre – odbor Sociálne služby a poradenstvo a získali titul „bakalár". Jeden z nich pokračuje v súčasnej dobe v tomto odbore v magisterskom štúdiu. Ďalšími našimi úspešnými absolventmi sú dvaja mladí muži z majority, ktorí ukončili vysokoškolské štúdium s titulom „magister": Krištof Lieskovec ukončil vysokoškolské štúdium na Pedagogickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre – učiteľstvo výtvarného umenia a histórie (pracoval ako učiteľ týchto predmetov na strednej odbornej škole v Kremnici a úspešne vystavuje svoje výtvarné diela na rôznych výstavách). Karol Rudolf ukončil Hudobnú a umeleckú akadémiu Jána Albrechta v Banskej Štiavnici (HUAJA) – hudobná interpretácia a tvorba. V súčasnej dobe pracuje ako učiteľ hudby – džezová gitara, bicie u nás v Súkromnej základnej umeleckej škole. Úspešne nás reprezentuje aj v rôznych hudobných zoskupeniach na hudobných koncertoch. Ďalšia naša nerómska absolventka v súčasnej dobe študuje na Technickej univerzite vo Zvolene - fakulta ekológie a evnvironmentalistiky (získala titul bakalár a na budúci rok získa titul Ing.). Dvaja absolventi pôsobia v Polícii SR – Podolínec a Banská Bystrica. Ďalší pracujú ako sociálni terénni pracovníci (Šumiac) pedagogickí asistent učiteľa pracuje u nás v materskej a základnej škole (študent – pomaturitné štúdium – pedagogický asistent v Súkromnej strednej odbornej škole pedagogickej a sociálnej v Košiciach). Ďalší našli uplatnenie v iných oblastiach na pracovnom trhu. Všetci zhodne tvrdia, že im pomohlo vo výberových konaniach to, že absolvovali naše gymnázium a maturovali z rómskeho jazyka a majú znalosti z histórie a reálií Rómov. Tieto vedomosti vo svojej práci využívajú.

Medzi študentmi boli Rómovia, ale aj príslušníci majority, ktorí rómsky jazyk neovládali, napriek tomu, že z tohto predmetu nematurovali (jedna študentka maturovala a môžem konštatovať, že lepšie ako niektorí rómski študenti, bývala v školskom internáte, kde komunikovala s rómskymi spolužiakmi. Skončila ako bakalárka v Nitre), pomohlo im to v ich ďalšom štúdiu a pri získaní zamestnania. Nešlo len o to, že ovládajú základy rómskeho jazyka, ale hlavne ovládajú dejiny Ró-

mov, spôsob života Rómov, poznajú ich tradície a mentalitu. Ich argumentácie sú založené na faktoch, s ktorými sa oboznámili v predmete história a reálie Rómov (predmet, ktorý patril medzi ich obľúbené, pretože okrem získania vedomostí to boli hodiny plné diskusií, rozoberania dokumentárnych filmov o Rómoch a argumentovania).

Žiaci, ktorí maturovali z rómskeho jazyka si na začiatku nevedeli predstaviť, ako sa budú tento predmet učiť. Postupne, aj vďaka metódam, ktoré vo vyučovaní používame sa stal tento predmet pre nich zaujímavý a väčšina si ho vybrala ako maturitný a boli úspešní. Stali sa propagátormi vzdelávania rómskeho jazyka vo svojich komunitách a sú šíriteľmi osvety pre Rómov v oblasti identity a hrdosti na svoj pôvod.

Záver

Na záver si dovoľujeme niekoľko úvah na tému rómsky jazyk a reálie Rómov.
Vyučovanie rómskeho jazyka a v akých oblastiach ho môžeme prakticky využiť:

Na Slovensku je vysoké percento deti, ktoré majú problém pri nástupe do školy – neovládajú slovenský jazyk (skôr nechápu význam slovenských slov), nehovoriac o sociálnej situácii rodín, z ktorých tieto deti pochádzajú. Je len málo učiteľov a asistentov, ktorí rozumejú ich materinskému jazyku, poznajú mentalitu Rómov. Bohužiaľ, nevieme presne povedať ani to, koľko je takýchto detí, pretože tieto údaje nesledujeme a naše vzdelávacie inštitúcie, podľa môjho názoru, nemajú ani záujem sledovať, aký je materinský jazyk detí vo vzdelávacom systéme.

Učiteľov a asistentov, ktorí ovládajú jazyk dieťaťa, je veľmi málo. V požiadavkách na asistenta učiteľa ani nie je stanovená taká podmienka. Považujem to za veľké nepochopenie. Oveľa lepšie by bolo, aby ako asistent pôsobil niekto, koho dieťa pozná, kto hovorí jeho jazykom a bude jeho sprievodcom v prvých rokoch. Pomohlo by teda, keby viac učiteľov alebo asistentov vedelo jazyk a poznalo históriu a spôsob života Rómov. Ako a kde sa ho však naučiť, vyštudovať? Dnes už vieme, že sa to dá na Prešovskej univerzite, ale nie je to málo? Ešte sú tu stredné školy, ktoré poskytujú možnosť štúdia rómskeho jazyka a reálií Rómov, kde je možnosť z tohto predmetu maturovať. Podotýkame, že ide o súkromné stredné školy.

Niekedy sa môže objaviť domnienka, že rómsky jazyk nie je plnohodnotným jazykom. Stretávame sa s otázkami: „Môžete nám priblížiť jeho históriu, existuje jeho kodifikovaná verzia, aký silný je vzťah Rómov k ich jazyku?

Zdá sa, že rómsky jazyk naozaj nemá dobré renomé. Dôvodom môže byť aj jeho nedocenenie zo strany Rómov. Nie sú dostatočne „zapálení – motivovaní" pre jeho uvedenie do praxe už od materskej školy, aj keď ako pomocného jazyka. I keď mnohí Rómovia tvrdia, že sú hrdí Rómovia, nesúhlasia s vyučovaním rómskeho jazyka. Bohužiaľ, mnohokrát sú to aj rodičia s marginalizovaného prostredia, kde rómsky jazyk je komunikačným jazykom a dovolím si tvrdiť, že je materinským jazykom. Neveria školám, ktoré takýto program vzdelávania ponúkajú. Myslia si, že vyučovanie rómskeho jazyka je na úkor vyučovania slovenského jazyka. Až skúsenosti, ktoré majú naše školy, ich pomaly „prebúdzajú". Pri osobných stretnutiach s rómskymi žiakmi a ich rodičmi im vysvetľujeme, aký význam to pre nich má. Samozrejme nám pritom pomáhajú aj naši žiaci, absolventi. Ich osobné svedectvá im otvárajú oči. To isté platí aj pre Rómov, ktorí sú integrovaní. Neviem, boja sa? Chýba im hrdosť na rómsky jazyk? Hovorím „rómsky jazyk", nakoľko ich materinským jazykom je slovenčina. Mnoho Rómov ani nevie, že sme národnostnou menšinou, ktorá má garantované rovnocenné postavenie ako ostatné národnostné menšiny na Slovensku v Ústave SR. Keď sme sa počas rozhovorov pýtali rómskych rodičov, čo by povedali na to, keby sa ich dieťa učilo v škole po rómsky, veľmi často ostali úplne šokovaní. Nevedeli si to ani len predstaviť, pritom je to ich materinský jazyk.

Výraz materinský sa však na Slovensku pripisuje takmer výlučne slovenskému jazyku, takto je to „vtĺkané" a takto si to osvojili aj Rómovia, s ktorými sme hovorili. Stretli sme sa však aj s takými, ktorí si to, naopak, vedeli predstaviť perfektne. Rozprávali sme sa napríklad o tom, či si vedia predstaviť, že tak ako máme v televízii rómsky magazín, že by pozerali napr. telenovelu v rómčine. Zase šok. Pokiaľ ide o verejný priestor, tam rómčina nie je a jej absencia nenapomáha vnímaniu jej hodnoty ani u Rómov. Existuje napríklad rómsky magazín v rómčine. Ale bavilo by Vás pozerať po slovensky stále len reláciu o Slovákoch? Po slovensky si chcem pozrieť seriál, správy, vypočuť si rozhlasovú hru.

Rómsky jazyk má svoju kodifikovanú formu, ale nie je prijímaná všetkými rovnako. To je však celkom normálne. Pamätáte si, ako sme sa učili o bernolákovskej a štúrovskej slovenčine? Diskusie o štandardizovanej slovenčine pretrvávali desaťročia.

Ako vnímajú svoj jazyk rómski rodičia, keď prekáža ich deťom vo vzdelávaní? Nechcú sa ho vzdať pre dobro detí? Áno, rodičia by spravili prvé aj posledné, aby deťom pomohli. Rómski rodičia vedia, že deti v škole nerozumejú, a preto viac používajú slovenčinu. Je to škoda, pretože tým strácajú úctu a rešpekt k tomu vlastnému, k identite. Toto sa stalo našej generácii, ktorá vyrastala v socialistickom systéme, kde sa veľký dôraz kládol na „čistú slovenčinu", bez rómskeho akcentu, intonácie... . Takto sme prišli o identitu – jazyk, tradície...

Motivácia rodičov pomôcť deťom je taká veľká, že z tej lásky dokonca ešte aj túto komunikačnú bariéru prelomia. Nie je to však ideálna situácia. „Pogadžovanie" nie je cesta, hoci systému to vyhovuje. Politický a následne vzdelávací systém sa však prispôsobuje omnoho pomalšie ako niekto, kto chce pomôcť svojmu dieťaťu.

Vo svojom príspevku som sa zaoberala vyučovaním rómskeho jazyka v školách, významom vyučovania rómskeho jazyka pre Rómov. Nemenej dôležité je však hovoriť aj o vyučovaní histórie Rómov, o dopade historických udalostí na súčasný reálny život Rómov na Slovensku, ale aj vo svete.

V 9. ročníku základnej školy a v Súkromnom gymnáziu vyučujem aj predmet Rómske reálie. Tento vyučovací predmet je veľmi dôležitý a veľmi úzko súvisí s vyučovaním rómskeho jazyka. Bez poznania svojej histórie by bola naša identita neúplná. Nás Rómov učí poznať svoje korene, byť hrdí na svoje tradície – byť „hrdý Róm". Naopak pre majoritu to znamená poznanie niekoho, kto žije v ich blízkosti. Začnú chápať odlišnosti, ktoré si nevedia vysvetliť. Hľadajú odpovede na otázky, ktoré ich hnevajú a niekedy pociťujú nenávisť voči Rómom. Naučia sa komunikovať tak, že problémy, ktoré majú s určitými skupinami nezovšeobecňujú. Uvedomujú si, čo je to chudoba a nesúvisí „len s Rómami". Veľmi by pomohlo, keby tieto informácie dostali aj žiaci na všetkých základných a stredných školách. Zo skúseností vieme, že žiakov to zaujíma a majú veľa otázok a odpovede na tieto otázky nedostávajú.

Zúčastnila som sa niekoľkých diskusií so žiakmi z iných škôl a bolo to zaujímavé. Hlavne preto, že mi mohli klásť aj otázky, ktoré boli na „telo" a súviseli so spolunažívaním, toleranciou, rasizmom a pod. Po jednej z takýchto diskusií som dostávala veľmi „nepríjemné otázky" od jedného žiaka z 9. ročníka (napriek upozorneniu jeho učiteľky). Neodmietla som odpovedať a pani učiteľku som upozornila, že mu chcem odpovedať. Išlo o to, že mu neustále ubližovali rómski chlapci (nosil

okuliare, obéznejší). Na rovinu povedal, že „nemá rád Rómov“.

Na začiatku som skonštatovala, že to, čo sa mu stalo nie je v poriadku. Moja otázka bola, či som mu ublížila ja alebo prítomní rómski žiaci. Ostal v pomykove a odpovedal, že nie. Opýtala som sa ho, či cíti nenávisť voči nám. Zaskočila som ho mojimi otázkami a odpovedal, že nie, že my sme slušní. Potom sme rozoberali, ako riešil svoje problémy, kto mu pomohol. Nakoniec zistil, že urobil aj on chybu, pretože pre nápravu nič neurobil, len pociťoval veľkú nenávisť. Potom sme všetci odsúdili konanie rómskych chlapcov a rozprávali sa, ako tieto problémy riešiť a nielen keď sa jedná „o rómskych násilníkov“. Uviedla som niekoľko príkladov, ktoré sa stali mne a cítila som tiež zlosť, ale nenávisť k majorite preto neprišla. Diskutovali potom aj moji rómski žiaci a aj ostatní. Záver bol taký, že v živote sa stretneme s nespravodlivosťou, možno šikanou. Treba to však riešiť podľa zákona a potrestať toho, kto nespravodlivosť pácha, nech je to hocikto. Neskôr po tejto diskusii som tohto chlapca stretla na ulici, priznám sa, veľmi som si ho nevšímala, avšak pozastavila som sa, keď sa mi s úsmevom pozdravil. Koľko je takýchto žiakov, ktorí potrebujú odpovede, pochopenie a zmenu myslenia pozitívnym smerom?

Zmena myslenia je dôležitý krok pre rómsku minoritu, ale aj pre majoritu. Tá prichádza pomaly. My, Rómovia, sa chceme na tejto zmene podieľať hlavne pri vzdelávaní žiakov v základných a stredných školách. Potrebujeme, aby nás riaditelia a učitelia v iných základných školách zapájali do vyučovacieho procesu aj ako externých spolupracovníkov. O nás Rómoch by sme mali diskutovať odborne my, Rómovia a dávať „správne odpovede“ všetkým, ktorí nás chcú poznať.

Zoznam použitej literatúry

1. Inovácia – Rómsky jazyk – Inklúzia, Výučba rómskeho jazyka metodikou vyučovania cudzieho jazyka, (Editori: Jozef Facuna, René Lužica, Bratislava 2019)

2. PRÍRUČKA PRE UČITEĽA, Ako používať inovované Jazykové portfólio – učenie sa rómskeho jazyka, (ŠPÚ, Bratislava 2019)

3. Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky: učenie sa, vyučovanie, hodnotenie, (ŠPÚ, Bratislava, 2017)

Rómsky jazyk pre žiakov umeleckého zamerania, konzervatórium

Gabriela Radičová

Úvod

Rómsky jazyk je jeden z uznaných jazykov národnostných menšín na Slovensku. Napriek tomu neexistujú školy, ktoré by vyučovali v rómskom jazyku. Zároveň je veľmi málo škôl, ktoré učia rómsky jazyk a literatúru ako predmet. Naša škola je jedna zo 6 stredných škôl na Slovensku, kde sa vyučuje rómsky jazyk a literatúra a tiež predmet rómska kultúra a reálie. Hlavným cieľom našej školy je zvyšovať šance rómskych detí v štúdiu, pomáhať talentovaným rómskym deťom získať kvalitné vzdelanie a uplatniť sa na trhu práce. Škola v Rimavskej Sobote je výnimočná tým, že národnostné zloženie žiakov je obohatené o takmer 45 % študentov maďarskej národnosti.

1. Školský systém vzdelávania v rómskom jazyku na Slovensku

Na Slovensku neexistuje dostatočný systém, ktorý by zabezpečoval jazykovú podporu pre rómskych žiakov, rómske deti, ktoré ovládajú rómsky a slovenský jazyk alebo maďarský jazyk a sú bilingválne. Znalosť dvoch jazykov rómskych detí by mohla byť rozvíjaná a vnímaná ako pridaná hodnota pre ich osobnostný rozvoj, ako aj uplatnenie sa na trhu práce a nie ako prekážka (Gažovičová, 2013). Školský systém však nerešpektuje kultúrnu rôznorodosť a neposkytuje sociálnu rovnosť vo vzdelávaní. Príčinou je nerovnomerný prístup k vzdelávaniu a odlišná štartovacia čiara rómskych žiakov pri vstupe do školy. Slovenské školstvo je orientované na vstupy – od žiaka a jeho rodiny očakáva, že sa podmienkam školy automaticky prispôsobia. Orientácia školy na vstupy, namiesto výstupov, odmieta uznať odlišnosti. „*Presadzovanie monokultúrnej, namiesto multikultúrnej organizácie školstva ignoruje kultúrne rozdiely medzi majoritným a rómskym etnikom*.“ (Cina, Rosinský, 2013, s.35)

Rómskej národnostnej menšine na Slovenku dlhodobo chýbajú kultúrne a výskumné inštitúcie, hlavne čo sa týka rozvoja rómskeho jazyka, pretože mu hrozí zánik. Komisia jazykovedcov združených v komisii UNESCO 5 klasifikovali rómsky jazyk v Slovenskej republike ako jednoznačne ohrozený.

Podľa Rácovej (2017, s.19) *„významný vplyv na príklon k rómčine nemá ani zmenený status Rómov a ich jazyka po roku 1991, keď boli Rómovia oficiálne uznaní za národnostnú menšinu na Slovensku. To síce prispelo k rozšíreniu počtu domén, v ktorých sa rómčina uplatňuje, ale jej nové postavenie nepreniklo do povedomia väčšiny Rómov.* "Pričom oficiálne zrovnoprávnenie rómskeho jazyka s jazykmi ostatných národnostných menšín žijúcich na Slovensku sa formálne uskutočnilo 29. júna 2008 v historickej budove Národnej rady SR v Bratislave, ale kvalitatívnu zmenu to neprinieslo. Štandardizáciou rómskeho jazyka sa položili legislatívne základy pre vytvorenie plnohodnotných podmienok na výchovu a vzdelávanie v rómskom jazyku vrátane prípravy pedagógov vyučujúcich rómsky jazyk, používanie rómskeho jazyka vo verejnom či kultúrnom živote národnostnej menšiny v zmysle uplatňovania Zákona č. 184/1999 Z. z. z 10. júla 1999 o používaní jazykov národnostných menšín a Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov.

V deklarácii sa okrem iného uvádza, že rómsky jazyk je základným prostriedkom na rozvoj materinského jazyka, vzdelanosti a kultúrneho dedičstva Rómov, ktorí žijú na Slovensku. Zachovanie rómskeho jazyka je verejným záujmom. Zaručuje sa ochrana jazyka, slobôd a iných práv občanov rómskej národnostnej menšiny, pričom prostriedky ochrany rómskeho jazyka nesmú obmedziť iné občianske práva, píše sa v deklarácii. Rómčina sa bude štandardne vyučovať na školách ako materinský jazyk. Napriek tomu rozvoj a zachovanie rómčiny štát dostatočne nepodporuje a zameriava sa hlavne na riešenie sociálnych problémov súvisiacich s rómskym obyvateľstvom.

2. Postavenie rómskeho jazyka a rómskej kultúry v pedagogickej praxi

Žiaci na Súkromnom hudobnom a dramatickom konzervatóriu v Rimavskej Sobote v rámci možnosti využitia disponibilných a voliteľných predmetov v Školskom vzdelávacom programe majú zaradené do učebných plánov školy predmety, ktoré sú zameraná na rómsku kultúru. Predmetmi ako sú rómsky jazyk a literatúra, seminár z rómskeho jazyka, rómska kultúra a reálie, rómsky ľudový tanec, hra v ľudovom orchestri obohacujeme vzdelávací obsah podľa vlastných vzdelávacích zámerov. Tieto predmety sú povinné pre všetkých žiakov školy. Žiaci využívajú rómsky jazyk a rómsku kultúru aj pri svojich profilových predmetoch štúdia ako spev, zborový spev, hudobno-dramatické umenie a v odbore hudba – v hre na hudobných nástrojoch. V profilovom predmete herectvo sa do učebných plánov školy zaraduje

pôvodná rómska poézia, próza a divadelné hry s rómskou tematikou. V predmetoch ako umelecký prednes a rozbor drámy študenti pracujú s vybranými dielami rómskych autorov, napr. Dezidera Bangu, Eleny Lackovej, Tery Fabiánovej, Mileny Hübschmannovej.

V rámci predmetov zborový spev a profilový predmet spev sú v repertoári školy zaradené rómske piesne. Je dôležité, aby žiaci rozumeli textom rómskych piesní a vedeli text správne interpretovať. V odbore hudba sa hrajú rómske skladby. V školských orchestroch sa hrá rómska hudba, ktorá je špecifická pre žiakov rómskej aj maďarskej národnostnej menšiny. V repertoári rómskeho ľudového a tanečného orchestra sú zaradené rôzne žánre rómskej hudby, od tradičného folklóru, čardášov, halgató, cez rómsku populárnu hudbu až po moderné štýly ako rom-pop a rom-jazz. Čardáše – rýchle piesne s pravidelne členeným rytmom, najčastejšie v dvojštvrtinovom takte. Pravidelne sa opakujú, pričom tempo sa neustále zrýchľuje. Výskyt cigánskych tónin je sporadickejší ako u halgató, finálny tón je obvykle čistá príma, niekedy býva ukončenie malou terciou. Halgató sa hrajú ako sólové hudobné skladby, bez hudobného sprievodu, s výraznou dynamikou, pri ktorej sa silne uplatňuje improvizácia, a to hudobná aj textová (Fabiánová, 2003).

Halgató sú charakteristické nepravidelným rytmom, preto sa obvykle člení do jednotlivých taktov alebo fráz, ktorých počet koreluje v rozmedzí od štyroch do desať. Charakteristická je pre ne harmonická tónina, prirodzená mol a tzv. cigánska mol i dur tónina, melodické ozdoby a glissando – kĺzanie zdola nahor. Ďalšie umelecké smery ako rom-pop a rom-jazz patria medzi novodobé poňatie rómskeho hudobného prejavu a možnosť lepšej interpretácie mladých hudobníkov. Tvoria ho najmä rómske piesne, ktoré vznikali v posledných dvadsiatich rokoch pod vplyvom populárnej hudby. Ide o živý proces neustáleho vzniku nových skladieb rôznej kvality, pri ktorom sa uplatňuje tvorivosť, fantázia a improvizácia. Zdrojom inšpirácie je hudba sprostredkovaná masmédiami z domácej a zahraničnej tvorby. Rom-jazz je obohatený o typické rómske prvky, aj sláčikové, dychové a zmiešané hudobné súbory, orchestre, v neposlednom rade zbory. Rómovia sú dnes súčasťou veľkej džezovej rodiny. Pridali do džezu to svoje – melodiku, temperament, harmóniu a virtuozitu. Rómovia sa v džeze našli. Táto hudba poskytuje priestor pre nekonečné množstvo variácií, pre prejavenie rómskeho hudobného cítenia a duše (Godlová, 2014).

Hudba a pieseň Rómov sú hodnotou, bohatstvom až dodnes. V mnohých krajinách sú Rómovia známi ako výborní muzikanti a speváci. Mnohí rómski muzikanti – lavutara udržiavajú tradíciu odovzdávania hudobnej zručnosti až virtuozity z generácie na generáciu, z otca na syna, výnimočne na dcéru. Dedí sa talent, technika hry, hudobné nástroje, čo je viditeľné aj u našich žiakov konzervatória. Mnohí naši žiaci pochádzajú z muzikantských rodín, hlavne u maďarských Rómov je to v mnohých rómskych rodinách samozrejmosťou a rodičia detí kladú dôraz na to, aby študovali na konzervatóriu a stali sa vynikajúcimi hudobníkmi.

2.1 Uplatnenie absolventov na trhu práce

Absolventi našej školy majú široké uplatnenie na trhu práce. Študenti, ktorí ukončia šesťročné štúdium na škole získavajú absolventský diplom s právom používať titul diplomovaný umelec – DiS. art. Absolvent školy je kvalifikovaný pedagóg na základnej umeleckej škole, tiež je schopný podávať profesionálne výkony v divadle, filharmónii a v profesionálnych umeleckých telesách ako sólový hráč. Mnohí naši absolventi hlavne z odboru hudba si zakladajú svoje hudobné zoskupenia, v ktorých pôsobia aj počas štúdia, zúčastňujú sa mnohých koncertov a festivalov rómskej hudby na Slovensku aj v zahraničí, alebo sú prizývaní ako hudobné zoskupenia na organizované kultúrne podujatia, (svadby, zábavy, stužkové slávnosti). Škola pripravuje žiakov aj na vysokoškolské štúdium. Máme absolventov, ktorí študujú na vysokých školách umeleckého zamerania v Banskej Bystrici na Akadémii umenia – muzikálový spev, alebo na Katolíckej univerzite v Ružomberku hru na hudobných nástrojoch – gitara, klavír, akordeón, tiež na Vysokej škole zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, detašovanom pracovisku v Rimavskej Sobote odbor sociálna práca. Jeden náš študent po ukončení maturitnej skúšky študuje na prestížnej džezovej škole Manthatttan School of Music priamo v centre džezu v New Yorku. Naši absolventi pracujú aj v komunitných centrách, napr. v Poltári, Kokave nad Rimavicou, Rimavskej Bani, Tisovci ako terénni komunitní pracovníci alebo ako asistenti podpory zdravia v prostredí nemocníc, kde využívajú poznatky z rómskeho jazyka a rómskej kultúry pri svojej práci. Najviac absolventov našej školy je zamestnaných v základných umeleckých školách ako pedagógovia, napr. v Rimavskej Sobote, Tisovci, Lučenci, Poltári, Jesenskom, Hrachove, Šahách, Rožňave, Muráni a stále je po našich absolventoch dopyt.

2.1 Vzdelávanie pedagógov v profesijnom rozvoji

Kvalita školy je priamo závislá od podpory profesijného rozvoja a napredovania učiteľov, teda na priebežnom vzdelávaní sa učiteľov. Profesijný rozvoj pedagóga sa považuje za kľúčový faktor spoluvytvárajúci kvalitu procesov edukácie a jej výsledkov. Vzdelávanie pedagógov sa odvíja od potrieb školy, vychádza predovšetkým z poslania, zamerania a vízie školy. Naša škola je zameraná na vytvorenie rovnosti príležitostí k vzdelávaniu talentovaným žiakom aj zo sociálne znevýhodneného a málo podnetného prostredia a v duchu multikultúrnej výchovy zlepšovať vzájomné spolužitie národnostných menším s majoritou. Sme školou, v ktorej každý žiak má rovnakú šancu zažiť úspech, vzdelávanie pedagógov zameriavame hlavne pri zvyšovaní svojich kompetencii v oblasti interkultúrnej výchovy a inkluzívneho vzdelávania. V rámci vzdelávania sa 12 pedagógovia, najmä vedúci pracovníci (zástupca riaditeľa, vedúci PK, vedúci Umeleckej rady) zúčastnili inovatívneho vzdelávacieho tréningu pod názvom Interkultúrne vzdelávať v školách so žiakmi z rómskych komunít, ktoré sa uskutočnilo pod gesciou Národného inštitútu vzdelávania a mládeže. Cieľom vzdelávania bolo zdokonaľovanie kľúčových profesijných kompetencií v oblastiach interkultúrneho vzdelávania, rómskeho jazyka (komunikačná úroveň A1 pre začiatočníkov), histórii, etnografii, folklóru Rómov a inovatívnych metód vo vzdelávaní. Vzdelávanie pedagogických zamestnancov v rámci profesijného rozvoja bolo najskôr navrhnuté a odsúhlasené v poradných orgánov riaditeľa školy, a to v umeleckej rade a predmetových komisiách jednotlivých odboroch štúdia. Návrh na vzdelávací program predniesla riaditeľka školy, všetci pedagógovia školy boli oboznámení s cieľom a obsahom vzdelávacieho tréningu a mali možnosť prihlásiť sa na vzdelávanie. Z celkového počtu 22 pedagogických zamestnancov sa na vzdelávanie prihlásilo 12 pedagógov.

Výstupom vzdelávania bola obhajoba záverečných prezentácií pred skúšobnom komisiou. Prezentácia pozostávala s predstavenia sa pedagógov v rómskom jazyku v rozsahu 15 – 20 viet a z prezentácie prípravy vyučovacej hodiny, kde boli využité poznatky a vedomosti z rómskeho jazyka, rómskej histórie, rómskej kultúry a inovatívnych metód vo vzdelávaní. Prípravy na vyučovacie hodiny budú pedagógovia používať v rámci svojich predmetov a výstupy vo forme pracovných listov, pojmových máp, textov rómskych piesní, notového materiálu rómskych skladieb budú používať pri ďalších prierezových témach. Vzdelávanie učiteľov má význam len vtedy, ak získané, naučené dokážu učitelia skutočne implementovať do svojej pedagogickej praxe, do práce v konkrétnej škole a s konkrétnymi žiakmi.

3. Ukážky záverečných prezentácii príprav na vyučovacie hodiny s použitím rómskeho jazyka a rómskej kultúry

Predmet: Hra v ľudovom orchestri

Téma vyučovacej hodiny: rómska hymna – nácvik sólového partu s použitím techniky glissanda

Cieľom vyučovacej hodiny je naučiť sa text rómskej hymny, teoreticky popísať, ako sa hrá glissando, zahrať sólový part skladby za sprievodu ostatných nástrojov s použitím techniky glissanda, vysvetliť postup nácviku preberaného učiva pri domácom každodennom cvičení. Na začiatku vyučovacej hodiny učiteľ pustí žiakom pomocou CD prehrávača rómsku hymnu Gelem, Gelem. Rozdá žiakom notový materiál, v ktorom je aj text hymny. Skladba je v pomalom tempe, v ktorej sa využíva glissando a má blízko k rómskemu halgatu. V krátkosti informuje žiakov o rómskej hymne, ktorá reprezentuje Rómov po celom svete od roku 1971 na tzv. 1. Mezinárodnom zjazde IRU (Medzinárodnej rómskej Únie) v Orpingtone pri Londýne. Melódia hymny pravdepodobne pochádza z prvej polovice 20. storočia a vychádza zo starobylej balkánskej ľúbostnej ľudovej piesne. (Rumunsko, Srbsko). Text napísal Žarko Jovanović Jagdino a skladbu v tejto podobe použil režisér Alexandar Petrović vo filme Nákupca peria. Žiaci sa učia a prekladajú text rómskej hymny z rómskeho jazyka do slovenského. Učiteľ žiaka sólového partu oboznamuje s pojmom glissando, podáva mu teoretické informácie. Ide o kĺzavý pohyb determinovaný dvoma hraničnými tónmi. Ak medzi tónmi od seba oddeleným niet medzery, je otázka, ako máme umiestniť tento kĺzavý pohyb medzi uvedené tóny. Dosahujeme to tak, že glissando delíme na dva tóny tým, že meníme smyk v priebehu glissanda. Táto možnosť ale nie je celkom vyhovujúca, pretože skresľuje obrysy oboch tónov a vynáša príliš samotný glissandový pohyb. Druhou možnosťou je dohrať prvý tón a začať glissandom po výmene sláčika. Týmto spôsobom hráme glissandový pohyb a cieľový tón jedným smykom. Posledným spôsobom je umiestnenie glissanda na koniec východiskového tónu. Musíme dodať, že ide o výmenu pomocou sprostredkujúceho tónu. Túto výmenu urobíme najlepšie tak, že glissando sprostredkujúceho prsta umiestnime na koniec východiskového tónu, ale prst, ktorým tvoríme východiskový tón, položíme súbežne pri výmene sláčika. Po tomto teoretickom objasnení vzniku glissanda začíname s jeho praktickým skúšaním. Vyskúšame si ho na G strune s počiatočným tónom a, východiskovým tónom f1. Sprostredkujúcim tónom sa stáva tón c1. Tento pohyb ľavej ruky opakujeme na každej strune. Žiak musí dávať

pozor na čistú intonáciu. Keďže je prvá časť v pomalom tempe, povedali by sme, že možno až v rubatovom, necháme žiaka, aby hral podľa svojho vnútorného precítenia. Aj keď hrá študent podľa vlastného vnútorného, emočného prežitia skladby, občas skontrolujeme správnosť rytmického zápisu. Necháme ale na žiakovi, aby si doplnil niektoré pasáže svojimi melodickými ozdobami, ktoré sa dajú pri interpretácii tohto diela použiť. Žiakovi ukážeme, ako sa glissando zapisuje do notového materiálu. Na etude od Jacquesa Féréola Mazasa zošit 1. č. 7 aplikujeme glissando. Aj keď nie je v etude presne označené, spoločne si vysvetlíme a označíme, v ktorých častiach etudy a ako sa bude glissando používať. Prejdeme na praktickú hru etudy. Vedieme žiaka sólového partu k presnej intonácii a dbáme na presnú hru rytmického zápisu. Kontrolujeme, či žiak hrá glissando v častiach, ktoré sme si označili. Žiaci sprievodných nástrojov sprevádza sólový part podľa inštrukcií pedagóga. Po zvládnutí praktickej hry si žiaci prešli text rómskej hymny v rómskom jazyku a porozumeli prekladu textu do slovenského jazyka, pripadne maďarského. Po naučení textu si žiaci hymnu zaspievali so sprievodnými nástrojmi akordeón a kontrabas.

Predmet: Sluchová analýza

Téma vyučovacej hodiny: analýza rómskej piesne

Cieľom vyučovacej hodiny je porozumieť textu piesne, prejaviť pozitívny vzťah k piesni, pracovať s intervalmi a tónmi, používať sluch. Žiaci pracovali s textom piesne Paš o paňori od Viery Bílej. Žiaci počúvajú pieseň a zároveň sa sústreďujú na text. Pieseň skončí a študenti si prečítajú nahlas text po rómsky, pričom kladú dôraz na správnu výslovnosť slov. Vypočujú si od učiteľa slovenský preklad piesne, vysvetlia si náročnejšie slovíčka. Celá trieda si najskôr spoločne zaspieva pieseň. Potom žiaci po jednom zaspievajú jeden riadok piesne. Prvý žiak zaspieva jeden riadok a druhý žiak, ktorý sedí vedľa neho, preloží dané slovíčka do slovenského jazyka (prípadne do maďarského jazyka). Študent, ktorý preložil prvý riadok, pokračuje ďalej v spievaní ďalšieho riadka a ten riadok preloží nasledujúci v poradí tretí študent, ktorý tiež po preložení slov môže spievať ďalej pieseň. Aby si žiaci lepšie zapamätali melódiu, pozrieme sa na to, aké intervaly sú v skladbe najviac využívané. Pieseň si zahráme na klavíri, podľa sluchu začneme určovať intervaly (pretože to žiakom pomôže správne a čisto intonovať), prípadne harmóniu a spojitosť medzi akordmi. Postupne všetko píšeme na tabuľu, aby sme danú problematiku nielen počuli, ale aj zobrazo-

vali. Ak nastanú nejaké nedostatky pri intonácii, celý čas máme k dispozícii klavír, ktorý nám slúži ako záchytný bod a opora. Každý žiak príde k tabuli určiť jeden interval. Najskôr sa snaží určovať intervaly podľa sluchu, prípadne si pomôže klavírom. Interval napíše na tabuľu. Na domácu úlohu si žiaci majú označiť do textov, ktoré dostali, aké akordy sa vyskytujú v celej piesni. Samozrejme domácu úlohu si majú spraviť pomocou klavíra a podľa sluchu označiť dané akordy, tiež sa naučiť text piesní a preklad naspamäť. Musia sa spoliehať aj na svoj hudobný sluch, pretože keď sa niekto venuje hudbe, musí ovládať teoretickú časť tak isto dobre, ako aj praktickú.

Predmet: Pedagogicky seminár profilového predmetu herectvo.

Téma vyučovacej hodiny: príprava scenára

Cieľom vyučovacej hodiny je aplikovať v rámci prípravy na vyučovaciu hodinu tvorbu vlastného scenára. Naučiť sa písať vlastné scenáre pre divadelné predstavenie pre žiakov s rómskym jazykom. Vnímať, reagovať, pozorovať, uvedomovať si jednotlivé časti vyučovacej hodiny a zároveň si užiť radosti z tvorby scenára. Ako motiváciu im učiteľ prečíta úryvok z rozprávky P. Dobšinského O troch grošoch. V rozhovore sa pýta, či si vedia predstaviť, ako sa dá z textu vytvoriť scenár, ktorý by bol zrozumiteľný aj pre detí z rómskych komunít. Každý žiak dostane do rúk text rozprávky v slovenskom jazyku. Každý študent prečíta text, podčiarkne slová, ktoré vie v rómskom jazyku. Následne čítame text spoločne. Pri čítaní textu hľadáme dialógy, ktoré prepisujeme do nového scenára, v prípade potreby vyjasnenia – textu bez dialógov či potreby posunutia deja, tvoríme vlastné dialógy. Slová, ktoré žiak pozná v rómskom jazyku, prepisujeme na tabuľu, vkladáme do nového scenára. Na záver vzniká jeden text, v ktorom sú všetky rómske slová, ktoré poznali všetci žiaci spoločne. Vypísané slová si čítame nahlas, učíme sa ich. V každej časti upozorňujem na metodiku používanú pri práci. Príklad: Jano Kopáč hovorí kráľovi, koľo zarába, avšak namiesto slov: jeden groš, použije slová jekh grošos, duj grošos, trin grošos, atď. Na záver vyučovacej hodiny študenti prečítajú napísanú hru. Na vyučovacej hodine sme najviac používali metódu brainstormingu.

Výsledok práce: Novovzniknutý scenár: Jekh, duj, trin.

Kráľ: Dobrý deň synak! Vidím, že robota Ti ide pekne od ruky.

Jano: *Dikh gadžo*, jáj to ste vy, najjasnejší *kraľis*, tak aj vám, *Lačho* ďives*!*

Kráľ: Riadna priekopa, hej, čo je pravda, ako dlho ju kopeš?

Jano: *Dži tosarastar*, Od rána.

Kráľ: Ako od rána? Od ktorého?

Jano: Hm, no predsa *dži tosarastar*, od svitu.

Kráľ: Ozaj?

Jano: uhm

Kráľ: No vidíš, Róm a aký usilovný. No kto by to povedal. A páči sa mi, že si pri robote spievaš.

Jano: Hehe, lepšie mi ubehne.

Kráľ: Haha, ako ťa volajú?

Jano: *Me som Rom*, Jano Kopáč.

Kráľ: Akým mäsom? Čo som? Kde som? Jáaj Kopáč? Jano Kopáč? Priliehavé meno!

Jano: Veď hej!

Kráľ: A počuj, mäsom, Jano Kopáč a čo ti platia za tvoju prácu?

Jano: Jój, ja nie som mäsom, *me som* akože ja som Jano a platia málo, veľmi málo, *Trin* groše na deň!

Kráľ: *Trin* groše? To ako tri? Hmm, to nie je veľa. Ako z nich vyžiješ?

Jano: To nielenže vyžijem, ja z mojej pláce ešte vraciam dlh i požičiavam.

Kráľ: Tomu nerozumiem. To mi musíš vysvetliť.

Jano: No, *jekh grošos* dávam môjmu staručkému *papuske,* to mu splácam dlh za to, že ma vychoval. *Dujto grošos* požičiavam môjmu synovi. Splatí mi ho, keď budem nevládny. *U trito grošos* si nechávam na vlastnú obživeň.

Kráľ: Neuveriteľné! Vieš ty čo? Na kráľovskom hrade mám radcu, ustavične mi hudie, že neviem riadne oceniť jeho námahu, a pritom mu vyplácam mešce zlata. Dám mu tvoju plácu i to, ako s nimi zaobchodíš za hádanku. Určite na to neprídu. Ha, čo ty na to?

Jano: Hohohoooo, čože ja, čoro - chudobný Róm, čo ti ja už môžem - *so me* šaj *kerav*, nedbám!

Kráľ: Iba mi musíš prisľúbiť, že ak príde za tebou, tak mu tú záhadu nezjavíš, pokým len môj obraz neuvidíš. Súhlasíš?

Jano: Hehehe, no nedbám!

Kráľ: Páčiš sa mi a aby si videl, že si vážim statočných ľudí, tuto máš odo mňa mešec dukátov.

Jano: *O, paľikerav jilestar,* srdečná vďaka Kráľovské veličenstvo! Srdečná vďaka!

Predmet: Rómske reálie

Téma vyučovacej hodiny: Romipen, rómska kultúra, rómske remeslá, postavenie najstarších členov v rómskej rodine

Cieľom vyučovacej hodiny je charakterizovať pojem Romipen, rómska kultúra, remeslá Rómov, rómska rodina, viesť diskusiu a vyvodiť z nej spoločný záver, rešpektovať názory svojich spolužiakov, samostatne prerozprávať nové učivo, naučiť sa pracovať s pracovným listom. Učiteľ začína vyučovaciu hodinu kladením otázok na vyvolanie predchádzajúcich skúseností a poznatkov žiakov o rómskej identite – rómsky jazyk, základ identity Rómov. Pokračuje výkladom nového učiva, žiaci si osvoja nové poznatky a základné pojmy ako romipen, rómska kultúra, postavenie najstarších členov v rómskej rodine. Učiteľ používa rómsky jazyk na vysvetlenie základných pojmov ako rómska kultúra – romaňi kultura, tradičné rómske povolania – čirlatune romane buťa, rómski hudobníci – romane lavutara, rómska rodina – romaňi famiľija, pomenovania členov rodiny - o džene andre famiľija. Ako vyučovacie metódy sa použili pracovné listy (posúdenie správnosti výrokov podľa svojich doterajších vedomostí o rómskej kultúre, pojmové mapy). Na vyučovacej hodine boli použité pavúkove pojmové mapy – do stredu tabule sa napísalo kľúčové slovo, napr. rómska kultúra, rómske remeslá, členovia rodiny a žiaci chodili k tabuli a zapisovali asociácie k týmto pojmom. Pri upevňovaní učiva sa používali texty (čítanie s porozumením), žiaci čítali texty o rómskej kultúre a kladením otázok na ne odpovedali.

Otázky na zopakovanie a upevnenie učiva:

1) Pal soste adaďives vakerahas?/*O čom sme dnes rozprávali?*

2) Save buťa kerenas o Roma varekana?/*Aké remeslá vykonávali Rómovia v minulosti?*

3) Sas le Romen maľi?/*Vlastnili Rómovia polia?*

4) Sar kerenas o romane charťara?/*Ako pracovali rómski kováči?*

5) So chudenas o Romale gadžendar vaš peskeri buťi vaj buťakere keribena?/Čo dostavali Rómovia od gadžov za svoju prácu, alebo výrobky?

6) Sas o romane charťara barvale manuša?/*Boli rómski kováči bohatí ľudia?*

7) Save buťa keren o Roma andro akanutno čiro?/*Aké práce vykonávajú Rómovia v súčasnosti?*

8) Soske but Romen nane buťi?/*Prečo veľa Rómov nemá prácu?*

Na konci vyučovacej hodiny učiteľ zadal žiakom prácu na doma – vyhľadať informácie o tradičných rómskych remeslách na internete alebo doma od starých rodičov a napísať o tom niekoľko viet. /Te rodel o informaciji pal o čirlatune romane buťa pro internetos vaj te phučel pal lende le phuredadendar u te irinel vaj keci phenďa.

Predmet: Anglický jazyk

Téma vyučovacej hodiny: členovia rodiny

Cieľom vyučovacej hodiny je formulovať vlastné odpovede v cudzom jazyku, uplatniť osvojenú slovnú zásobu vo vlastnom hovorenom prejave, uvedomiť si rovnocennosť jazykov, vyjadriť vzťah medzi členmi rodiny, usporiadať názvy členov rodiny do diagramu, spolupracovať v skupine. Vyučovacia hodina sa začne tým, že učiteľ privíta žiakov, vyzve ich, aby sa usadili. Použije pozdrav a pokyn v rómskom i anglickom jazyku. *Lačhi tosara. Good morning. Bešen tele! Sit down.* Žiaci sa budú navzájom predstavovať a spoznávať jeden druhého i členov ich rodín. Budú pracovať s pracovným listom obsahujúcim bežné frázy a otázky o ich mene, veku, mieste bydliska. Úlohou žiakov je preopakovať si základné frázy tak, že najskôr samostatne preložia vety zo slovenského jazyka do rómskeho a anglického jazyka.

Ahoj. – Serus. – Hello.
Ako sa ty voláš? – Sar tut vičines?- What's your name?
Koľko máš rokov? – Keci hin tuke berš? – How old are you?
Kde bývaš? – Kaj bešes? – Where do you live?

Učiteľ na tabuľu napíše nadpis *Moja rodina – Miri familija – My family.* Ďalšou aktivitou vyučovacej hodiny na vysvetlenie učiva je hra s kartičkami. Učiteľ rozloží pre žiakov kartičky s pomenovaniami členov rodiny v slovenskom, rómskom a anglickom jazyku. Učiteľ vyzve žiakov, aby spoločne prišli k tabuli a umiestnili na ňu kartičky so slovenskými, rómskymi a anglickými názvami členov rodiny tak, aby znázornili všeobecný rodokmeň rodiny. Žiaci si navzájom pomáhajú pri vytvorení rodokmeňa a správnom použití slovíčok. Učiteľ na konci spolu so žiakmi skontroluje vytvorený rodokmeň a správnosť spojenia slovenských, rómskych a anglických výrazov.

Slovná zásoba na kartičkách

a father – o dad – otec, a son – o čhavo – syn, a mother – e daj – mama, a daughter – e čhaj – dcéra, parents – o daj-dad – rodičia, children – o čhave – deti, a brother – o phral – brat a sister – e phen – sestra, siblings – o phrala-pheňa – súrodenci, a grandmother – e phuri daj – stará mama, a grandfather – o phuro dad – starý otec, an aunt – e bibi – teta, an uncle – o kak – strýko, a cousin – dujto phen – sesternica, a cousin – dujto phral – bratranec.

Aktivita pri upevňovanie učiva pomocou učebnej pomôcky sa nazýva reťazová reťaz – učiteľ rozdá žiakom vopred pripravenú pomôcku – vystrihnutú reťaz s panáčikmi. Vysvetlí žiakom, že každý panáčik predstavuje jedného člena ich rodiny a panáčikovia spolu tvoria rodinnú reťaz. Žiaci môžu panáčikov označiť či dokresliť tak, aby reprezentovali členov ich rodiny. Učiteľ sa následne žiakov pýta na jednotlivých panáčikov – ktorého člena rodiny prezentuje.

Vytvorenie rodinnej reťaze pomocou učebnej pomôcky, pomenovanie členov rodiny.

- *Who is he? Ko hino jov? – Kto je on?*
- *He is my ….. Jov hino miro___ On je môj___*
- *Who is she ? Ko hiňi joj? – Kto je ona?*
- *She is my ____ Jov hiňi miri ____ Ona je moja____*

Učiteľ zadá žiakom domácu úlohu – ich úlohou bude doma pripraviť svoj vlastný rodokmeň s menami členov rodiny a ich vekom. Žiaci majú rodokmeň pripraviť na výkres a na ďalšej hodine ho budú prezentovať.

Záver

Vyučovanie rómskeho jazyka v základných a stredných školách je veľmi dôležitým aspektom a to nielen na preklenutie jazykovej bariéry, ale naším záujmom je, aby sa žiaci z rómskych komunít učili štandardizovaný rómsky jazyk – osvojili si písomnú formu jazyka, oboznámili sa s rómskou literatúrou a históriou. Z pedagogickej praxe vieme potvrdiť, že vyučovanie predmetov ako rómsky jazyk a literatúra a rómska kultúra a reálie výrazne prispieva k osobnostnému a sociálnemu rozvoju rómskeho žiaka, upevňovaniu jeho vlastnej identity a spolupatričnosti k rómskej národnostnej menšine. Školy a ich pedagógovia sa musia prispôsobiť žiakom, ktorých vzdelávajú, a to najmä vytvorením adekvátnych podmienok pre ich kvalitné vzdelávanie.

Zoznam použitej literatúry

1. CINA, Stanislav – ROSINSKÝ, Rastislav. 2013. *Multikultúrne v modernej škole – rómsky jazyk a literatúra*. Bratislava, Metodicko-pedagogické centrum, 2013. s 35. ISBN 978-80-8052-547-7

2. FABIANOVÁ, Vlasta. 2003. *Folklórna tvorba Rómov (Vybrané kapitoly zo slovesnej a hudobnej tvorby Rómov na Slovensku)*. Nitra: Fakulta sociálnych vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2003. 121 s. ISBN 80-8050-633-7

3. GAŽOVIČOVA, Tina. 2013. *Rómsky jazyk v systéme vzdelávania – začarovaný kruh vyčlenenia*. In Fenomén moci a sociálne nerovnosti. Bratislava, Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, s 97-105, ISBN 978-80-2233619-2

4. GODLOVÁ, Erika. 2014. *Rómska hudba na Slovensku. O Romabašaven. Romamusic in Slovakia.* Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove. 2014. s 12-27, ISBN 978-80-89614-12-7

5. RÁCOVÁ, Anna – SAMKO, Milan. 2017. *O vitalite a ohrozenosti rómskeho jazyka na Slovensku*. in: Asian and African Studies. ISSN 1335-1257, Vol. 26, no. 2 (2017), p. 185 – 208

6. SÚKROMNÉ HUDOBNÉ A DRAMATICKÉ KONZERVATÓRIUM. 2019. *Plán profesijného rozvoja pedagogických zamestnancov september 2019- september 2023*. Rimavská Sobota, *2019, s.11 – 14*

7. SÚKROMNÉ HUDOBNÉ A DRAMATICKÉ KONZERVATÓRIUM. 2015. Školský vzdelávací program. Rimavská Sobota,2015, *s. 7 – 20*

Rómska kultúra a reálie ako vyučovací predmet na strednej škole

Simona Radovská

Úvod

Predmet rómska kultúra a reálie bude v budúcnosti zrejme potrebné zaradiť do vyučovacieho procesu nielen na stredných školách, ale aj na základných školách. Žiaci tak nadobudnú vedomosti o histórií, ale aj kultúre či tradíciách rómskeho etnika.

Tento vzdelávací program pre nižšie sekundárne vzdelávanie podporí aktívny prístup k možnosti ovplyvniť postoj spoločnosti u rómskych žiakov a posilní ich aktívnu participáciu na zmene. Vyučovací predmet rómska kultúra a reálie má u žiakov rozvinúť poznanie jedinečnosti vlastných dejín a kultúry. Predstavuje tak jeden z významných prostriedkov procesu humanizácie žiakov.

Hlavnou funkciou predmetu rómska kultúra a reálie je kultivovanie historického a kultúrneho povedomia žiakov. Vedie ich k úcte k vlastnému etniku, ale aj úcte k iným národom a etnikám, rovnako tak aj k rešpektovaniu kultúrnych a iných odlišností.

Cieľom tohto predmetu vo vyučovacom procese je uvedomenie si vlastnej identity, rozvíjať individualitu u žiakov a odstraňovanie predsudkov medzi Rómami a majoritou. Je dôležité poznať svoj pôvod, históriu, kultúru, aby sme sa navzájom rešpektovali, tolerovali a spolunažívali v multikultúrnom svete.

1. História a kultúra Rómov

Indický subkontinent je pôvodnou pravlasťou Rómov, kde patrili ku skupine Dómov (k rôznym usadeným i kočovným kastám), ktoré tam žijú doteraz. Počas 9. a 10. storočia v niekoľkých vlnách opúšťajú predkovia túto oblasť. Dôvodov je viacero, klimatické podmienky, vojna, či hľadanie lepších životných podmienok. Putujú v niekoľkých migračných skupinách cez Perziu, Arméniu, Malú Áziu (Byzanciu) do

Európy. Prvé zmienky o pobyte Rómov na Slovensku siahajú do konca 14. storočia – prvý záznam z roku 1322 zo Spišskej župy (Botík, J. et al, 2020).

Kresťanským obyvateľstvom boli chápaní ako pútnici, ktorým boli vydávané ochranné listiny – glejty cisára Žigmunda Luxemburského. Od polovice 15. storočia sa pôvodná pohostinnosť obyvateľstva voči Rómom mení na nepriateľstvo. Tento prístup pretrvával v západnej Európe až do prvej polovice 18. storočia. Priaznivejšie sociálne postavenie nachádzajú v strednej a juhovýchodne Európe, kde sú postupne usádzaní ako kováči, remeselníci a hudobníci. Územie Horného Uhorska (súčasné Slovensko) natrvalo osídľujú od 16. storočia. Na území Uhorska v období osvietenstva sa cisárovná Mária Terézia spolu so synom Jozefom II. pokúsili o asimiláciu – usadenie Rómov. Bol to pokus o začlenenie a splynutie Rómov s ostatným väčšinovým obyvateľstvom. Cisár Jozef II. vydal nariadenie, ktoré obmedzovalo kočovný spôsob života Rómov, rómske deti mali absolvovať výchovu v kresťanských rodinách, vzdelávať sa v tzv. triviálnych školách. V druhej polovici 18. storočia obývajú Rómovia celé územie Slovenska. Pracovali v poľnohospodárstve, venovali sa remeslám, najmä kováčstvu, muzikanstvu. (Botík, J. et al, 2020).

Po vzniku Československej republiky v roku 1918 neboli Rómovia považovaní za národnostnú menšinu, čo by im garantovalo ochranu ústavou. Naďalej boli vydávané zákony a nariadenia označujúce ich za asociálne, tulácke živly. V období druhej svetovej vojny (1939 – 1945) boli spolu so Židmi systematicky prenasledovaní, napádaní a sústreďovaní v pracovných táboroch a neskôr aj fyzicky likvidovaní po vypuknutí Slovenského národného povstania. Najväčší počet rómskych obetí pochádzal z obcí Lutila, Čierny Balog, Kováčová, Tisovec, Slatina a iné.

Po roku 1945 im Československá vláda nepriznala národnostné práva. Stále sú chápaní ako asociálne skupiny, ktoré sú príťažou štátu. Po vysťahovaní príslušníkov nemeckej menšiny dochádza k celoštátnemu riešeniu tzv. cigánskej otázky – vnútroštátnej migrácii Rómov najmä z východného Slovenska do českého pohraničia, mnohí Rómovia sú internovaní v pracovných táboroch. Po roku 1948 sú zriaďované komisie národných výborov riešiace otázky gramotnosti, zamestnanosti, bývania a zdravia Rómov. Komisie národných výborov boli rozpustené až v roku 1989. Po tzv. nežnej revolúcii v roku 1991 sú Rómom po prvýkrát priznané národnostné práva (Cangár, J., 2003).

Napriek priznaným národnostným právam sa Rómovia naďalej stretávajú s kultúrnym, ekonomickým i symbolickým vylúčením a odmietaním väčšinovou spoločnosťou.

1.1 Kultúra Rómov

Každý národ i národnosť majú svoju vlastnú kultúru. Kultúra je súbor zvykov, vzťahov, umenia a iných čŕt, ktoré charakterizujú ľudskú spoločnosť alebo skupinu. Je časťou sociálnych (medziľudských) vzťahov spoločnosti.

Poznanie rómskej kultúry je dôležité pre identitu Rómov, vedie k porozumeniu, komunikácii Rómov s väčšinovou kultúrou, napomáha začleneniu Rómov do multikultúrnej spoločnosti. Rómska kultúra je charakterizovaná ako neprofesionálna, ľudová – folklórna tvorba anonymných ľudí. Rómska hudobná kultúra bola chápaná ako neautentická, prebratá z väčšinovej hudobnej kultúry.

Spôsob života Rómov, materinský jazyk a kultúra ich sprevádzajú od narodenia až po smrť, sa nazýva rómstvo – ***romipen, romino***. Romipen vstupuje do zvykov, tradícií, tanca, hudby, materinského jazyka Rómov a do socializácie jedincov. Ich kultúra je rozmanitá, odlišná, ale všetkých spája spoločný etnický pôvod. Poznanie ich kultúry vedie k vzájomnému porozumeniu, obohacovaniu s väčšinovou spoločnosťou (Facuna, J., Lužica, R., 2017).

1.2 Tradičná rómska kultúra

Dôležitú úlohu v živote každého človeka zohráva rodina. Pre Rómov má rodina veľký význam, pretože im poskytuje ochranu a bezpečie. Rómska rodina býva mnoho početná, spolu nažívajú dve, tri generácie. Dôvodom je uchovanie rodu a vzájomnej pomoci či starostlivosti o deti. Hlavou rodiny a živiteľom je otec (o dad). V rodine má hlavné slovo a všetci ho rešpektujú. O domácnosť sa stará žena, matka (e daj), ktorá zabezpečuje každodenné potreby a obživu. Deti v rómskej rodine sú veľkým šťastím, znamenajú pre nich bohatstvo. Deti žijú vo svojich rodinách v úcte k starším členom rodiny (Cangár, J., 2003).

Zásnuby (Mangavipen) – rodina mládenca navštívila dom budúcej nevesty a vzájomne sa pohostili. Keď obaja mladí sľúbili, že sa budú mať radi a budú spolu

dobre nažívať, vážený muž z osady alebo niekto z rodiny ženícha, najčastejšie krstný otec, im zviazal šatkou prekrížené zápästie a do dlaní im nalial víno. Po tom, čo ženích vypil víno z dlane nevesty a nevesta z dlane ženícha, sa pobozkali. Od tej chvíle boli považovaní za manželov. Spoločne sa dohodli na termíne svadby. Veľkú svadbu (*baro bijav*) usporiadali až neskôr, keď si našetrili potrebné peniaze a keď mali spolu už aj jedno-dve deti. Rómovia ponúkajú svadobným hosťom všetko, čo doma majú, len aby hostia boli dostatočne uctení a pohostení.

Pohreb (Parušagos) – veľký smútok zavládol v osade vtedy, keď niekto zomrel. V dome mŕtveho zakryli alebo zvesili zrkadlo. Do truhly dali mŕtvemu najkrajšie šaty i jeho obľúbené predmety, ktoré v živote používal. Každý, kto sa prišiel s nebohým rozlúčiť, položil na neho ruku a poprosil ho o odpustenie. Vartovanie sa odohráva doma, muži sedia oddelene od žien. V minulosti si tento čas krátili rozprávaním rozprávok a príbehov zo života zosnulého. Verili, že jeho duša je stále prítomná. Až keď v deň pohrebu vyniesli truhlu z domu a trikrát ňou zaklopali o prah, uverili, že duša navždy odišla. Mŕtvy sa však vraj mohol po istom čase vrátiť a svoju návštevu mohol dať najavo vo sne, ohlásiť sa buchnutím dverí, krokmi alebo zanechať iné viditeľné znamenie. Rómovia sa mŕtvych báli a snažili sa urobiť všetko preto, aby sa už nevracali a nerušili ich pokoj v ďalšom živote (Facuna, J., Lužica, R., 2017).

1.3 Tradičné rómske remeslá

Najrozšírenejším remeslom Rómov bolo kováčstvo, potvrdzujú to správy zo 14.storočia a tiež neskoršie súpisy. Rómovia boli zruční kováči, ktorí kovali kone a ručne vyrábali špeciálne výrobky, ako reťaze či klince. Ďalšími rozšírenými remeslami boli kotlárstvo, košikárstvo a korytárstvo. Rómovia sa venovali aj priekupníctvu koní. Medzi ďalšie spôsoby obživy patrilo pracovanie na poli, spracovanie prírodného materiálu, ale aj stavanie železníc, či veštenie a liečiteľstvo. Najvýznamnejšie zamestnanie Rómov bolo muzikanstvo, pretože hudba v ich živote mala veľký význam.

Spiritualita – patrónkou Rómov je Kali Sára, ochrankyňa nenávidených. Rómovia na celom svete si ju zvolili za svoju patrónku a uctievajú si ju. Existuje o nej viacero legiend. Napriek nejednoznačnosti jej existencie sa vo francúzskom meste Saintes-Maries de la Mer každoročne 24. mája konajú rómske púte. Stretávajú sa tu

Rómovia zo všetkých kútov sveta. V meste sa nachádza socha svätej Sáry, pri ktorej sa konajú modlitby. Kali ***Sára*** je indická bohyňa plodnosti, posilňuje rómsku identitu). Tento kult Rómov je prejavom ich náboženstva a rómstva (Cangár, J., 2003).

2. Charakteristika predmetu rómska kultúra a reálie

Predmet rómska kultúra a reálie integruje v sebe jednotlivé kľúčové témy, predovšetkým zo sociálnej a kultúrnej oblasti. Využíva pri tom vedomosti z predmetov, ako sú dejepis, geografia, občianska náuka, etická výchova, náboženská výchova, výtvarná výchova a hudobná výchova. Žiaci získavajú informácie o histórii, etnografii a folkloristike Rómov, o etnických vzťahoch resp. konfliktoch majority a Rómov ako menšiny na Slovensku a vo svete.

Predmet rómska kultúra a reálie je interdisciplinárny a interkultúrny. Žiaci si osvojujú poznatky v medzinárodnom kontexte, resp. vzťahoch majorít a menšín. Prvá časť osnovania predmetu rómska kultúra a reálie je založená na chronológii – historickej periodizácii dejín. K jednotlivým historickým obdobiam sú priradené hlavné témy z oblasti histórie Rómov na Slovensku a v Európe. Druhá časť osnovania predmetu sa sústreďuje na etnografiu Rómov. Témy vo vzdelávacom programe sú prierezové a je ich možné využiť aj v rámci vyučovania všeobecnovzdelávacích predmetov (Facuna, J., 2023). Sú prierezové predovšetkým na hodinách predmetu dejepis, etická výchova, občianska náuka. Žiaci si tak osvojujú odbornú jazykovú terminológiu aj internacionálne termíny, ktoré využívajú v rôznych projektoch či v školských referátoch, prezentáciách. Spolu so žiakmi sme vytvorili napr. postery na tému *Multikultúrne dni na našej škole*, kde sme využili nadobudnuté vedomosti z týchto predmetov. Postery zdobia priestory našej školy. Žiaci tak porozumejú a akceptujú sociálne a kultúrne rozdiely, predovšetkým slovenskej, maďarskej a rómskej kultúry. Dokážu sa lepšie socializovať v spoločnosti, vyjadrovať sa kultivovane v škole i mimo školy.

2.1 Ciele predmetu

Cieľom tohto predmetu je oboznámiť sa s históriou, kultúrou, hudbou a spôsobom života Rómov na Slovenku, ale aj vo svete. Dôležitým aspektom je akceptácia rozdielov a potrieb mierového spolunažívania všetkých národov. Súčasťou predmetu je pochopenie postavenia Rómov v spoločnosti, ich vzťahov s majoritou,

zorientovať sa v oblasti ľudských práv, oboznámiť sa s formami rasovej diskriminácie, dokázať definovať problémy súvisiace s Rómami (Facuna, J., 2023). Ako učiteľ si stanovujem ciele na hodinách tohto predmetu predovšetkým odstraňovanie bariér medzi minoritou a majoritou, aby žiaci nemali predsudky voči rozdielnym kultúram a spôsobu života. Žiakov vediem k učeniu sa nových vecí, zapájam ich do rôznych aktivít, motivujem ich, aby mali chuť učiť sa. Učiteľ tohto predmetu by mal mať všeobecný prehľad, poznať históriu Rómov a nadobudnuté poznatky odovzdávať žiakom formou prezentácií, filmov a pracovať s odbornou literatúrou, ale aj s didaktickými hrami. Skvalitnením vedomostí a ich systematizáciou je možné lepší výber metód a foriem opakovania. Tento vzdelávací program má v sebe mnoho pestrých schém zaujímavých a fascinujúcich udalostí, na ktoré by sa nemalo zabúdať a naďalej ich šíriť ďalším generáciám mladých ľudí. Vnímať jedinečnosť Rómov, ktorá je otvorená novému poznaniu.

Kognitívne a afektívne ciele predmetu:

- rozvíjať chuť učiť sa,
- motivovať žiakov k vzdelávaniu,
- riešiť modelové situácie,
- vyhľadávať historické pramene k predmetu rómska kultúra a reálie,
- rozvíjať a kultivovať kultúrny dialóg a otvorenú diskusiu ako základný princíp fungovania v demokratickej spoločnosti,
- akceptovať sociálne a kultúrne rozdiely v škole i mimo školy,
- vnímať jedinečnosť Rómov, ktorá je otvorená novému poznaniu.

3. Pedagogická prax vo výchovno-vzdelávacom procese

S predmetom Rómska kultúra a reálie, poznávanie histórie, kultúry, či jazyka Rómov som sa stretla v mojej pedagogickej praxi pred ôsmimi rokmi na škole Súkromné hudobné a dramatické konzervatórium v Rimavskej Sobote. Mojou aprobáciou je dejepis a slovenský jazyk a literatúra. S týmto pre mňa novým predmetom som sa zžila od začiatku, ako som ho začala učiť a neustále ma obohacuje o nové poznatky na rôzne témy ako sú život Rómov, rómsky holokaust a iné. Vo svojej pedagogickej praxi využívam pri vyučovaní tohto predmetu odbornú literatúru: Dejepisná čítanka, Rómska kultúra, Romane nevipena a iné.

Vzdelávanie v dnešnej spoločnosti má viesť k rozvoju osobnosti každého žiaka. Je to celoživotný proces učenia sa, nadobúdania nových vedomostí, zručností, poznatkov, potrebných pre začlenenie sa do spoločnosti. V súčasnosti sa často stretávame s pojmom inkluzívne vzdelávanie, ktoré sa týka všetkých žiakov.

Inkluzívne vzdelávať znamená vytvoriť v školách pre všetkých žiakov bez rozdielu také podmienky na vzdelávanie, ktoré im pomôžu prekonať bariéry v učení a podporia rozvoj ich individuálneho potenciálu. Inkluzívny prístup je definovaný ako „bezpodmienečné akceptovanie špeciálnych potrieb všetkých detí." Heterogénnosť je vnímaná ako normalita (Bagalová, Ľ. et al, 2020, s. 5).

Každý žiak má právo na vzdelanie, ktoré mu pomôže pri začlenení sa do spoločnosti. *„Cieľom inkluzívneho vzdelávania nie je odstrániť rozdiely medzi žiakmi, ale umožniť všetkým žiakom rozvíjať svoje schopnosti v maximálnej možnej miere spoločne s ostatnými deťmi."* (Bagalová, Ľ. et al, 2020, s. 8).

Tento typ vzdelávania je zastúpený na strednej škole, na Súkromnom hudobnom a dramatickom konzervatóriu (SHDK) v Rimavskej Sobote. Dôležitým a podporným vyučovacím predmetom inkluzívneho vzdelávania na takomto type školy je predmet rómska kultúra a reálie. Predmet rómska kultúra a reálie na SHDK je zaradený do Školského vzdelávacieho programu ako povinný predmet v časovej dotácii 2 hodiny týždenne v 1. až 4. ročníku, v 5. a 6. ročníku 1 hodina týždenne. Výchovno-vzdelávací cieľ zahŕňa tieto zložky: poznávaciu, rozvíjaciu a výchovnú. Vo vyučovacom procese sú neoddeliteľné, navzájom vnútorne súvisia. V učebných osnovách sú jednotlivé cieľové zložky formulované tak, aby mohli byť aj kritériom hodnotenia výsledkov.

Z hľadiska poznávacej cieľovej zložky si žiaci osvojujú poznatky z/zo:

a) dejín Rómov (vo svete, v Európe, na Slovensku)

b) chronológie dejín Rómov

c) politických dejín Rómov

d) kultúrnych dejín Rómov

e) spôsobu života Rómov v jednotlivých historických obdobiach

f) zvykoch a tradíciách Rómov

g) vzťahoch medzi Rómami a inými národmi, národnostnými a inými menšinami, etnickými skupinami (Facuna, J., 2023).

V pedagogickej praxi sa s týmto predmetom stretávajú žiaci v rozmanitom zložení. V triede sú žiaci rómskej, slovenskej i maďarskej národnosti. Je tu zastúpená vzájomná integrácia predmetu dejepis a rómske reálie.

Pedagóg pri vyučovaní tohto predmetu musí mať na zreteli špecifiká komunikácie žiakov v triede, teda v akom materinskom jazyku sa dorozumievajú. V rôznorodom zložení žiakov v triede je prínosom, keď pedagóg pozná základné výrazy v rómskom jazyku. Žiakovi je potom ľahšie v komunite triedy, ale aj v spoločnosti objaviť svoje schopnosti, pozitívne vnímať svoju odlišnosť. Pedagóg pri výučbe rómskej kultúry a reálií musí byť kreatívny, pretože v súčasnosti je nedostatok učebných materiálov. Dôraz musíme klásť na hľadanie neustále nových metód a foriem výučby. Je potrebné hľadať a vytvárať nové projekty, využívať zážitkové učenie v praxi, aby žiaci všetkými zmyslami vnímali a prežívali „na vlastnej koži“ všetky nuansy rómskej kultúry.

Vyučovací predmet Rómska kultúra a reálie je integrovaný predmet, ktorý využíva znalosti z predmetov ako je dejepis, zemepis, občianska náuka, etická výchova, filozofia. Jeho súčasťou je vzdelávanie o histórii, kultúre, hudbe, literatúre a spôsobe života Rómov na Slovensku a vo svete. Vyučovanie rómskej kultúry a reálií vychádza z tendencie, ktorá spočíva v uplatňovaní plurality ideí a koncepcií vedúcich v konečnom dôsledku k humanizácii a demokratickému chápaniu dejín. Predpokladom tejto tendencie je pochopenie rôznorodosti ľudského myslenia, konania, vzťahov a jeho hodnotenia z hľadiska rozličných názorov a perspektív. Tento vyučovací predmet predstavuje vývoj rómskej spoločnosti, veľmi dôležitým aspektom je, že dejiny tohto etnika sú uchovávané a rozvíjané pre nasledujúce generácie (Facuna, J., 2023).

Záver

V súčasnom svete, kedy stále viac a viac vnímame migrovanie národov, je nevyhnutná multikultúrna výchova na školách, aby sme spoločne hľadali spôsoby spolužitia rôznych kultúr a budovali tak vzájomnú toleranciu a demokraciu.

Naším cieľom je koexistencia mnohých kultúr v spoločnosti bez toho, aby ktorákoľvek z nich bola dominantná alebo diskriminovaná. Preto je potrebné tento predmet zaradiť do vyučovania na takomto type škôl. Všeobecným cieľom predmetu rómska kultúra a reálie je uplatňovať vo výučbe multietnický princíp, chápať a akceptovať rozdiely medzi Rómami a majoritnou spoločnosťou.

Každému žiakovi dajme šancu získať rovnocenné vzdelanie, aby na tejto ceste mohol spoznávať nielen svoju kultúru, ale rozvíjať pozitívny vzťah aj k iným kultúram. Podnietiť uvažovanie žiakov nad vlastnou kultúrnou identitou vo vzťahu ku globálnej a lokálnej kultúre.

Zoznam použitej literatúry

1. BAGALOVÁ Ľ., BIZÍKOVÁ Ľ., FATULOVÁ Z. 2015. *Metodika podporujúca inkluzívne vzdelávanie v školách*. Bratislava: ŠPÚ, 2015. s. 154. ISBN 978-80-8118-143-6.

2. BOTÍK, J. et al. 2020. *NÁRODNOSTNÉ MENŠINY – ZOZNÁMME SA*. Bratislava: ŠPÚ, 2020. s. 132. ISBN 978-80-8118-243-3.

3. CANGÁR, J. 2003. ĽUDIA Z RODINY RÓMOV MANUŠA ANDER E FAMILIA ROMA. Nové Zámky: CROCUS, s.r.o., 2003. s. 240. ISBN 80-88992-42-7.

4. FACUNA, J., LUŽICA R. 2017. *RÓMSKA KULTÚRA*. Bratislava: ŠPÚ, 2017. s. 105. ISBN 978-80-8118-188-7.

5. FACUNA, J., LUŽICA R. 2016. *SPOLU S RÓMAMI DOSIAHNEME VIAC*. Bratislava: ŠPÚ, 2016. s. 302. ISBN 979-80-8118-170-2.

Internetové zdroje

1. FACUNA, J., 2023. Rómske reálie – nižšie sekundárne vzdelávanie [online] 2023. [Parafrázované 11.9.2023]. Dostupné na internete: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/vp_romske_realie_nizsie_sekundarne_vzdelavanie.pdf

Rómsky jazyk z pohľadu vysokoškolského vzdelávania

Lenka Goroľová

Situácia rómskeho jazyka pred prijatím nového školského zákona č. 245/2008

Rómsky jazyk sa donedávna používal iba ako komunikačný prostriedok v rómskej komunite. Nedal sa nikde študovať a dokonca bol považovaný za čosi podradné a škodlivé. Rómske deti mali dokonca zakázané v škole rozprávať po rómsky pod hrozbou rôznych trestov (Šebková, 2000).

Zmena nastala až v roku 1971 kedy jazyková komisia prijala pri vtedy existujúcom Zväze Cigánov – Rómov záväznú písomnú normu tzv. slovenskej rómčiny (Šebková, Žlnayová, 2002). No do škôl sa dostala rómčina prvýkrát až v 90. rokoch 20. storočia. Prvou školou, kde sa začala vyučovať rómčina, bola Stredná umelecká škola v Košiciach (Úrad vlády SR pre rómske komunity 2018).

V 90. rokoch minulého storočia sa udialo niekoľko dôležitých udalostí pre rómsky jazyk. Jedným z nich je aj vydanie Rómsko- českého a česko- rómskeho kapesního slovníka, ktorého autorkou je zakladateľka romistiky na Karlovej univerzite v Prahe Milena Hübchmannová. K vyučovaniu rómčiny dopomohol aj ústavný zákon č. 460/1992, kde okrem iného je aj špecifikované, že občania majú právo sa vzdelávať v jazyku národnostnej menšiny.

Ďalším pokrokom bolo experimentálne overovanie kurikula rómskeho jazyka, literatúry a reálií (2003 – 2005). Medzi experimentálne miesta patrili nasledujúce školy: Základná škola Galaktická v Košiciach, Základná škola Veľká Ida, Súkromná základná škola v Kremnici, Osemročné gymnázium vo Zvolene, Súkromné gymnázium Galaktická v Košiciach, Gymnázium J. Hronca v Bratislave, Stredná umelecká škola v Košiciach a Súkromná sociálno-právna akadémia v Košiciach. A tak sa začali tvoriť pedagogické materiály pre rómsky jazyk, literatúru a reálie, vzniklo prostredie pre prípravu učiteľov rómskeho jazyka a do vyučovacieho procesu sa zaviedla maturita z rómskeho jazyka (Úrad vlády SR pre rómske komunity 2018).

Dôležité medzníky pre prospech vyučovania rómskeho jazyka na Slovensku

Dôležitým medzníkom je rok 2007, kedy bol vládou schválený prvý komplexný dokument v oblasti výchovy a vzdelávania národnostných menšín s názvom Koncepcia výchovy a vzdelávania národnostných menšín. Táto koncepcia tvorí základ pre pripravovaný návrh zákona o výchove a vzdelávaní, v ktorom mal byť špecifickejšie upravený obsah pre vzdelávanie a výchovu národnostných menšín. V koncepcii sa spomínajú hlavné zásady výchovy a vzdelávania ako rovnosť šancí na vzdelanie a uplatnenie na trhu, rozvoj národnostnej identity, multikultúrne vzdelávanie, integrácia učebného obsahu, samostatné rozhodovanie vedenia školy, dvojúrovňový model výchovno-vzdelávacích programov (Štátneho výchovno-vzdelávacieho programu a Školského výchovno-vzdelávacieho programu) a pod. (Úrad vlády SR pre rómske komunity 2018).

V rámci reformy výchovy a vzdelávania bol v roku 2008 prijatý nový školský zákon č.245/2008, ktorý platí dodnes a sú v ňom vytvorené podmienky v prospech národnostných menšín. Rok 2008 je významný aj tým, že sa zavŕšili snahy o štandardizáciu rómskeho jazyka Deklaráciou Rómov Slovenskej republiky, nosným dokumentom sa stali Pravidlá rómskeho pravopisu vydané v roku 2006.

Rómsky jazyk na vysokých školách

Rómsky jazyk donedávna absentoval ako odbor na Slovensku, ktorý by sa dal študovať na vysokoškolskej pôde. Avšak vyučoval sa už ako predmet v rámci iných odborov, a to na Vysokej škole sv. Alžbety v rámci odboru Sociálna práca so zameraním na sociálno- zdravotnícku prácu s rómskou národnostnou menšinou a na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre v odboroch Učiteľstvo pre 1. stupeň ZŠ so zameraním na rómsku kultúru. Dnes má tento odbor síce názov zmenený, ale dodnes sa tam vyučuje rómsky jazyk. Rómsky jazyk sa na tejto škole vyučuje aj v odboroch Sociálna práca so zameraním na rómske spoločenstvo a Osvetová práca so zameraním na rómske spoločenstvo (Úrad vlády SR pre rómske komunity 2018).

Ústav rómskych štúdií Prešovskej univerzity v Prešove

Ústav rómskych štúdií Prešovskej univerzity je pracovisko s celouniverzitnou pôsobnosťou, ktoré oficiálne vzniklo v roku 2011. Svojou činnosťou nadväzuje na bohaté skúsenosti rómskych štúdií na Prešovskej univerzite (výskumy prof. Ivana Bernasovského, dr. Márie Dubayovej, prof. Milana Portíka, prof. René Matloviča a mnohých ďalších).

Dôležitým cieľom pracoviska je zabezpečiť a koordinovať vedecký výskum orientujúci sa na širokú škálu multidisciplinárnych vedeckých tém spojených s Rómami. Tematicky ide o výskum zameraný na otázky antropológie, dejín, geografie, jazyka, literatúry, kultúry, politológie, sociálnych otázok a pod. Teritoriálne sa v prvom rade orientujeme na výskum Rómov na východnom Slovensku, ale aj v širšom európskom kontexte. Spolupracujeme s mnohými domácimi a zahraničnými romistickými inštitúciami (Bernasovský: https://www.unipo.sk/pracoviska/urs/uvod/)

Výučba a ciele Ústavu rómskych štúdií

Ústav rómskych štúdií je jediným vysokoškolským pracoviskom na Slovensku, ktoré od roku 2019 ponúka štúdium učiteľstva rómskeho jazyka a literatúry v kombinácii s inými učiteľskými špecializáciami (https://www.unipo.sk/cjknm/hlavne-sekcie/domov/studium/):

univerzitné študijné programy v kombinácii:

- rómsky jazyk, literatúra a reálie – maďarský jazyk a literatúra – rómsky jazyk, literatúra a reálie
- rómsky jazyk, literatúra a reálie – rusínsky jazyk a literatúra

medzifakultné študijné programy v kombinácii:

s Fakultou humanitných a prírodných vied v nasledujúcich kombináciách:

- rómsky jazyk, literatúra a reálie – biológia
- rómsky jazyk, literatúra a reálie – fyzika

- rómsky jazyk, literatúra a reálie – geografia
- rómsky jazyk, literatúra a reálie – pedagogika
- rómsky jazyk, literatúra a reálie – technika

s Filozofickou fakultou v nasledujúcich kombináciách:

- rómsky jazyk, literatúra a reálie – anglický jazyk a literatúra
- rómsky jazyk, literatúra a reálie – dejepis
- rómsky jazyk, literatúra a reálie – estetika
- rómsky jazyk, literatúra a reálie – francúzsky jazyk a literatúra
- rómsky jazyk, literatúra a reálie – hudobné umenie
- rómsky jazyk, literatúra a reálie – nemecký jazyk a literatúra
- rómsky jazyk, literatúra a reálie – ruský jazyk a literatúra
- rómsky jazyk, literatúra a reálie – slovenský jazyk a literatúra
- rómsky jazyk, literatúra a reálie – ukrajinský jazyk a literatúra
- rómsky jazyk, literatúra a reálie – výchova k občianstvu
- rómsky jazyk, literatúra a reálie – výtvarné umenie

s Fakultou športu v nasledujúcich kombináciách:

- rómsky jazyk, literatúra a reálie – telesná výchova

Po skončení štúdia zo študentov sa stanú kvalifikovaní učitelia pre 2. stupeň základných škôl a pre stredné školy.

Momentálne sa realizuje výučba iba na bakalárskom stupni. Vyučujú sa predmety ako komunikatívne zručnosti v rómskom jazyku, kde sa študenti učia pravopis, komunikovať a písať na rôzne témy v rómskom jazyku či pracovať s textami, ktoré sú zamerané na čítanie s porozumením. Okrem toho sa študenti venujú aj jazykovým rovinám lexikálnej, morfologickej, fonetickej a fonologickej či štylistickej. Na literatúre okrem toho, že sa študenti oboznamujú s rómskymi spisovateľmi, tak sa venujú i analýze a interpretáciám literárnych textov či literárnej kritike. Nechýbajú im ani poznatky z dejín či reálií, kde sa napríklad venujú ľudovej kultúre Rómov či hudbe.

Ich štúdium bude obohatené o ďalšie predmety na magisterskom stupni, ktoré sa otvorí v blízkej dobe. Cieľom pracoviska je aj v najbližších rokoch pripraviť rozširujúce štúdium, ktoré je určené pre pedagógov, ktorí si chcú doplniť predmet do svojej aprobácie.

Čo ponúka Ústav rómskych štúdií pre študentov?

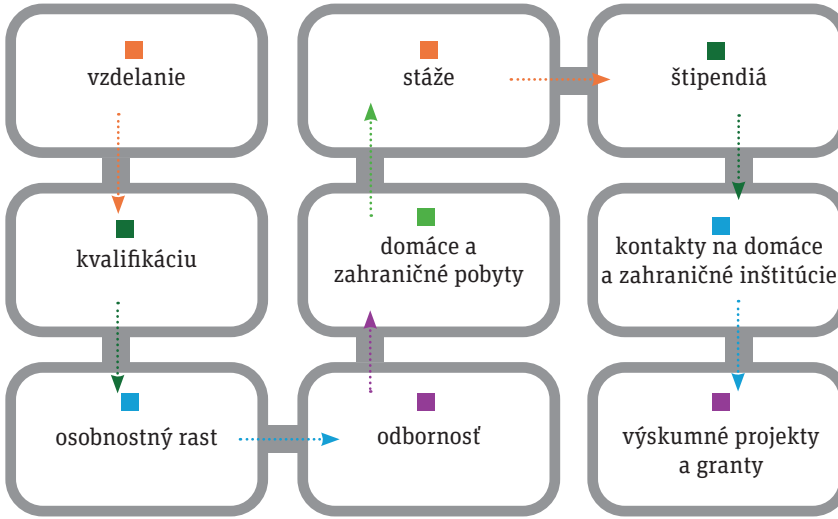

Študenti rómskeho jazyka, literatúry a reálií na Ústave rómskych štúdií

Väčšina študentov, ktorí študujú učiteľstvo rómskeho jazyka, literatúru a reálie na Prešovskej univerzite v Prešove sú Rómami a rómsky jazyk je pre nich materinským jazykom. O študijný program majú záujem najmä kvôli tomu, že sa chcú stať kvalifikovanými pedagógmi. Niektorí zo študentov majú maturitnú skúšku z rómskeho jazyku, no o štúdium javia záujem i študenti, ktorí rómsky jazyk neovládajú.

Šikovnejší študenti už počas štúdia sa zapájajú do rôznych aktivít, ktoré im ponúka univerzitná pôda, napríklad prezentovanie Ústavu rómskych štúdií v rámci marketingu.

Študenti sú aktívnymi aj mimo školy, absolvujú rôzne typy školení, ktoré ich zaujímajú. Mnohé z týchto školení sú tematicky zamerané na inklúziu, čiže aj takýmto spôsobom sa pripravujú na svoju prax.

Čo hovoria naši študenti?

Vičinas tumen ke amende te sikhlol amari šukar romaňi čhib. Amari romaňi kultura the te arakhel pes le paťiv ale manušenca pre amari univerzita Perješiste. Užaras pre tumende. Šukares tumen mangas, aven! (Naty)

Dža u sikhľuv! Nadara ňisostar! Sikhľuv, kaj te sikhaves amare romane čhavoren andre bazutňi the maškarutňi sikhaďi. (Majka)

Dža te sikhľol amari čhib, bo amare čhave tut kamena, kana aveha paš lende, taj šegitineha lenge. (Jolka)

Rómsky jazyk ako cesta k inkluzívnemu vzdelávaniu

Úspešným nástrojom pri inklúzii môže byť aj jazyk, ktorým rozprávajú deti z komunity. Zo sociálne znevýhodneného prostredia pochádza veľmi veľa rómskych žiakov, preto pri nástupe do materskej školy alebo základnej školy potrebujú pomoc pri adaptácii práve prostredníctvom jazyka, pretože ten je prekážkou vo výchovno-vzdelávacom procese. Ak žiak neovláda jazyk, ktorý je vyučovacím jazykom v škole, tak si nemôže osvojiť učivo, je vylúčený z diania v edukačnom procese aj v kolektíve. Samozrejme tieto faktory majú vplyv na sociálnu klímy triedy či celej školy. Pozitívne dopady inkluzívne nastaveného školského vzdelávacieho systému, v ktorom je zahrnutý aj materinský jazyk žiaka, zdôrazňuje materiál Ministerstva školstva SR, kde sa konštatuje, že: „...Žiaci z ohrozených skupín (zdravotné postihnutie, odlišná kultúra a/alebo jazyk, sociálne znevýhodnenie) dosahujú lepšie učebné výsledky, sociálne spôsobilosti, vo vyššej miere pokračujú vo vzdelávaní a majú lepšie šance zamestnať sa“ (Kolektív, 2022, s. 13), ako aj mnohé zahraničné výskumy preukazujúce vyššiu školskú úspešnosť detí v prípade ich vzdelávania v materinskom jazyku (napr. Burton, 2013; Bachore, 2014; Kyuchukov, 2020; Dong a kol., 2024).

Zoznam použitej literatúry

1. Bachore, M. 2014. Learners’ Success in MotherTongueBasedClassroomInstruction and theAttitudes and Perceptions of SchoolCommunities. In: International Journal of Sociology of Education. Vol. 3, no. 2, pp. 118-135. doi: 10.4471/rise.2014.09

2. Bernasovský, I. ***Ústav rómskych štúdií***.[online]. 2018, [cit.2020-07-15]. Dostupné na internete: https://www.unipo.sk/pracoviska/urs/uvod/.

3. Burton, L. A. 2013. MotherTongue-BasedMultilingualEducation in thePhilippines: Studying Top-DownPolicyImplementationfromtheBottomUp.

4. Dong, J. a kol. 2024. Greater Pattern Similarity between Mother Tongue and Second Language in the Right ATL Facilitates Understanding of Written Language. In *Neuroscience*.Vol. (544), p. 117 – 127. DOI: 10.1016/j.neuroscience.2024.02.030. Databáza: Academic Search Ultimate.

5. Kyuchykov, H. 2020. *Socio- cultural and linguisticaspects of Romaeducation*. Katowice: University of Silesia Press. 154 p. ISBN 978-83-226-4022-7.

6. Prešovská univerzita v Prešove, CJKNM. Možnosti štúdia. [online]. 2023, [cit.2024-04-15]. Dostupné na internete: https://www.unipo.sk/cjknm/hlavne-sekcie/domov/studium/.

7. Šebková, H. 2000. *Nástin mluvnice slovenské romštiny (pro pedagogické účely)*. Praha: ResearchSupportScheme, 2000. 89 s.

8. Šebková, H. a Žlnayová, E. 2002. *Romaňičhib*. Praha: NakladatelstvíFortuma, 2002. 271 s. ISBN 80-968784-0-9.

9. ŠTOFKOVÁ DIANOVSKÁ, A. a kol. 2022. *Správa o stave a úrovni výchovy a vzdelávania v školách a školských zariadeniach v Slovenskej republike v školskom roku 2021/2022*. Bratislava: Štátna školská inšpekcia. Dostupné na internete: https://www.ssi.sk/wp-content/uploads/2022/12/sprava 2022.pdf.

10. Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity. 2018. Návrh posilnenia materiálnych, personálnych a finančných kapacít stredných škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie. In *Vzdelávanie v rómskom jazyku v legislatívnom a socio-kutúrnom kontexte vzdelávania na Slovensku*. [online]. 2018, [cit.2024-04-15]. Dostupné na internete:

http://www.minv.gov.sk/swift_data/source/romovia/publikacie/Navrh%20posilnenia%20materialnych,%20personalnych%20a%20financnych%20kapacit%20strednych%20skol%20vyucujucich%20romsky%20jazyk,%20literaturu%20a%20realie.pdf .

11. Zákon č. 245/2008 Z. z. 2008. *Zákon o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov.* [online]. 2008, [cit.2024-04-12]. Dostupné na: https://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-245.

Jazykový úzus a jeho úloha při intelektualizaci romštiny na příkladu zápisu epentetického *j*

Jan Červenka

Úvod

Jazyk je nástrojem komunikace, ale komunikuje se o myšlenkách, které oním jazykem vyjadřujeme. O jazyce samotném komunikují převážně jazykovědci, nikoli běžní uživatelé. V neustáleném jazyce je však nadstandardně přítomna komunikace o jazyce. Jak autor, tak čtenář tomu věnují příliš mnoho energie, dochází k neporozumění i nepřijetí a pro romštinu je do budoucna žádoucí překonat "obrozeneckou" fázi hledání nových možností a moci bez přílišného zdržování komunikovat v romštině o tématech netýkajících se romštiny samotné. Pisatel i čtenář by měli mít k dispozici do určité míry ustálené jazykové prostředky. Rovněž je velmi žádoucí mít ustálený pravopis, abychom si zautomatizovali cestu informace od jejího původce k adresátovi:

„V pravopise je žiaduca skôr záväzná norma riešiaca vždy jedinou alternatívou čo najviac sporných prípadov. Cieľom je nekomplikovať jazykovú informáciu, ktorá sa k adresátovi dostáva, variáciami písomného kódu, ktoré by nežiaducim spôsobom komplikovali prenos informácie a pritom neprinášali obohatenie jazykového a myšlienkového repertoáru." (Červenka 2023:7 – 8).

Severocentrální romština udělala jen za posledních 50 let obrovský krok ke statusu ustáleného spisovného jazyka. Jak ovšem správně píše romistický lingvista Beníšek:

„V kontexte rómskej literatúry, ako aj výučby rómčiny tak vzniká akási zovšeobecnená, prevažne písaná východoslovenská varieta rómčiny, ktorá čerpá z prvkov rôznych nárečí východného Slovenska a ktorá nesie znaky nadnárečia. [...] Napriek tomu nemožno hovoriť o úplne stabilizovanej a kodifikovanej variete východoslovenskej severocentrálnej rómčiny." (Beníšek 2024:20 – 21)

Jaké místo má v tomto procesu úzus? Úzus bývá definován následovně: „Soubor jazykových prostředků, které jsou jazykovým společenstvím užívány bez

ohledu na to, jestli jsou vhodné n[ebo] nevhodné, správné n[ebo] nesprávné – ustálený způsob užívání jazykových prostředků“ (NESČ 2012 – 2020: heslo Úzus).

A právě pro uživatele, kteří romštinu teoreticky i prakticky rozšiřují do nových jazykových domén (jako je škola, publicistika nebo věda) je důležité poznávat, jaké jsou mezi nejrůznějšími uživateli moderní psané romštiny jazykové zvyklosti.

Tomu se můžeme přiblížit sledováním frekvence použití jednotlivých jazykových či pravopisných jevů.

Já se vzhledem k omezenému rozsahu tohoto článku zaměřím na detailní rozbor jednoho jevu, který v psané romštině variuje, a u něhož úzus sehrál významnou roli při kodifikaci. Jde o zápis skupiny ***i (+j) + samohláska***, který tvoří v pravopise severocentrální romštiny určitou zvláštnost. Je totiž přinejmenším sporné, zda jde o zápis fonologický, tedy zápis dle hlavního principu romského pravopisu.

1. Analýzy a preskripce (1996 – 2023)

V polovině 90. let 20. století jsem ve své analýze dosavadní postulace a ediční praxe konstatoval: „Přestože ani jedna z obou pravopisných pravidel, s nimiž jsem pracoval, tento problém neupravují, v gramatickém přehledu (skloňování) i v lexikální části slovníku [Hübschmannová – Šebková – Žigová 1991] (např. v česko-romské části heslo *ordinace*) je používán zápis *ij + samohláska*. Zásadu potvrzuje i ediční a pedagogická praxe M. Hübschmannové. V praxi obecně je ovšem rozdílně uplatňována u slov původních (předložky, názvy osob ženského rodu v plurálu, vokativ singuláru feminina) a přejímek, většinou latinizmů, kde někdy závisí *i* na stupni zažitosti slova.“ (Červenka 1996:31) A na následujících stranách (tamtéž: 32 – 33 jsem zachytil v romském tisku řadu slov zapisovaných bez vkladného *j*.

Při následujícím rozboru v jiné části textu jsem si pak položil otázku:

„Jak však řešit tuto otázku v pravopise? Český a slovenský pravopis (a nejen on) píše *i + vokál*. (Ve slovenštině to dokonce znamená, že se píše stejně jako domácí vzestupný diftong [ia].) Cortiade (1986) píše ve všech případech *i + vokál*. Implicitní pravidlo pro romštinu slovenskou doporučuje psát *ij + vokál*. Praxe je však velmi rozkolísaná, jasná hranice nevede ani mezi původními a přejatými slovy, ani

mezi zažitými a aktuálními přejímkami. Přijetí každého pravidla tedy bude pro pisatele jako celek znamenat změnu.

Pro psaní *ij + vokál* mluví dosavadní romistická praxe a pravděpodobně i věrnost fonetického přepisu.

Pro psaní *i + vokál* mluví tradiční zápis této skupiny, obdobně vyslovované, už v latině, ze které také pochází většina romských přejímek tuto skupinu obsahujících. Způsob zápisu přijímá velké množství jazyků, přijímá ho i Cortiade (1986), stejně tak čeština a slovenština, s nimiž jsou Romové v intenzivním styku. Na rozdíl třeba od systému měkčení, kde je odlišení od majoritních jazyků žádoucí, ba přímo nutné, v tomto bodě není nutnost odlišení naléhavá. Zápis *i + samohláska* by dle mého názoru nezměnil výslovnost ani u neškolených mluvčích: výslovnost typu [ija] je totiž pro mluvidla pohodlnější než vsunutí rázu nebo plynulý přechod samohlásek. To je i jeden z důvodů existence epentetického *j*. Právě fonetická věrnost přepisu *ij + vokál* může působit nesystémově: pravopis [severocentrální romštiny] totiž není fonetický, nýbrž fonologický (slovník se dokonce nezabývá některými hláskami jako *ťh*, „protože nerozlišují význam“ *srv*. [HŠŽ 1991:] s. 613) […]

Oboje důvody mají svou váhu. Protože jsem se doposud držel zásady, že ke změně jsou třeba pádnější důvody, ponechám tento problém jako téma k diskuzi, aniž bych v ní předem zaujímal stanovisko. (tamtéž: 90 – 91)

První „velká“ pravidla romského pravopisu pro území bývalého Československa (Hübschmannová et al. 2006), která už zohledňovala tehdy začínající praxi výuky romštiny na Slovensku a vznikala za účasti romských elit, se problematiky dotýkají na 2 místech: Nejprve uvádějí u etymologického principu:

„Etymologický princíp sa zachováva len pri vlastných menách osôb, štátov, miest, zemepisných názvoch pohorí, riek, jazier, morí, oceánov a aj pri písaní cudzích písmen, ktoré v rómčine nie sú, napr. ***Xénia, Alexandria, Kalifornia,*** […] ***Byzancia.***

P o z n á m k a.

- Do rómčiny sa dostali zo slovenčiny tiež termíny s dvojhláskou *ia, ie, iu,* ktoré sa v rómčine zapisujú ako ***ija, ije, iju***, napr. ***populacija, tendencija, geografija, gimna-***

zijum, čo značí, že sa pri nich uplatňuje princíp fonologický a nie etymologický, ako pri vyššie uvedených príkladoch cudzích vlastných mien.“(tamtéž: 20).

A tatáž pravidla uvádějí u psaní slov cizího původu:

> *Pôvodný zápis sa zachováva:*
> [...] v rodných (krstných menách), priezviskách s tzv. i–ovými dvojhláskami ***–ia, –ie,*** napr. ***Mária, Terézia, Hviezdoslav;***
> [...] v cudzích vlastných menách s ***x***, napr. ***Xénia, (...) Alexandria*** a i.;
> [...] v menách mytologických bytostí, napr. ***(...) Dionýzos, Iliada, (...)*** a i.
> [...] *Podľa zásad rómskeho pravopisu sa píšu aj všetky medzinárodné slová (výrazy) ženského rodu, ktoré sa v slovenčine končia na dvojhlásky* ***–ia, –ie,*** *napr.* ***redakcija*** *(redakcia),* ***tendencija*** *(tendencia),* ***populacija*** *(populácia).*“ (tamtéž: 24)

Při úvahách o rekodifikaci, které pak vyvrcholily novými Pravidly (Červenka 2023) jsem diskutoval možnost omezení fonetizujícího zápisu vkladného (epentetického) *j*, zejména s Mgr. Evou Gašparovou, která tehdy fungovala v podstatě jako metodička celého romského školství na Slovensku. Ukázalo se, že poněkud sporné pravidlo a dříve spíše rozkolísaná praxe má tendenci se ustalovat na podobě s vkladným *j* a školská praxe na Slovensku tuto podobu prosazuje.

Ve vztahu kodifikátor versus praxe by tato podoba nemusela tolik znamenat, protože tradičně se za úzus považuje převládající podoba, kterou používá praxe, a nikoli to, co se učí učitelé (nebo co sami učí žáky). Nicméně v současné situaci romštiny je možná právě toto ukázkou úzu, tedy toho, jak zatím úzká elita v omezeném rozsahu jazykových domén nějakou normu či návrh přijímá do praxe.

Proto nakonec nová pravidla právě pod tlakem úzu zápis vkladného ***j*** upřednostňují. V rámci výkladu fonematického pravopisného principu vysvětlují jeho určitou nesystémovost, ale argumentují pro něj právě jazykovým územ:

„V rómčine existujú dvojhlásky obsahujúce ***i*** a druhú samohlásku (***ia, ie, io, iu***) vyslovované ako aj v mnohých iných jazykoch prirodzene s tzv. epentetickým, vkladným ***j***, ktoré ich spája. S touto skupinou sa môžeme stretnúť v pôvodných slovách, ako je predložka ***kija*** (ku), a v prevzatých slovách, prevažne medzinárodných (internacionalizmoch) latinského pôvodu ako ***chemija, demokracija, gimnazijum*** a pod.

Napriek tomu, že zápis spoluhlásky ***j*** medzi takou dvojicou samohlások nie je fonologický, ale fonetický a opisuje len foneticky presnejšie zvukovú realizáciu tejto skupiny, má v zápise severocentrálnej rómčiny silnú tradíciu potvrdenú školskou praxou poslednej dekády na Slovensku, a preto ho zachovávame: *chemija, demokracija, gimnazijum, asimilacija, segregacija, populacija, psichologija, ambulancija, prevencija, edukacija, absencija, arogancija, beletrija, kolegijum, atrijum, adverbijum, berilijum, atelijeros, dijeceza, dijeta, dijetaris, bijosinteza, audijokazeta, audijotechnika, audijovizualno, bijosistemos, bijoaktivacija*." (Červenka 2023:24 – 25)[4]

Tolerují však i zápis bez něj (zejména v hláskových skupinách, kde se v současném úzu zápis i+j+samohláska prosadil méně:

„Povinné je zapisovať takto pôvodné slová ako spomenuté ***kija***. V prípade prevzatých slov sa to odporúča, ale toleruje sa aj zápis bez vloženého ***j***, najmä v prípadoch, keď dochádza ku kolízii s etymologickým pravopisným princípom (ktorý bude vysvetlený nižšie), alebo v skupinách, v ktorých nie je vkladné ***j*** v rómčine zažité. Napríklad v skupinách *bijo-, audijo-* má v písanej rómčine nepomerne menšiu tradíciu ako v koncovke-*ija*."(tamtéž: 25)

V rámci výkladu etymologického principu pak pravidla úvodem opakují: „To znamená, že sa podľa predchádzajúcich zásad rómskeho pravopisu bez ohľadu na etymológiu píšu aj súčasné prevzaté slová pochádzajúce z kontaktného jazyka. Píšeme *napríklad stre**ďi**skos, stre**ďi**skostar* (stredisko) alebo *medi**ja**lno, medi**ja**lna, medi**ja**lnone* (mediálny) atď." (tamtéž: 30)

V kodifikaci etymologického principu se nová pravidla prakticky neliší od prvních: „Pri zavedených vlastných menách osôb, štátov, miest, zemepisných názvov pohorí, riek, jazier, morí, oceánov a aj pri písaní cudzích písmen, ktoré v rómčine nie sú, napr. ***Xénia, Alexandria, Kalifornia,***[...]***Byzancia...***"(tamtéž: 30 – 31)

V následující poznámce však opět oproti prvním pravidlům rozšiřují příklady nad rámec koncovky ***-ia***: „Do rómčiny sa dostali zo slovenčiny tiež medzinárodné termíny s dvojhláskou ***ia, ie, io, iu***, ktoré sa v rómčine zapisujú ako ***ija, ije, ijo, iju*** (jako bolo spomínané vyššie), napr. ***populacija, tendencija, geografija, bij-***

4 Velká část příkladů, zejména těch explicitně rozšiřujících zápis vkladného ***j*** mimo koncovku ženského rodu ***-ija***, pochází přímo z návrhů v recenzním posudku Mgr. Evy Gašparové.

osinteza, gimnazijum, čo značí, že sa pri nich uplatňuje princíp fonologický (skôr výnimočne iba fonetický) a nie etymologický jako pri vyššie uvedených príkladoch cudzích vlastných mien.“ (tamtéž: 31)

V pasáži o psaní slov cizího původu opět připomínají: „Podľa zásad rómskeho pravopisu (fonologicko-morfologického princípu) sa píšu aj všetky medzinárodné slová (výrazy) ženského rodu, ktoré sa v slovenčine končia na dvojhlásky ***-ia, -ie***, napr. ***Redakcija*** (redakcia), ***tendencija*** (tendencia), ***populacija*** (populácia). (tamtéž: 40)

Úzu je v pravidlech přisouzena role i v problematice zápisu vlastních jmen, která se jak bylo vidět částečně se zápisem sledované hláskové skupiny překrývá): „Presnejší návod na jazykovo a pravopisne správne zaobchádzanie s cudzími vlastnými menami nie je v tejto publikácii možné podať[...] Na rozdiel od mnohých javov, ktoré sa v priebehu viac ako piatich dekád zápisu severocentrálnej rómčiny vyvíjali a v dobe od prvého vydania pravidiel nadobudli najmä v školskej praxi na Slovensku ustálenú podobu, tento jav v rómčine stále variuje a problematika nie je vyriešená jednoznačne.“ (tamtéž: 42)

2. Úzus a frekvenční analýza (1991 – 2019)

Předchozí popis postupného prosazování zachycování epentetického ***j*** by stále mohl ukazovat jen vliv silných osobností (doc. Mileny Hübschmannové, resp. Mgr. Evy Gašparové) a jejich žáků při prosazování normy (spíše než úzu). A má zmíněná analýza romského tisku (Červenka 1996:22 – 23), která ovšem zachycovala jen odchylky od tehdy implicitní normy, by pak mohla naznačovat určitou odtrženost těchto snah od praxe. Po dokončení pravidel jsem se však právě při přípravě tohoto textu zaměřil na jinou stránku jazykového (v tomto případě pravopisného) úzu.

Slovník romských neologismů, který s týmem kolegů připravuji (Červenka 2010 – 2023) totiž již obsahuje přes 5500 romských výrazů a přes 6300 příkladových vět[5] a oproti dřívějšímu stavu lze v něm už nyní vyhledávat i libovolné řetězce písmen v celém slovníku. Pro sledování úzu je důležitá i šíře zdrojů: slovník obsahuje příklady vět od 49 autorů z 9 různých médií z ČR a v menší míře i SR, a to z již velkého časového rozpětí: z let 1991 – 2019[6]. Výhodou pro výzkum bylo, že pokud

5 Počet jedinečných vět je ovšem ve skutečnosti mnohem menší, protože tatáž věta slouží většinou vícekrát, jako doklad více nových výrazů.

6 Ve slovníku je navíc uplatňována zásada, že zachycujeme příklad užití daného slova jedním autorem v jednom médiu v jednom roce jen 1x. Takže mnohé slovo nebo podoba slova se mohlo vyskytnout daleko víckrát,

podoba zápisu daného výrazu přímo neodporuje pravidlům romské gramatiky nebo pravopisu, zachycujeme různé varianty.

Zaměřil jsem se převážně na slova s koncovku ***-ia,*** okrajově jsem zaznamenali jiná slova obsahující skupinu *i(j)+samohláska*. Je až překvapivé, jak převažují varianty zapisující vkladné ***j***. Mnohá slova jsme s variantou bez ***j*** zatím vůbec nezaznamenali: z těch frekventovanějších je to ***diskriminacija*** (15 výskytů), ***diskusija/ diskuzija*** (9 výskytů) ***dotacija*** (rovněž 9 výskytů). Vytipoval jsem dále slova, která se aspoň jednou vyskytují i se zápisem ***-ia***a mají ve slovníku více než 1 výskyt. Měly následující frekvenci variant:

akcia 1x vs. ***akcija*** 16x

Anglia/Angľia 1xvs. ***Anglija/Angľija*** 4x

Demokracia 2xvs. ***demokracija*** 15x

demonstracia/demonštracia 1x vs. ***demonstracija/demonštracija*** 8x

dialogos 1xvs. ***dijalogos*** 1x

famiľia 1x vs. ***famiľija*** 14x

Francia 5x (ale všechny v 1 článku) vs. ***Francija*** 4x

Historia 7x (ve 2 článcích) vs. ***historija*** 10x

Italia 1x vs. ***Italija*** 6x

komisia 2xvs. ***komisija*** 20x

konferencia 2xvs. ***konferencija/preskonferencija*** 6x

Makedonia 1xvs. ***Makedonija*** 6x

jen ho užil stejný autor ve stejném médiu v tomtéž , takže je zachyceno v daném roce jen jednou.

redakcia 1xvs. ***redakcija*** 4x

Rumunia/Rumuňia 3x vs. ***Rumunija/Rumuňija*** 2x

sekcia 1xvs. ***sekcija*** 2x

televizia 2xvs. ***televizija*** 9x

unia 2xvs. ***Unija*** 10x (z toho dokonce 1x v adaptaci názvu politické strany ***Unijasvobodi***).

Hypotéz, proč v úzu natolik převažuje varianta se zápisem vkladného ***j***[7], může být více: intuitivní osvojení si fonologického/fonetického pravopisu, analogie s texty, které autor četl v romštině, snaha o emancipaci od češtiny a slovenštiny (vkladné ***j*** je pak markerem romského pravopisu) atd. Pro téma toho článku to však není tolik důležité. Jde o to, že v dlouhodobém úzu převažuje tento způsob nad způsobem druhým, a strategie „jazykového plánování" a standardizace s tím musí nějakým způsobem počítat.

Literatura

1. Beníšek, Michael: *Pôvod, história a nárečové ukotvenie rómskeho jazyka na Slovensku*. Úvodní text In: Červenka, Jan: *Prehľad rómskej gramatiky*. Bratislava: NIVAM 2024

2. Cortiade, Marcel: *O kodifikaciji i normalizaciji romskog zajedičnog jezika*. 1986, přednáška z mezinárodní konference v Sarajevu

3. Červenka, Jan: *Písemná podoba slovenské romštiny*. Diplomová práce. Praha: FF UK 1996

4. Červenka, Jan: *Slovník romských neologismů*. Praha: FF UK 2010 – 2023. Dostupný zde:

https://romstina.ff.cuni.cz/srn/index_srn.php

7 Zejména ovšem v koncovce ***-ija***. Máme například zaznamenané slovo ***aliancija***, kde je v kmeni slova tatáž dvojhláska zapsána bez ***j***.

5. Červenka, Jan: *Pravidlá rómskeho pravopisu*. Druhé, rozšírené a prepracované vydanie. Bratislava: NIVAM 2023

6. Hübschmannová, Milena – Červenka, Jan – Gašparová, Eva – Adam, Gejza – Adamová, Erika – Zeman, Viliam – Šandorová, Viera – Lukáčová, Ingrid – Hero, Ján – Kokyová, Magdaléna: *Pravidlá rómskeho pravopisu (s gramatickým a pravopisným slovníkom)*. Bratislava: ŠPÚ 1996.

7. Hübschmannová, Milena – Šebková, Hana – Žigová, Anna: *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*. Praha: SPN 1991

8. NESČ: Nový encyklopedický slovník češtiny. Brno: MU 2012 – 2020. Online: https://www.czechency.org/index.html

Vzdelávanie rómskych žiakov v minulosti Koncepcie a súčasná realita

René Lužica

Úvod

Rómovia nemajú svoje školy. Nie sú ich tvorcami, zostávajú objektom školských systémov štátov, v ktorých žijú. História vzdelávania Rómov v našich podmienkach je kreovaná antagonistickými, mocenskými vzťahmi „My“, dominujúca väčšina a „Vy“, problematická menšina. Väčšinová populácia ich stereotypne nazýva Cigánmi [1], oni medzi sebou sa nazývajú Rómami. Aj v súčasnosti zostávajú chápaní ako zaostávajúce, neperspektívne obyvateľstvo, ktoré sa vizuálne, kultúrne odlišuje od väčšinového obyvateľstva. Z hľadiska spoločenských vied sú kontinuálne chápaní ako periférne, marginalizované skupiny odkázané na štátnu sociálnu podporu. Vzdelávací systém ich kontinuálne nechápe ako žiakov s jazykovým, národnostným a kultúrnym kontextom.

Počiatok záujmu o vzdelávanie tzv. cigánskeho obyvateľstva môžeme datovať do obdobia osvieteneckého absolutizmu v niektorých európskych krajinách, najmä v Rakúsko-Uhorsku. Osvietenecký prístup bol spájaný so snahou usadiť, kolonizovať, prevychovávať miestne kočujúce skupiny Cigánov a „cudzie“ migrujúce skupiny z juhovýchodnej Európy do Uhorska. Uvedené prístupy chápeme ako prvé represívne pokusy prinútiť deti usadených kočovníkov sadnúť si do školských lavíc. Podobne nasledujúci vývoj po rozpade Rakúsko-Uhorska v Československej republike v rokoch 1918 – 1939 zachoval represívnu kontinuitu prebratím legislatívy, prístupov a metód tzv. „starého politického režimu“.

Československo bolo demokratickým štátom pre štátotvorné národy Čechov a Slovákov. Uznaným i neuznaným menšinám „nový“ štát skôr okliešťoval ich národnostné práva. S Cigánmi v národnostnej i vzdelávacej politike nikto nepočítal. Vojnové roky druhej svetovej vojny dosiahli vrchol regresu v potieraní základných ľudských práv fyzickou likvidáciou bezperspektívnej, nevychovateľnej pôvodom „indoeurópskej“ menšiny. V podmienkach „vojnovej“ Slovenskej republiky de facto boli cigánske deti zo vzdelávacieho systému vylúčené. Nasledujúci socializmus propago-

val ideu rovnosti všetkých občanov bez rasového, národnostného a náboženského princípu. V prvých rokoch budovania socializmu bolo tzv. cigánske obyvateľstvo charakterizované ako smutné dedičstvo kapitalistického systému. Úlohou socializmu bolo v čo najkratšom čase podľa sovietskeho, stalinského vzoru „rozptýliť" Cigánov do korpusov „veľkých národov". Socialistický humanizmus predstieral pokrok a modernizáciu spoločnosti. Nedokázal však ideologicky čeliť a zbaviť sa zdedených kultúrnych stereotypov, národnostných predsudkov, nevraživosti tradičného nacionalizmu väčšinového obyvateľstva. Akceptácia národnostného vzdelávania Rómov bola vládnou mocou striktne zamietnutá. Po roku 1989 sa záujem o vzdelávanie Rómov zvýšil. Slovenskou vládou boli Rómovia v roku 1991 uznaní za plnoprávnu národnostnú menšinu. Dobre vypracovaná vzdelávacia teória však bez rómskych atribútov, špecializovaných pedagógov naráža na nedostatočnú implementáciu v praxi.

Opatrenia osvieteneckých panovníkov zvýšiť gramotnosť cigánskych detí

Organizovaná snaha racionálnejšie riešiť tzv. cigánsky problém ako súčasť celoštátnych reforiem sa začala riešiť v období „osvieteneckého" 18. storočia. Panovníci v niektorých monarchiách sa inšpirovali myšlienkami osvieteneckej filozofie, ktorá sa odklonila od náboženského chápania sveta a priklonila sa k racionalizmu na presadenie ekonomickej a sociálnej transformácie feudálneho štátu. Hlavnou úlohou osvieteneckého panovníka bolo zabezpečiť blahobyt pre všetkých obyvateľov bez stavovských rozdielov. Osvietenecké, racionálne reformy sa uskutočnili v poľnohospodárstve, manufaktúrnej výrobe, školstve, náboženstve a cirkvách, súdnictve, štátnej správe, armáde. V Rakúsko-Uhorskej monarchii je osvietenecká transformácia spájaná s cisárovnou Máriou Teréziou (1740 – 1780) a jej synom Jozefom II. (1780 – 1790). Cisárovná Dekrétom z roku 1758 nariadila usadenie kočujúcich skupín v intravilánoch obcí. Zakázala vlastniť kone a vozy. „Neproduktívna" kočovnícka populácia sa mala premeniť na „ctihodných, poslušných a usilovných občanov".[2] Priamy vzťah k riešeniu vzdelávania cigánskych detí mala školská reforma „Ratio educationis", ktorá zaviedla povinnú školskú dochádzku – ľudové školy. Dodržiavanie povinnej školskej dochádzky mali zabezpečiť poručnícke „kresťanské" rodiny, ktoré si adaptovali deti usadených cigánskych rodín.

Významným nariadením bol dekrét z roku 1773 zakazujúci uzatvárať manželstvá medzi Cigánmi, ak nemali stály finančný príjem. Dekrét podporoval zmie-

šané manželstvá. Povolenie sobáša bolo podmienené prehlásením o „správnom spôsobe života a znalosti katolíckej náboženskej náuky“. Všetky deti usadeným rodinám od 5. roku násilím odobrali a pridelili ich do rodín majetnejších sedliakov. Deti vyrastali izolovane od svojich rodičov, chodili do ľudových škôl, mali sa vyučiť remeslu, pracovať v poľnohospodárstve, väčšinou u svojich poručníkov. Fyzicky zdatní chlapci mali slúžiť v armáde.[3]

Následník trónu, najstarší syn cisárovnej, Jozef II. zrušil trest smrti, zakázal manuálnu prácu detí do 8 rokov. V roku 1783 vydal cisár smernicu *Opinio de domiciliatione et regulatione Zingarorum*, ktorá sa týkala usadenia („kolonizácia“, „regulácia“) Rómov v Uhorsku a v Sedmohradsku. Smernica sa dotýkala presadeniu kresťanského spôsobu života, zakrytia nahoty detí, v obydliach oddeliť nocovanie deti od dospelých. Účasť na omšiach bola povinná. Mimo iného cisár zakázal používať ich vlastný ústny jazyk – cigánčinu. Zakázal po rokoch prevýchovy návratu detí do pôvodných rodín. Mali si zvyknúť na život medzi roľníkmi a na prácu v poľnohospodárstve. Legislatívne boli zachované telesné tresty za vyhýbanie sa práci.[4] Habsburská monarchia nedisponovala potrebnými ľudskými a materiálnymi zdrojmi, ktoré by zabezpečili dodržanie celoštátnych legislatívnych opatrení. Ich intenzita sa regionálne líšila. Viac v západnej a menej vo východnej časti monarchie. V nasledujúcom období po smrti Jozefa II. usádzanie cigánskych rodín v obciach kde boli úrad, fara a škola bolo skôr výnimkou ako praxou.

Samuel Augustíny ab Hortis – osvietenecká osobnosť

Samuel Augustini (1729 – 1792) bol účastníkom a aktívnym podporovateľom tereziánskych a jozefínskych reforiem. Patril do spoločenstva spišských nemecky píšucich vzdelancov. Univerzitné štúdia absolvoval na nemeckých univerzitách. Po návrate na Spiš učil na evanjelickom lýceu v Kežmarku a pôsobil ako evanjelický duchovný v Spišskej Sobote. Augustíni je autorom série 39 etnografických článkov, ktoré uverejnil vo vlastivednom časopise Privilegierte Anzeigen v rokoch 1775 a 1776. Motiváciou, prečo sa z vlastnej vôle začal zaoberať uvedenou témou, bolo presvedčenie, že osvietenecké reformy budú účinné, rýchle. O niekoľko desaťročí po „Cigánoch nezostane ani stopa“. Séria Augustíniho článkov o živote Cigánov v Uhorsku bude historickou pamiatkou pre budúce generácie vzdelancov. Pri písaní Augustíni vychádzal zo súdobej i staršej literatúry v latinskom a v nemeckom jazyku a z uhorských archívnych prameňov. Literárny a archívny výskum kombinoval

s vlastnými pozorovaniami. Odmietol hlasy volajúce po vyhnaní Cigánov z krajiny. Podľa Augustiniho názoru:

Cigáni sú od prírody nadaní skoro na všetko, na čo sú štátu potrební. Majú veľkú telesnú silu a údy zdravé na prácu, sú veselí, vtipní a duchaplní. Lenže ich zlá výchova a zlé zaobchádzanie s nimi zadusia všetko, čo je v nich dobré, čo dostali od prírody do vena a robia z nich otrokov zlých vášní a bezhraničnej slobody (...). Z detí a vnukov tohto ľudu, ktorý dnes tak veľmi podceňujeme a znevažujeme, môžu vyrásť v budúcnosti takí občania a poddaní, ktorí sa od ostatných obyvateľov krajiny nebudú líšiť vernosťou, usilovnosťou a poslušnosťou. [5]

Augustíni patril do okruhu autorov elaborátu *Opinio circa reformationen regni Hungariae*, ktorý bol prezentovaný na Uhorskom sneme v Bratislave v roku 1764. Elaborát predstavil koncepciu odborného „spoznávania národov a ľudu" ako „bohatstva štátu", aby sa vyzdvihli pozitívne vlastnosti ľudu, na ktorých je možné stavať prosperitu štátu. Na budovaní štátu sa mali podieľať aj asimilovaní Cigáni.

Zhrnutie

Osvietenecký monarchovia mali eminentný záujem modernizovať feudálne hospodárstvo. Pozitívom bolo chápanie všetkých obyvateľov monarchie, ako „bohatstvo krajiny". Vzdelanie širokých vrstiev patrilo medzi základné priority štátu. Vo vzťahu ku kočujúcim Cigánom nariadenia panovníkov smerovali k zásadnej zmene ich spôsobu života – zbaviť ich kočovania a usadiť na jednom mieste. Uvedený proces môžeme nazvať násilnou asimiláciou a môžeme ho spojiť s počiatkom sociálnych reforiem zameraných na kočujúce skupiny. Kočovnícky spôsob života sa stotožňoval s asociálnymi, tulackymi skupinami, ktoré nemuseli byť len cigánske. Snaha usadiť kočujúcich, asimilovať ich do kresťanskej spoločnosti vyvolala deštrukciu ich tradičnej kultúrnej a sociálnej identity. Primárnym cieľom usadenia bolo zapojenie do produktívnej práce spojené s výberom daní. Najtvrdšou metódou prevýchovy bolo odoberanie detí z cigánskych rodín a ich umiestňovanie do kresťanských rodín, prípadne sirotincov. Štátna administratíva si uzurpovala právo rozhodovať o ich živote.

Riešenie vzdelávania rómskych detí v Československej republike 1918 – 1939

Úvod

Československá republika vznikla po zániku Rakúsko-Uhorskej monarchie 28. októbra 1918. Na prvej schôdzi Národného zhromaždenia poslanci vyhlásili republikánsku formu štátu. Československo vzniklo ako slovanský štát, dobrovoľný zväzok Čechov a Slovákov. Príslušníci ostatných národov boli definovaní ako národnostné menšiny. Ich jazykové práva zaručoval jazykový zákon č.122/1920. Deklarovaná bola národnosť nemecká, maďarská, rusínská/ruská, poľská a židovská. Cigánska národnosť nebola deklarovaná.

Postavenie cigánskeho obyvateľstva v rokoch 1918 – 1939

Československá republika vo vzťahu k Cigánom prevzala legislatívu z bývalej monarchie. Postupne prijala vlastnú legislatívu, ktorá sa neodlišovala od legislatívy „monarchistického režimu". Približne polovica Cigánov zostala kočujúcimi tulákmi – „obtížnícizinci", „metla venkova". Obežník ministerstva vnútra z roku 1919 prízvukoval štátnym politickým a policajným úradom povinnosť stíhať kočujúcich a túlajúcich Cigánov na území ČSR podľa pôvodných monarchistických právnych predpisov. Medzi kontinuálne platné právne predpisy zostali: zákon ríšskeho zákonníka č.105/1863 o domovskom práve, č.88/1871 o policajnom vyhostení a postrku tulákov, č.89/1885 o tuláctve a žobraní, č.90/1885 o donucovacích pracovniach a polepšovniach.[6]

Na začiatku 20. rokov legislatíva pripravovala zákon o obmedzení tuláctva a príživníckeho života. Na schválenie zákona netrpezlivo „tlačili" obce, mestá, župy. Ministerstvo vnútra vypracovalo predlohu Zákona o potulných cigánoch. Zákon bol prerokovaný vo vláde tzv. panskej koalície, ktorú ovládala agrárna (republikánska) strana. Po prerokovaní a schválení v Senáte a v Poslaneckej snemovni bol vládny návrh vyhlásený Národným zhromaždením a podpísaný prezidentom Tomášom G. Masarykom ako zákon č.117/1927 o potulných cigánoch.

Zákon o potulných cigánoch obsahuje 21 paragrafov, má dve základné časti; prvá obsahuje text o cigánskych legitimáciach, a druhá o kočovníckych listoch. Zákon vzdelávanie rómskych detí neriešil z dôvodu neuznania národnostných práv.

Len jeden paragraf sa zaoberal detskou problematikou.Podľa § 12 deti mladšie 18 roku môžu byť potulným cigánom odobraté, ak sa o nich nemôžu starať, a dať im potrebnú výchovu. V ústavoch a v poručníckych rodinách môžu deti zostať do dosiahnutia dospelosti.[7]

Po schválení zákona č.117 ministerstvo vnútra sa zameralo na realizáciu odoberania a prevýchovy cigánskych detí. Kočovnícky spôsob života však neumožnil úradom zistiť, či sa rodičia o deti starajú. Šípek (1991) uvádza, ak bezpečnostné orgány zistili naplnenie predpokladov odobratia detí, trvalo dlhšiu dobu, než sa prijalo súdne uznesenie. Medzitým „cikánské tlupy" sa premiestnili na iné miesto. Ťažkosti spôsoboval aj nezáujem ústavov a poručníckych rodín prijať deti na prevýchovu. Ustanovenie § 12 sa využilo v menšej miere, ako sa očakávalo.[8]

Problematické aj po vzniku Československa bolo vzdelávanie nielen kočujúcich detí, ale i detí z usadených rodín. Štampach (1933) konštatoval, že zákon č.117 neplnil požiadavku na vzdelanie všetkých cigánskych detí bez rozdielu spôsobu života. Kritizoval úmysel zriaďovať zvláštne výchovné inštitúcie v rodinnom i ústavnom systéme. Ako omyl chápal tvrdenie o nevzdelateľnosti, nevychovateľnosti cigánskych detí. Úlohou školy malo byť posilňovanie každého dieťaťa. Škola podľa Štampacha mohla zachrániť deti pred „pádom do priepasti zločineckej spoločnosti". Navrhol vytvoriť z nezamestnaných učiteľov a vychovávateľov dobrovoľné zbory pedagogickej stráže. Úlohou stráže mala byť evidencia všetkých sociálne hendikepovaných „túlavých" deti (dobovo aj tzv. „vadné deti") s psychologickými poznámkami, psychogramami, s rodinnou a sociálnou anamnézou. Zbory pedagogickej stráže mal podliehať štátnemu dozoru.[9] Ministerstvo školstva Štampachov návrh neakceptovalo.

Cigánska škola v Užhorode

Podľa Novákovej (1995) prvá tzv. cigánska škola v Európe bola založená v Užhorode na Podkarpatskej Rusi, ktorá po roku 1918 bola súčasťou Československej republiky. Vznikla ako súkromná iniciatíva prednostu školského referátu Josefa Šimka v roku 1926.[10]

Usadené cigánske rodiny v Užhorode bývali v Barčenskej ulici. V tridsiatich tehlových domoch žilo približne dvesto obyvateľov. Väčšina z nich bola zamestnaná ako remeselníci a robotníci. Niektorí sa dokázali uživiť ako kaviarenskí hudobníci.

Ženy boli v domácnosti, pracovali len príležitostne. Väčšina matiek mala viac ako desať detí. Z dôvodu vysokej kojeneckej a detskej úmrtnosti počet obyvateľov ulice sa zvyšoval len pozvoľne. Rodiny medzi sebou komunikovali v lokálnom cigánskom dialekte. Až v dospelosti pasívne ovládali maďarský, ruský/rusínsky a slovenský jazyk. Medzi najpočetnejšie rodiny v ulici patrili Tokárovci, Adamovci, Jonášovci, Bukorovci, Kosornovci.

Zakladateľ školy, prednosta školského referátu v Užhorode, Josef Šimek musel vyriešiť zásadný problém, a to nezáujem cigánskych rodičov o vzdelávanie svojich detí, a tak isto neochotu väčšinového obyvateľstva posielať svoje deti do spoločnej školy. Šimek z vlastnej iniciatívy nechcel otvoriť špeciálnu školu pre sociálne hendikepované deti, ale samostatnú cigánsku školu. Oslovil cigánskych rodičov, ktorých motivoval prísľubom, že deťom bude zabezpečená strava, šatstvo, školské učebnice a pomôcky. Keď získal ich predbežný súhlas, oslovil so svojím zámerom prezidenta republiky Tomáša G. Masaryka. Ten z vlastných finančných zdrojov venoval na výstavbu školy 10 tisíc korún. Ministerstvo školstva povolilo subvenciu 15 tisíc korún. Bankár Antonín Rozsypal venoval 5 tisíc korún. Mestská rada v Užhorode prispela sumou 30 tisíc korún. Ďalších 5 tisíc korún získal Šimek od drobných darcov.[11] Cigánske rodiny – výrobcovia tehál, poskytli bezplatne tehly na výstavbu jednotriedneho domu, pomáhali pri výstavbe. Okrem triedy bol súčasťou domu jednoizbový byt pre učiteľa, kabinet pre školské pomôcky, umyváreň. Starší nábytok do triedy a bytu bol zakúpený z mestskej školy. Dvor bol upravený ako cvičisko pre telesnú výchovu.

V čase výstavby školy Šimek opätovne navštevoval rodiny a presviedčal ich o dôležitosti vzdelania detí. Školský rok začal slávnostne pred Vianocami, na konci roku 1926. Nováková (1995) uvádza, že keď školopovinné deti vstúpili do triedy, vybehli z nej, aby priviedli aj svojich mladších súrodencov. Šimek pre žiakov vypracoval špecifické učebné metódy. Skrátil vyučovaciu hodinu na 30 minút, predĺžil prestávky. Dôraz kládol na ručné práce. Chlapci modelovali z hliny, dievčatá sa učili šiť a vyšívať. Od leta 1927 vyučoval hru na husle a hudobnú výchovu primáš Lacko Márton, „aby sa vyhovelo prirodzeným sklonom cigánskeho dieťaťa, ktoré do školy s radosťou chodilo.“.[12] Deti do školy chodili rovnako v zime ako v jarných a jesenných mesiacoch. Každý deň sa pre žiakov v učiteľskom byte varila polievka. Dobročinné organizácie sa postarali o odev a obuv. Raz za týždeň sa v škole upratovalo. Pravidelne do školy prichádzali zdravotník a hygienik.

V učiteľskom zbore pôsobil učiteľ Šesták, ktorý pasívne ovládal cigánsky dialekt, a týmto si deti získal. Okrem učiteľskej praxe bol aj vychovávateľom, advokátom, pisárom, ošetrovateľom. Po Šestákovi v škole pôsobili učitelia Cinkovský, Tomčány a Hegedüs, ktorý bol posledným pred uzavretím školy. Založil spevácky a divadelný krúžok. Oba krúžky vystupovali aj mimo Užhorod. Cigánske piesne nahrali v košickom štátnom rozhlase. Najdlhšiu cestu za verejným vystúpením absolvovali do hlavného mesta – Prahy.

Vyučovacím jazykom bola slovenčina, ktorá patrila medzi ťažšie predmety. Náročná bola najmä gramatika. Ťažkosti boli s počtami, deti sa neradi učili spamäti. Prírodopis, zemepis, dejepis a náboženstvo patrili medzi obľúbené predmety. Deti sa v škole učili udržať si poriadok, osobnú hygienu, pravidelne sa stravovať, vymieňať si odev. Po desiatich rokoch existencie školy sa menila aj mestská osada. Dospelí sa učili od detí, ktoré si vyžadovali zmenu spôsobu života rodičov. Niektoré z detí po ukončení základnej školy pokračovali na meštianskej škole. Absolventi školy založili dve hudobné skupiny.[13] Vypuknutie druhej svetovej vojny znamenalo zánik užhorodskej školy, ktorá sa po vojne už na území Sovietskeho zväzu neobnovila.

Podľa Jurovej (2013) o rok neskôr v školskom roku 1927/1928 Štátna ľudová škola na rohu ulíc Delostrelecká a Kinižiho v Košiciach otvorila zmiešanú cigánsku triedu (1.C). Necigánske deti nastúpili do chlapčenskej (1.A) a dievčenskej triedy (1.B). Triednou učiteľkou pre 1.C v každom školskom roku bola Oľga Chalupková.[14] Na Delostreleckej ulici bývali väčšinou hudobnícke rodiny. Deti mali do školy krátku cestu. Ostatné pochádzali zo štvrte nazývanej Tábor. Žiaci a žiačky z 1.C absolvovali štandardnú výuku bez špecificky upravených hodín, mali slabší prospech a časté absencie v porovnaní s ostatnými triedami. Po absolvovaní prvej triedy prestupovali do tried B a C. Každým vyšším školským ročníkom sa ich počet zmenšoval. Ako štrnásťroční boli zo školy prepustení, v ročníku, v ktorom ukončili vzdelávanie. Podľa zákona č. 117/ 1927 o potulných cigánoch boli už dospelými. Vlastnili tzv. cigánske legitimácie. Jurová (2013) na základe archívneho výskumu uvádza, že v školskom roku 1929/1930 1.C navštevovalo 54 žiakov a žiačok. V školskom roku 1930/1931 51 žiakov a žiačok.[15] Cigánska 1.C zanikla ešte pred rozpútaním druhej svetovej vojny a po vojne nebola obnovená.

František Štampach – propagátor humánnej asimilácie

František Štampach (1895 – 1969) ako jeden z mála pedagógov verejne odporoval zákon č.117/1927. Propagoval myšlienky „kľudného vývoja“, „humánnej asimilácie“ Cigánov do československej spoločnosti. Kládol dôraz na nezastupiteľnú úlohu školy v uvedenom procese. Odmietal teóriu o dedičnej asociálnosti Cigánov. Za najdôležitejšie považoval poznanie rodinnej anamnézy každého dieťaťa. Cigánske deti považoval za rovnocenné a rovnako schopné sa učiť ako deti z väčšinového národa. Podľa Štampacha však nebolo v záujme mnohonárodnostného štátu vytvoriť „novú menšinu“. „Splynutie“ Cigánov s väčšinovým tzv. československým národom chápal ako jedinú možnosť súžitia menšiny s väčšinou.

> *Splynutí rasy cikánské s lidem necikánským bylo by jen prospěšné našemu lidu. Cikán není rasově degenerován, je velmi nadán, sám národnostně nijak se neodlišuje, je Čechem, Slovákem. Bude-li klidný vývoj zachován, dojde v budoucnosti k splinutí cikánů s necikány; je to problém více sociální než antropologický (...). Cikánské dítě, které již nebude otrhané, nahé, hladové, nebude muse tžebrat, ale bude chodit do školy, vyroste v pilného a nadaného člena společnosti.*[16]

Zhrnutie

Československá republika v medzivojnovom období bola multikultúrnym, multietnickým štátom. Cigáni/Rómovia neboli chápaní ako národnostná menšina. Z tohto dôvodu neexistovala snaha založiť tzv. cigánske národnostné školstvo. Vzdelávací systém nerešpektoval ich jazykové a kultúrne odlišnosti. Aj z tohto dôvodu značná časť cigánskych detí v základných školách neprospievala, resp. do škôl nechodila. Týkalo sa to najmä detí z kočujúcich rodín. Vznik tzv. cigánskej školy v Užhorode a cigánskej triedy v Košiciach boli súkromnými iniciatívami zanietených jedincov, ktorí týmto reagovali na odpor k prijatiu cigánskych detí do verejných škôl. Významnú rolu zohrali najmä českí pedagógovia, lekári pôsobiaci na Slovensku v Společnosti pro výzkum a řešení cikánské otázky.

Vojnové roky 1939 – 1945

14. marca 1939 Slovenský snem hlasoval za vytvorenie Slovenského štátu. 16. marca 1939 vydal ríšsky vodca Adolf Hitler výnos o vytvorení Protektorátu Čechy

a Morava. Československá republika zanikla.

Zákon č. 255/1939 o štátnom občianstve rozdelil občanov Slovenskej republiky na štátnych občanov a cudzie živly. Židia sa z rasových dôvodov nemohli stať štátnymi občanmi. U Cigánov sa uplatnil dvojaký prístup. Ak žili usadeným, usporiadaným spôsobom života, mohli byť prijatí do slovenskej národnej pospolitosti. Ak kočovali, boli nezamestnaní, komunikovali v cigánčine, boli morálne a politicky nespoľahliví, vládna moc ich zaradila medzi asociálne, cudzie živly.

V tridsiatych rokoch sa na Slovensku sformovala prvá generácia spoločenských vedcov študujúca pod vedením českých pedagógov. Sformovali sa dve ideologicky odlišné skupiny. Tzv. Čechoslovakisti, ktorí podporovali spoločný štát, a tzv. autonomisti, ktorí preferovali autonómiu resp. samostatný štát. Po rozpade Československa sa presadila pronacistická ideológia, ktorá podporovala slovenský nacionalizmus zameraný proti menšinovému obyvateľstvu, prioritne na Židov a Cigánov. Židia boli pre štát nebezpeční na politickej a ekonomickej báze. Cigáni boli charakterizovaní ako asociáli. Jeden zo zakladateľov slovenskej sociológie prof. Anton Štefánek charakterizoval Cigánov pojmami „pliaga“, „vývrhelovia“, „páriovia“, „primitívi“.

Pokusy o kultiváciu Cigánov v starom Uhorsku spravidla stroskotávali. Ani dnes sa táto práca nedarí pre inštinktívny odpor Cigánov samých, ale i vidieckeho ľudu, ktorí odmieta s nimi spoločnú školu, prácu, bývanie, akúsi rovnoprávnosť občiansku, ba dokonca stále bývanie v obecnom chotári. Cigán je slabý robotník, lenivý, nestály, neporiadny a nedisciplínovaný. Vylúčení sú zo spoločnosti i pre svoju nečistotu a zápach. S cigánskymi deťmi nechcú spolu sedieť v škole ostatné deti, hoci sú podľa našich zákonov školopovinné .[17]

Ako školské roky vo vojnovej Slovenskej republike interpretujú rómski pamätníci, dokazuje svedectvo Jána Berkyho.

Narodil som sa v Sásovej v roku 1924. Otec a matka boli negramotní. Veľmi ťažko sme znášali chudobu. Ako dieťa som chodieval do základnej školy v Sásovej. Učiteľ i farár si všimli môj dobrý prospech. Prišli za rodičmi, žiadali aby ma dali ďalej do školy, že oni ma budú šatiť i obúvať. Otec na to pristal. Začal som chodiť do meštianskej školy v Banskej Bystrici. Keď prišla vojna, zavolal ma riaditeľ školy. Volal sa Murgaš a povedal mi, že ja už do školy nemusím ísť. Namiesto školy som s otcom

tĺkol skaly na cestu. Robili sme viac zadarmo, ako za peniaze. Bol Slovenský štát, obháňali nás, ako mohli.[18]

Vzdelávanie Cigánov – Rómov za socializmu 1945 – 1989

Úvod

25 februára 1948 predseda Komunistickej strany Československa Klement Gottwald oznámil na manifestácii v Prahe zloženie vlády z členov jednej politickej strany. Komunisti prevzali moc v štáte. Pluralitný politický systém v Československu z rokov 1918 – 1938 bol od roku 1948 nahradený sovietskym systémom vlády jednej politickej strany. Zo Sovietskeho zväzu bol prevzatý model centrálneho plánovania aj v oblasti vzdelávacej politiky.

Cigánska otázka za socializmu

Trestným zákonom správnym č.88/1950 bol zrušený zákon č.117/1927 o potulných cigánoch, ktorý obsahoval legislatívnu evidenciu cigánskych kočovníckych legitimácií a snímanie otlačkov prstov všetkých kočujúcich osôb. V roku 1952 ministerstvo vnútra prevzalo agendu riešenia cigánskej otázky. Vládna moc s Cigánmi ako národnostnou menšinou nepočítala. Vychádzala zo stalinskej národnostnej koncepcie „splývania" (asimilácia) neperspektívnych „malých" národov do „veľkých" národov. Ideológovia tzv. kultúrnej revolúcie tvrdili, že len za socializmu je možné vyriešiť tzv. cigánsku otázku.

Uznesenie ÚV KSČ z apríla 1958 vychádzalo z rozdelenia cigánskeho obyvateľstva do troch skupín. Usadení Cigáni tvorili najpočetnejšiu skupinu, ktorá bola zamestnaná, mala trvalé bydlisko, deti posielali do škôl, postupne dosahovali kultúrnu úroveň ostatného obyvateľstva. Druhá menej početná skupina tzv. polousadení (sezónne kočujúci) Cigáni často menili svoje bydlisko, nepracovali celoročne, vykazovali vysokú fluktuáciu. Deti nedokázali absolvovať základné vzdelanie. Žili na nižšej kultúrnej úrovni. Zásadným problémom bola početne najmenšia skupina kočujúcich cigánov, ktorí sa „túlali" z miesta na miesto, vyhýbali sa poctivej práci, boli negramotní, žili na najnižšej kultúrnej úrovni. Likvidácia ich zaostalého spôsobu života bola podmienená trvalým usadením a zaradením do pracovného procesu. Z prieskumov ministerstva vnútra viac ako 46 tisíc osôb sezónne i celoročne kočova-

lo. Polovica z nich boli deti do 15 rokov, ktoré sa zostali mimo školské vzdelávanie.[19] Jadrom prevýchovy dospelého kočujúceho obyvateľstva bolo zaradenie do pracovného procesu, paralelne spojené s trvalým usídlením a likvidáciou negramotnosti u všetkých do 45. roku života. Povinná školská dochádzka sa zamerala na deti, ktoré boli chápané ako „normálne", a len v závažných prípadoch mali byť zaraďované do „zvláštnych škôl".[20]

Škola míru v Květušíne

Po povojnovom odsune nemeckého obyvateľstva z česko-moravského pohraničia medzi novoosídlencami boli aj Cigáni zo Slovenska. Vysídlená nemecká obec Kwitosching sa premenovala na Květušín, stala súčasťou vojenského priestoru Boletice. Novousadlíci, cigánske rodiny, pochádzali z obce Hromoš v okrese Stará Ľubovňa. Obec, ako mnohé iné slovenské obce, sa svojich Cigánov zbavila, riešenie tzv. cigánskej otázky sa presunulo do českého pohraničia. Cigáni z Hromoša boli najatí na prácu vo vojenských majetkoch.

Základná škola v obci Květušín bola od vojenského priestoru Boletice vzdialená niekoľko kilometrov, ale to nebol hlavný dôvod, prečo cigánske deti do školy neprijali. Predsudky aj v tomto prípade zohrali rozhodujúcu rolu. Školská dochádzka bola povinná a z tohto dôvodu sa veliteľ boletickej posádky kpt. JUDr. Josef Pohl rozhodol vybudovať základnú školu priamo vo vojenskom priestore. Vojaci zrekonštruovali chátrajúcu budovu na školu. Oproti cigánskej škole v Užhorode Škola míru v Květušíne mala vlastnú jedáleň, šatne, odpočiváreň a herňu. Pohlova iniciatíva vybudovať samostatnú cigánsku školu bola podobná Šrámkovej predvojnovej iniciatíve v Užhorode.

Mladý učiteľ Miroslav Dědič po roku 1945 pracoval v českom pohraničí. Učil deti prisťahovalcov, nemecké deti, ktoré zostali žiť v Československu. V roku 1950 prijal miesto učiteľa v květušínskej Škole míru. Dědič presadzoval internátnu formu prevýchovy a vzdelávania cigánskych detí z dôvodu patologického rodinného prostredia. Zaostalá cigánska rodina bránila úspešnej prevýchove detí. Nadväzoval na osvietenské snahy vytrhnúť deti z rodinného prostredia, na Štampachovu medzivojnovú snahu humánne asimilovať deti do väčšinovej spoločnosti. Dědič (1982) kládol dôraz na estetickú výchovu a výchovu k práci. Estetická výchova mala rozvíjať zmysel pre krásu, pôsobiť na rozvoj pozitívnych charakterových vlastností,

zjemňovať medziľudské vzťahy. Výchova k práci rozvíjala zručnosti polytechnického vzdelania, vytvárala potrebu sebarealizácie každého jedinca v práci pre rodinu a pre spoločnosť. Dědič presadzoval telesnú výchovu, prostredníctvom ktorej cigánski žiaci mohli vyniknúť, budovať dôveru vo vlastné sily a schopnosti. Podobne učitelia mali ovládať hru na hudobný nástroj a mali by vedieť spievať. Každá hodina mala začať a končiť zborovou piesňou.[21] Prostredníctvom hudobnej a tanečnej výchovy i pravidelnej stravy v škole získaval Dědič deti pre budovanie ich pozitívneho vzťahu k školskému prostrediu. V konečnom dôsledku nemuseli sa vrátiť domov. V škole mohli zostať aj cez noc. Pre svoj cieľ získať deti do internátu použil voči rodičom aj násilie.

Nádejným argumentom podporujúcim Dědičovu koncepciu samostatného vzdelávania cigánskych detí bol kultúrno-propagačný zájazd 20 členného školského speváckeho a tanečného súboru cez letné prázdniny v roku 1953 v Košickom a v Prešovskom kraji. Súbor absolvoval 60 vystúpení, ktoré v 26 osadách videlo 15 tisíc ľudí. Okrem prezentácie českých, slovenských cigánskych piesní a tancov členovia súboru po ukončení vystúpení presviedčali ostatných „občanov cigánskeho pôvodu" o nutnosti zmeniť doterajší spôsob života. V správe pre Povereníctvo vnútra Dědič vysvetľoval, že presviedčať dospelých prostredníctvom detí sa môže stretnúť s pozitívnou odozvou. Podobne môžu presvedčiť aj pracovníkov štátnej správy, že cigánsky problém je riešiteľný. Na adresu národných výborov napísal:

> *Většina orgánů rozuměla nedostatečně významu zájezdu a zaměřila propagaci na uspořádání slavnostního vystoupení uměleckého cikánského souboru. Hlavním posláním zájezdu bylo úderným vystoupením, psychologicky, ofensivně působit na vnímání cikánských obyvatel přímo v jejich bydlištích.* [22]

V správach pre ministerstvo vnútra a školstva tvrdil, že mnoho detí chcelo nastúpiť do autobusu. Mnohí rodičia žiadali, aby ich deti mohli odísť do školy. V správach navrhol zvýšiť kapacitu internátu, ktorý by sa zmenil na detský domov, aby mohli prijať stovky cigánskych detí, ktoré túžili po lepšom živote.[23]Dědičova koncepcia oddelenej internátnej prevýchovy a vzdelávania cigánskych detí narazila na konci 50. rokov na odlišnú, vládnu koncepciu riešenia tzv. cigánskej otázky. 11. júla 1960 Národné zhromaždenie schválilo socialistickú ústavu. Ústava charakterizovala Československo ako socialistický štát založený na zväzku robotníckej triedy, roľníctva a pracujúcej inteligencie. Štát dosiahol spoločenskej úrovne socialistické-

ho systému, ktorý vyriešil aj tzv. cigánsku otázku. Cigáni ako sociálna skupina sa stali súčasťou vládnucej robotníckej triedy. Z tohto dôvodu nebolo dôležité budovať inštitúcie a organizácie zamerané pre tzv. cigánske obyvateľstvo. Školu míru, ktorá v tom čase bola presťahovaná v Dobrej Vode v okrese Prachatice, úradne zrušili v roku 1960. V rokoch 1950 – 1960 absolvovalo prevýchovu a vzdelávanie v cigánskej Škole míru cca. 300 detí. Zostávajúce deti po zrušení školy boli rozdelené do detských domovov.

Zatajené listy

Režisér Tomáš Kudrna nakrútil dokumentárny film „Zatajené dopisy“ [24] o kontroverznom experimente Škole míru. Vo filme účinkuje niekoľko bývalých žiakov a žiačok, zakladateľ školy Miroslav Dědič. Ich zinscenované stretnutie je priateľské, žiadny náznak výčitiek, konfliktu. Zakladateľ školy pedagóg Dedič je presvedčený o správnosti svojich výchovných a vzdelávacích postupov. Z dobového hľadiska jeho paternalistický prístup a kolektívna prevýchova boli chápané ako jediné možné prístupy k zvyšovaniu vzdelania sociálne a kultúrne zaostalých rómskych detí. Aktívny Dědič však zašiel ešte ďalej. Nevytvoril prípravnú triedu umožňujúcu prestup do štandardných tried, tak, ako to predpisovalo ministerstvo školstva. Zabránil diskriminácii, nezabránil však izolácii, ktorú podporoval. Prostredníctvom bonusov: celodennej stravy, šatstva, ubytovania v detských izbách, výletov lákal rómske deti do školy, ktorá im mala nahradiť chudobné rodinné prostredie. Školu postupne premenil na internátnu, ktorá bola hermeticky uzavretá vo vojenskom priestore. Pobyt detí pripomínal kasárenský systém. Snaha rodičov o kontakt s deťmi bol minimalizovaný. Dědič do súčasnosti bol presvedčený o škodlivosti výchovy v rómskych rodinách. O rodičoch sa vyjadril: *(...) Ti lidé byli omezeni, šlo o ty děti, takže všechny prostředky byly povoleny*.[25] V niektorých prípadoch deti odoberal s použitím násilia, čo pripomínalo osvietenecký prístup v druhej polovici 18. storočia. Listy, ktoré rodičia napísali svojim deťom, sa k nim nedostali, podobne listy detí rodičom. Ak sa rodič, dieťa ozvali opakovane, odpoveď napísal Dědič. Mnohé deti sa až po rokoch stretli so svojimi rodičmi. Žijúci bývalí žiaci a žiačky Školy míru tvrdia, že do dospelosti ich škola pripravila. Zvykli si na prácu, po celý produktívny život neboli nezamestnaní. To, že roky nevideli svojich rodičov, už nepociťujú ako krivdu.

Záver

Súčasná vzdelávacia politika rómskych detí v našich podmienkach zostáva ovplyvnená predchádzajúcimi ideológiami, nánosmi netolerantných koncepcií a prístupov minulých storočí. Paternalistický, dominujúci mocenský charakter diktuje rómskej menšine podmienku prispôsobiť sa väčšinovému modelu vzdelávania. Spoločným menovateľom všetkých vzdelávacích a výchovných koncepcií do zániku socializmu bolo popieranie existencie cigánskeho/rómskeho etnika, resp. jeho chápania ako sociálneho problému – „smutného dedičstva kapitalistickej spoločnosti". Rómom sa vyčítal ich spôsob života separovaný mimo väčšinovú spoločnosť, pri tom väčšina a jej inštitúcie neprejavovali záujem reálne integrovať „iných" ľudí. Tendencia preraďovať rómske deti do špeciálnych škôl je doposiaľ platná prax vo výchove a vzdelávaní. Jedná sa o diskriminujúcu prax, ktorá v konečnom dôsledku nepomáha Rómom a ani celej spoločnosti. Snahy priblížiť vzdelávací a výchovný model rómskym deťom, to boli v minulosti ojedinelé lokálne pokusy jednotlivcov riešiť celoživotný problém odmietaných detí. K prehlbovaniu problému prispievali rodičia, ktorí po generácie nedôverovali ničomu, čo vychádzalo z väčšinovej spoločnosti. Vzájomná nedôvera kontinuálne ovplyvňuje konanie z jednej i druhej strany. Čo aktívne pretrváva z minulosti je náhodný fenomén „chápajúceho a motivujúceho učiteľa/ky", kedy sa rómske deti stretnú s empatickou osobou, ktorá im nezištne pomáha zvládať nástrahy pre nich cudzej inštitúcie. Úspešní Rómovia a Rómky sa v škole stretli s osobou, ktorá ich zbavila strachu, nedôvery a vyvolala v nich ambície uspieť v učení i v živote.

Väčšina rómskych deti si vyžaduje špecifický prístup vychádzajúci z rešpektovania etnických zvláštností a odlišností sociokultúrneho prostredia, z ktorého pochádzajú. Ak je neúspešnosť rómskych detí kontinuálne vyššia ako u ostatných detí, nie je to len problém rodičov, ale aj školského systému. Napriek ústavnému právu zaručujúcemu právo na vzdelanie všetkých občanov, nerovnosť šancí rómskych detí vo vzdelávaní je zapríčinená učebnými osnovami a vyučovacími metódami, ktoré reflektujú najmä hodnoty a očakávania väčšinovej populácie. Uvedený stav zabraňuje rozvoju schopností a talentov rómskych detí. Oni nemajú možnosť vzdelávať sa v materinskom jazyku, nepoznajú históriu, reálie, osobnosti vlastného etnika. Rómske deti nie sú motivované učiť sa, nemajú pozitívne vzory upozorňujúce na dôležitosť vzdelávania. Učitelia z väčšinovej spoločnosti na zvládnutie týchto úloh nie sú pripravovaní. Výrazne absentujú učitelia rómskej národnosti.

Koncepcia inklúzie a desegregácie vo vzdelávaní bola prezentovaná v 90. rokoch ako jediná schodná cesta, ako dosiahnuť pokrok vo vzdelávaní všetkých detí. Aj po mnohých rokoch koncepcia inklúzie zostáva dobrovoľnou, odporúčanou alternatívou, pre ktorú nie sú vytvorené adekvátne personálne a materiálne podmienky. Koncepcia samostatného národnostného vzdelávania rómskych detí zostáva nenaplnenou ideou.

Poznámky

1. Pojmy Cigán, Cigáni, cigáni používam v dobovom kontexte.
2. Rómovia/História, 3.1., s.2.
3. Tamže, 3.1., s.3.
4. Daniel, 1994, s.98 – 99.
5. Augustíny, 1775, 1995, s.62.
6. Lužica, 2020, s.10.
7. Tamže, s.17-18.
8. Šípek, 1991, s.17-18.
9. Štampach, 1933, s.127.
10. Nováková, 1995, s.16.
11. Tamže, s.18.
12. Tamže, s.18-19.
13. Tamže, s.20.
14. Jurová,2013, s.51.
15. Tamže, s.61.
16. Štampach, 1921, s.49.
17. Štefánek, 1944, s.95.
18. Táncoš – Lužica, 2002, s.108 – 109.
19. Práce mezi cikánským obyvatelstvem, s.8.
20. Tamže, s.17.
21. Dědič, 1982, s.59 – 61.
22. SNA, Fond: Povereníctvo vnútra.
23. Tamže, list Miroslava Dědiča Povereníctvu vnútra, s.1 – 2.
24. Zatajené dopisy. Dokumentárny film.
25. Tamže. Miroslav Dědič zomrel v roku 2020 vo veku 95 rokov.

Zoznam použitej literatúry

1. AUGUTINY ab HORTIS, Samuel. 1775, 1995. *Cigáni v Uhorsku – Zigeuner in Ungarn*. Bratislava: Štúdio -dd- . ISBN 80-967263-2-3.
2. DANIEL, Bartoloměj. 1994. *Dějiny Romů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 80-7067-395-8.
3. DĚDIČ, Miroslav. 1982. *Výchova a vzdělávání cikánských dětí a mládeže*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 14-501-82.
4. JUROVÁ, Anna. Počiatky fungovania cigánskej triedy v dvadsiatych rokoch 20.storočia v Košiciach. In: *Romano Džaniben*, č.2/2013.
5. LUŽICA, René. 2020. *Rómsky historický kalendár 1918 – 2018*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. ISBN 978-80-558-1548-0.
6. NOVÁKOVÁ, Marie. 1995. Cikánská škola v Užhorodu. In: *Romano Džaniben* č.3/1995.
7. SLOVENSKÝ NÁRODNÝ ARCHÍV. Fond: Povereníctvo vnútra, sekretariát, 1953. Kart. č.1023, invent. č. 727.
8. ŠÍPEK, Zdeněk. Cikánská otázka v druhém desetiletí 20. století ČSR. In: *Český lid* roč. 78, č.4/1991.
9. ŠTAMPACH, František. 1929. *Cikáni v Československé republice*. Praha: Česká akademie věd a umění.
10. ŠTAMPACH, František. 1933. *Dítě nad propastí. Ditě toulavé, tulácké a cikánské*. Košice, Plzeň: Vědecké nakladatelství MarieLábkové.
11. ŠTEFÁNEK, Anton. 1944. Základy sociografie Slovenska. Heslo: Cigáni. In: *Slovenská akadémia vied a umení*.
12. TÁNCOŠ, Július – LUŽICA, René. 2002. *Zatratení a zabudnutí*. Bratislava: IRIS. ISBN 88-89018-26-2.
13. ZAKÁZANÉ DOPISY. 2015. Dokumentárny film. Réžia a scenár: Tomáš Kudrna.
14. ZEMAN, Otakar.1958. K otázkám práce mezi cikánským obyvatelstvem v ČSR. In: *Práce mezi cikánským obyvatelstvem*. Praha: Ústav politické výchovy.
15. WOGG, Michael, et. al.. *Rómovia/História*. Strasbourg: Project of Roma children in Europe, University of Graz. V tlači.

Článok je výstupom z projektu KULTMINOR č.23-160-01504 – Škola nemá rómsku tvár.

Zoznam autorov

PhDr. Jozef Facuna, PhD.
Národný inštitút vzdelávania a mládeže
Pluhová 8, 831 03 Bratislava
jozef.facuna@nivam.sk

Ing. Alexej Molčanyi
Súkromná SOŠ pedagogická a sociálna
Požiarnická 1, Košice
Alexej.Molcanyi@iedu.sk

Ing. Jana Tomová
eMKLub, Kremnica
Dolná 48/19, 967 01 Kremnica
cezdetikrodine@gmail.com

Mgr. Darina Tököliová
Súkromná spojená škola a Súkromné gymnázium
Dolná 48/19, 967 01 Kremnica
darinatokoliová@gmail.com

Ing. Mgr. Gabriela Radičová
Súkromné hudobné a dramatické konzervatórium
Školská 31, 97101 Rimavská Sobota
shdkrimsobota@gmail.com

Mgr. Simona Radovská
Súkromné hudobné a dramatické konzervatórium
Školská 31, Rimavská Sobota
shdkrimsobota@gmail.com

Mgr. Lenka Goroľová
Prešovská univerzita v Prešove
Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín

Ústav rómskych štúdií
Pedagogická fakulta
Ul. 17. novembra 15, 080 01 Prešov
lenka.gorolova@unipo.sk

PhDr. Jan Červenka, Ph.D.
Seminář romistiky UESEBS FF UK, Praha
Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, nám. Jana Palacha 1/2, 116 38 Praha 1
jan.cervenka@ff.cuni.cz

Prof. PhDr. René Lužica, ArtD.
Ústav romologických štúdií
Kraskova 1, 949 01 Nitra
rluzica@ukf.sk

9 788056 515815